

Økonomisk overblikk

3/2024

Utsikter
2024-2026

Tema:
Sykefravær

Innhold:

Sammendrag	2
Prognoser	5
1 Internasjonal økonomi.....	6
1.1 USA.....	7
1.2 Eurosonen	8
1.3 Storbritannia	9
1.4 Sverige	10
1.5 Fremvoksende økonomier.....	11
2 Innenlandske konjunkturer	13
2.1 Beskjedent vekstopp-sving	13
2.2 Eksportveksten tiltar neste år	14
2.3 Lavere investeringer fremover	15
2.4 Høyere forbruksvekst neste år	16
2.5 Høy boligprisvekst.....	17
2.6 Presset i arbeidsmarkedet avtar	18
2.7 Lønnsvekst i tråd med rammen	19
2.8 Raskere nedgang i prisveksten.....	20
2.9 Rentekuttene lar vente på seg	21
2.10 Mer futt fra budsjettpolitikken.....	22
Boks 1: Tjenestenæringenes IKT-investeringer.....	25
Boks 2: Fire tegn på hamstring av arbeidskraft	26
3 Svak krone: Drivere og tiltak.....	28
3.1 Hvorfor er kronen svak?.....	28
3.2 Konsekvenser av svak kronkurs	30
Boks 3: Hver femte valutautsatte bedrift sikrer seg	33
3.3 Tiltak for å påvirke kronkursen	35
3.4 Svak krone ikke bare til ugunst	37
4 Temadel: Sykefravær.....	38
Innledning: Lavere sykefravær er vinn-vinn	38
A: Dagens sykepengeordning fra 1978	39
B: Sykefravær i Norge	42
C: Forhold som kan påvirke sykefraværet	46
D: Norge og utvalgte europeiske land.....	57
Avsluttende kommentar	66

Sammendrag

Den globale økonomien er i ferd med å lande på beina etter den "perfekte stormen" som startet med pandemien, fortsatte med Russlands invasjon av Ukraina, og kulminerte med de høyeste inflasjonsratene og den raskeste renteoppgangen på mange tiår.

Inflasjonen, som var tosifret i mange viktige industriland for rundt to år siden, er nå tett på toppsentmålet. Riktig nok henger kjerneprisveksten litt etter, men også den har avtatt mye. Det har gjort sentralbankene mer trygge på at inflasjonen er under kontroll, og gitt dem rom til å legge mer vekt på aktivitet og sysselsetting.

Således er **rentene på vei ned rundt oss**. Så langt har Riksbanken kuttet signalrenten med $\frac{3}{4}$ prosentenheter, den amerikanske sentralbanken (Fed) og den europeiske (ESB) med $\frac{1}{2}$ prosentenheter, mens Bank of England har kuttet med $\frac{1}{4}$ prosentenheter. Vi regner nå med at disse fire i løpet av de neste tolv månedene vil kutte ytterligere $1-1\frac{1}{4}$ prosentenheter, og markedsprisingen antyder enda noe mer enn dette.

Det vil komme godt med. For dobbeltsmellen, med **dyrtid og høye lånekostnader har svidd**, særlig i Europa. De siste to årene har BNP i eurosonen kun økt med en drøy prosent, mens aktiviteten i store land som Tyskland og Storbritannia har stått omtrent stille. Delvis drevet av større budsjettstimulanser, har aktiviteten holdt seg bedre oppe i USA, mens god fart i mange vekstøkonomier har sørget for global vekst rundt $3\frac{1}{4}$ prosent. Siden mesteparten av norsk eksport går til saktevoksende Europa, lander imidlertid veksten hos Norges handelspartnere på $1\frac{1}{4}$ prosent i år, bare litt over fjorårets 1 prosent. Drahjelpen utenfra er svak.

Lavere prisvekst og renter vil styrke husholdningenes kjøpekraft, og rentekutt vil dessuten stimulere både bolig- og bedriftsinvesteringer. Dette borger for et forsiktig aktivitetsoppsving de nærmeste kvartalene. Unntaket er USA, der nokså høy vekst avløses av en myklanding, med vekst under potensialet. Neste år anslås handelspartnerveksten til drøyt $1\frac{1}{2}$ prosent, i 2026 til $1\frac{3}{4}$ prosent. Globalt tror vi veksten vil holde seg nært marsjfarten de siste par årene. Disse anslagene er lite endret siden forrige *Økonomisk overblikk*, som avspeiler fravær av store overraskelser (sjokk) gjennom sommermånedene.

Risikobildet synes rimelig balansert. På oppsiden kan rentekutt og lavere prisvekst gi sterkere vekst i innenlandsk etterspørsel enn antatt. Store kinesiske stimulanser kan bidra til å holde farten bedre oppe i verdens neststørste økonomi. På nedside kan prisveksten i industrilandene vise seg mer seiglivet, slik at rentene ikke kan settes like mye ned, og fortsatt usikre tider kan holde privat etterspørsel tilbake, tross bedre økonomi. I USA kan lavere marsjfart og økende ledighet innevarsle et litt sterkere tilbakeslag, og i Kina har en mangeårig oppbygging av store ubalanser ført til en kollaps i eiendomssektoren som det ikke er opplagt at myndighetene vil evne å kontre. Mer overordnet er det globale bildet preget av stadig mer proteksjonisme, som vil hemme potensiell vekst, og en ytterligere tilspissing av krigshandlingene i Midtøsten, med potensial for større, regionale konflikter. En mer utrygg verden kan holde investeringsetterspørsel tilbake.

Også her hjemme har aktivitetsveksten vært ganske blodfattig de siste par årene, med en underliggende marsjfart på $\frac{3}{4}$ prosent, det halve av antatt normalvekst. Mens offentlig forvaltning og industrien har vokst mye sterkere enn dette, har annen vareproduksjon, og særlig bygg og anlegg, falt.

Dette reflekterer hvordan den perfekte stormen også traff Norge. På den ene siden ble norsk økonomi rammet av et **kraftig kostnadssjokk utenfra**, med prishopp på råvarer, vareinnsats, frakt og energi, forsterket av et markant fall i kronekursen. En rask og sterk økning i renten, fra null sensommeren 2021, til $4\frac{1}{2}$ prosent oppunder jul to år senere, la ytterligere stein til byrden. For husholdningene har de siste par årene vært preget av dårlig råd og stagnasjon i forbruket, for mange av de hjemmerettede bedriftene av dårligere inntjening som følge av sviktende etterspørsel og til dels sterkt økte kostnader.

På den andre siden har **mye av det utadrettede næringslivet gjort det relativt godt**. Svakere krone har bedret norsk konkurransekraft og høye priser globalt har gitt høye eksportinntekter. Med inntekter i dollar og utgifter (delvis) i kroner, bedres bunnlinjen. I fjor var industriens resultatmargin den høyeste på minst femti år. Siden lønnsveksten i industrien følger av industriens lønnsvevne, og i neste

runde danner norm for lønnsveksten ellers i økonomien, har god inntjening i industrien forsterket kostnadsveksten i annet næringsliv. Et par andre "særegenheter" har også bidratt: den ene er at arbeidsmarkedet til tross for beskjedne vekst har vært preget av svært lav ledighet og et høyt antall ubesatte stillinger, som ser ut til å ha fått mange bedrifter til å holde på arbeidskraften ("hamstre"), tross mindre å gjøre. I makro har motsatsen vært stagnende produktivitet, og rekordhøy økning i lønnskostnader per produsert enhet. Den andre er at de sentralt fastsatte lønnsstilleggene har vært unormalt høye, slik at det har blitt mindre spillerom for lokal tilpasning av lønnsveksten.

Lønnskostnadene utgjør i gjennomsnitt knapt 40 prosent av samlet produksjonsverdi. Høy lønnskostnadsvekst bidrar derfor til at bedriftene i følge-fagene forsøker å sette opp sine priser, for å forsvare bunnlinjen. Dette har medvirket til å dempe nedgangen i kjerneprisveksten, som fortsatt var over 3-tallet i august, og er en av Norges Banks to hovedbegrunnelser for å drøye med rentekutt. Den andre er den svake kronen, som er undergitt en mer omfattende gjennomgang i rapporten, se kapittel 3.

Prisveksten vil ventelig avta ytterligere fremover. Vi anslår nå en kjerneinflasjon på 2 prosent i 2026.

Norges Bank varslet på rentemøtet i september at det første rentekuttet mest sannsynlig kommer på nyåret. Samlet sett indikerer rentebanen til Norges Bank at det blir tre-fire kutt neste år, før renten når 2¾ prosent mot slutten av 2027. Med noe lavere inflasjonsanslag enn Norges Bank anslår vi fire rentekutt neste år, og ytterligere ett i 2026, dvs. ned til 3¼ prosent, som etter vårt syn er nokså nær et normalnivå for renten.

Lavere prisvekst og store rentekutt vil gjøre godt for husholdningenes økonomi. Etter årets oppgjør anslø vi en reallønnsøkning på vel 1 prosent i år, den faktiske prisutviklingen peker mot det dobbelte. En rentenedgang på én prosentenhet neste år vil løfte husholdningenes realdisponible inntekt om lag like mye. Dette er bakgrunnen for vårt anslag om **forbruksvekst** på 2–2 ½ prosent de neste par årene, etter to år med ganske sideveis forbruksutvikling.

Lavere rente vil også gi et løft i **boligmarkedet**, med prisvekst på 5-tallet de nærmeste årene, og en oppgang i igangsettingen mot mer normale nivåer i løpet av neste år. Med etterslep fra igangsetting til

fullføring blir likevel ikke veksten i boliginvesteringene neste år større enn 3 prosent, etter et samlet fall de tre foregående årene på 30 prosent.

Offentlig etterspørsel har bidratt positivt til samlet vekst de siste årene, med en vekst på 3¼ prosent i fjor, og ventelig 2½ prosent i år. Bakom ligger både sterkt økte olje- og gassinntekter som har blåst opp verdien av oljefondet, og muliggjort økte overføringer herfra, men også økte utgifter til blant annet flyktninger, Ukraina og forsvarsformål. Vi regner imidlertid at den årlige veksten i offentlig etterspørsel avtar til 2 prosent de to neste årene. Takket være de høye petroleumsinntektene er oljefondet nå så stort – 19 000 mrd. kroner ved årsskiftet – at treprosentregelen ikke vil være en fornuftig skranke for hva som kan brukes av oljepenger. Den listen må legges adskillig lavere, trolig rundt 2½ prosent, med betydelig fare for at det blir krevende for regjeringen å hindre at budsjettpolitikken sklir gjennom året.

Også **oljeinvesteringene** har dratt opp aktiviteten de siste årene, med en samlet volumøkning på 24 prosent fra 2022 til 2024, primært drevet av oljeskattepakken som ble lansert våren 2020. Toppen nås imidlertid nå, og de neste to årene vil investeringene avta med 5 prosent.

Med et forsiktig omslag rundt oss, og godt hjulpet av den svake kronen, anslås **fastlandseksporten** å vokse med 4½ prosent neste år, mer enn det dobbelte av vekstanslaget i år. Vår kvartalsvise medlemsundersøkelse, Næringslivets økonomibarometer (NØB), viser også at fremtidsstroen til de eksportrettede bedriftene er blitt bedre de siste par årene, og i tredje kvartal var det en overvekt av eksportbedrifter som rapporterte om bedre heller enn svakere markedsutsikter.

Stemningen i eksportbedriftene er adskillig bedre enn i medlemsmassen som helhet, der nåsituasjonen i beste fall kan karakteriseres som lunken, og fremtidsutsiktene, tross bedring, fortsatt er på minussiden, med flere pessimister enn optimister. Mens de utad- og energirettede bedriftene trekker opp gjennomsnittet, trekker de hjemmerettede ned. Dette gjelder også investeringsutsiktene. Etter mange år med nær vedvarende økning i bedriftsinvesteringene, til sitt høyeste relative nivå på femten år, venter vi fall både i år og neste år med en samlet nedgang på 14 prosent.

Samlet anslår vi nå en vekst i **Fastlands-BNP** på 0,6 prosent i år, 1,6 prosent neste år, og 1,7 prosent i

2026. For i år er dette to tideler lavere enn anslått i juni, for begge de to neste årene en tidel høyere. Med dette fortsatt ganske forsiktige vekstbildet, regner vi med en jobbvekst rundt 1/2 prosent årlig i alle de tre årene, og en bruttoledighet (dvs. summen av personer som er helt ledige og personer på tiltak) som øker litt, fra nåværende 2,6 prosent, til et gjennomsnitt på 2,8 prosent neste år.

Temadelen i dette overblikket er en faktabasert gjennomgang av hva vi vet om utviklingen i sykefraværet, og bakenforliggende drivere. Norges sykelønnsordning er generøs, med full lønnskompensasjon i ett år. En godt utformet sykelønnsordning er del av det sosiale sikkerhetsnettet, og bidrar til et inkluderende arbeidsliv. Samtidig byr den på utfordringer. Norge har dobbelt så høyt sykefravær som sammenliknbare land. Fraværet har steget mye de siste årene, tross ambisjoner om det motsatte. Ordningen koster nå statskassen over 60 mrd. kroner årlig, og bedriftene minst halvparten av dette. Færre syke kan bety flere i jobb, som er særlig viktig når befolkningen eldes og arbeidstilbudet stagnerer. Lavere sykefravær kan også bety mindre tilsig til

uførhet, og dermed færre varig utenfor arbeidsmarkedet. Dette gavner også den enkelte, som får høyere inntekt over livsløpet i jobb.

Temadelen består av fire deler. Første del beskriver den historiske bakgrunnen for dagens sykepengeordning, gjeldende regelverk, og kostnadene ved dagens ordning, både de budsjettmessige og bedriftenes. Andre del går gjennom utviklingen i sykefraværet de siste tiårene etter ulike kjennetegn som kjønn, næring og bosted. Tredje del drøfter forhold som kan påvirke sykefraværet, så som kompensasjonsgraden i ordningen, legenes rolle, arbeidsmiljø (og ulike bransjeprogrammer), holdninger til sykefravær, behandlingsskøer mm. Fjerde del sammenlikner sykefraværet og sykelønnsordningen i Norge med systemene og resultatene i sammenliknbare land. Her sammenliknes også indikatorer for helsetilstanden i Norge med andre land.

I de ulike delene vises til forskningsresultater om årsaker til fraværet og mulige løsninger, men temadelen avstår fra å gi konkrete anbefalinger om mulige tiltak. Dette vil blant annet bli diskutert i de pågående IA-forhandlingene, der vår temadel vil bidra med faglig innsikt for NHOs mulige posisjoner.

Prognoser

	Prosentvis endring år/år ¹⁾ (der ikke annet fremgår)			
	Nasjonal- regnskapet	NHOs anslag		
	2023	2024	2025	2026
Konsum i husholdninger mv.	-0,8	0,9	2,1	2,6
Konsum i offentlig forvaltning	3,4	2,3	2,1	2,1
Bruttoinvestering i fast realkapital	0,0	-3,3	-1,7	0,7
- Utvinning og rørtransport	10,6	12,3	-2,0	-3,0
- Fastlands-Norge	-1,2	-6,8	-1,7	1,7
- Næringer	4,0	-8,6	-5,4	-0,4
- Boliger (husholdninger)	-15,6	-16,2	2,9	7,2
- Offentlig forvaltning	3,0	4,1	1,7	1,3
Etterspørsel fra Fastlands-Norge (ekskl. lagerendringer)	0,3	-0,5	1,3	2,2
Eksport i alt	1,4	2,7	3,6	0,4
Tradisjonelle varer	6,1	-1,0	4,0	2,9
Råolje og naturgass	-1,1	3,0	2,0	-2,2
Import i alt	0,7	1,6	2,8	3,1
Bruttonasjonalprodukt	0,5	1,6	2,1	0,9
BNP Fastlands-Norge	0,7	0,6	1,6	1,7
Sysselsetting	1,3	0,5	0,4	0,5
Arbeidsledighet (AKU) (rate, nivå)	0,0	4,0	4,2	4,1
Registrert ledighet (rate, nivå)	1,8	2,0	2,2	2,1
Årslønn	5,2	5,2 ²⁾		
Konsumpriser	5,5	4,1 ³⁾	2,7	2,2
Boligpriser	-0,5	3,1	5,1	5,5
Pengemarkedsrente (nivå)	4,2	4,7	4,4	3,6
Importveid valutakurs (I-44)	8,6	0,5	0,8	0,0

1) Anslag er basert på ujusterte tall.

2) Resultat fra hovedoppgjøret mellom Fellesforbundet og Norsk industri, anslått ramme på årslønnsvekst.

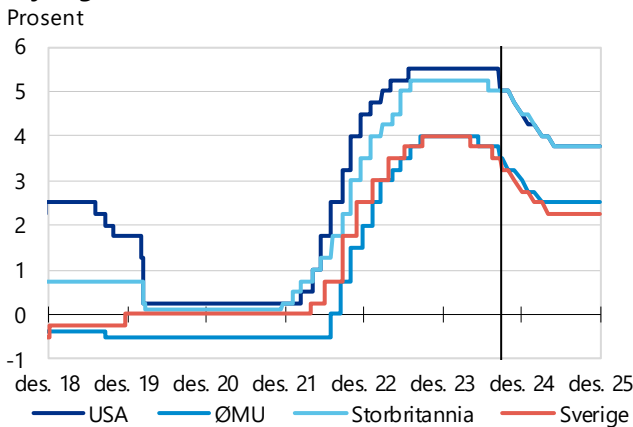
3) Anslag fra Det tekniske beregningsutvalget for inntektsoppgjørene (TBU), Grunnlaget for inntektsoppgjørene 2024.

Redaksjonen ble avsluttet 30.9.2024

1 Internasjonal økonomi

Globalt BNP økte 3¼ prosent i fjor, og anslås å vokse med om lag det samme i år. Aktiviteten i G20-landene vokste 0,7 prosent fra første til andre kvartal i år, etter en vekst på 0,8 prosent i første kvartal. Slik sett synes verdensøkonomien å "stå han av", i betydningen at større tilbakeslag er unngått i møte med den høyeste inflasjonen og de høyeste rentenivåene siden før finanskrisen. Det er imidlertid store forskjeller mellom land. Mens veksten holdes oppe i USA, har aktivitetsveksten vært svak i Europa. I Kina økte BNP 4,7 prosent år/år i andre kvartal, men var likevel svakere enn ventet. Kinas strukturelle svakheter, med svak innenlandsk etterspørsel og stor eksportavhengighet, er blitt synlige.

Styringsrenter

Kilde: LSEG Datastream / NHO Økonomisk overblikk 3/2024 / NHO

Inflasjonen har pekt nedover de siste månedene. Fra januar til juli i år avtok inflasjonen i OECD-området utenom Tyrkia fra 3,3 til 2,8 prosent. Internasjonale råvarepriser har også avtatt noe, og indikerer ingen nye prissjokk. I takt med at inflasjonen har avtatt har sentralbankene begynt å senke rentene. Siden mai har Riksbanken kuttet 75 basispunkter, Fed og Den europeiske sentralbanken med 50 basispunkter og Bank of England med 25 basispunkter. Vi venter flere rentekutt det neste året, jf. figuren over, men færre enn markedet nå priser inn. Det skyldes at vi venter at inflasjonen vil vise seg noe vanskeligere å få helt ned mot 2 prosent, og som dermed vil gjøre det vanskelig for sentralbankene å senke rentene så mye. I tillegg kan det synes som om det langsiktige rentenivået, som er en indikator på nøytralrenten, har økt. Eksempelvis har medlemmene i den amerikanske rentekomiteen (FOMC) sine forventninger til den langsiktige renten økt fra 2½ til nærmere 3

prosent det siste året. Med utsikter til gjenstridig inflasjon tror vi ikke styringsrenten i USA vil settes lavere enn dette, ettersom det vil virke stimulerende på økonomien slik at inflasjonen igjen vil kunne tilta.

Tabell: BNP-anslag

	Andel	Prosentvis endring år/år			
		2023	2024	2025	2026
Verden	100,0	3,3	3,2	3,2	3,1
Industriland	41,2	1,7	1,6	1,7	1,7
USA	15,6	2,5	2,6	1,7	1,7
Eurosonen	11,6	0,5	0,8	1,3	1,5
Tyskland	3,2	-0,3	0,1	1,0	1,5
Frankrike	2,2	0,9	1,1	1,1	1,6
Italia	1,8	0,9	0,8	1,0	0,2
Spania	1,4	2,5	2,4	1,9	1,8
Storbritannia	2,2	0,1	1,1	1,4	1,5
Sverige	0,4	-0,2	0,6	1,7	2,0
Danmark	0,3	1,8	1,7	1,8	1,5
Japan	3,7	1,9	0,0	1,2	0,8
Vekstøkonomier	58,8	4,4	4,2	4,3	4,2
Kina	18,7	5,2	4,8	4,4	4,1
India	7,6	8,2	7,0	6,7	6,5
Russland	2,9	3,6	3,4	1,7	1,3
Brasil	2,3	2,9	2,2	1,9	2,1
Handelspartnere*		1,0	1,3	1,6	1,8

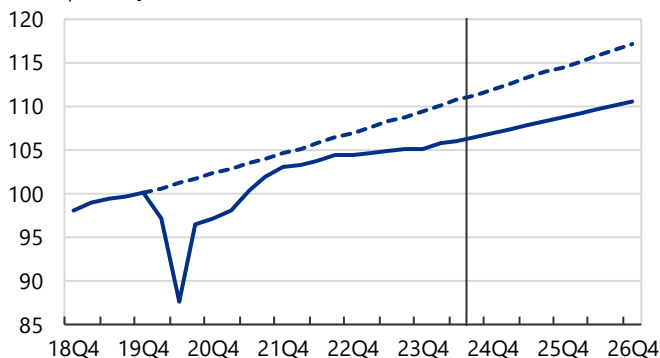
*USA, eurosonen, Storbritannia, Sverige, Danmark, Polen, Japan, Kina, Sør-Korea for påløpte tall. Komprimert aggregat for prognoseperiode: USA, eurosonen, Storbritannia, Sverige og Kina; fastlands-eksportvekter fra 2023.

Kilde: LSEG Datastream / IMF WEO / Consensus Economics / NHO

Lavere inflasjon gir husholdningene mer å rutte med fremover. Det vil støtte opp under forbruket. Nedgangen i globale renter vil også gjøre lånefinansiering rimeligere og stimulere investeringene. Dette vil bidra til et oppsving i europeisk økonomi, mens det i USA kan hindre en "hard landing". Samlet anslås veksten i global økonomi til 3 prosent i år og 3¼ prosent til neste år. For Norges handelspartnere, som i all hovedsak er europeiske land, anslås aktivitetsveksten til drøyt 1¼ prosent i år og vel 1½ prosent neste år. Det er hhv. to tideler høyere og én tidel lavere enn i forrige Økonomisk overblikk. BNP-veksten hos Norges handelspartnere er imidlertid vesentlig svakere enn i perioden 2000–2019 da gjennomsnittlig årlig vekst var om lag 2½ prosent. Svak vekst rundt oss vil gi relativt svake etterspørselsimpulser mot norsk eksport i årene fremover.

BNP: Norges handelspartnere*

Indeks, 2019Q4=100

*USA, ØMU, Storbritannia, Sverige og Kina. Faste fastlandseksportvekter fra 2023. Stiplet linje angir trendvekst 2013Q1-2019Q4.

Kilde: NHO, Økonomisk overblikk 3/2024

Anslagene er usikre. Vi anser risikoen i anslagene for å være balanserte. På oppsiden kan lavere inflasjon og renter gi et sterkere aktivitetsoppsving enn vi nå ser for oss, f.eks. som følge av redusert forsikringssparing når usikkerheten om renten har avtatt. Enda lavere renter enn vi legger til grunn vil også kunne stimulere økonomien ytterligere. Markedsprisingen indikerer at styringsrenten i USA vil være under 3 prosent mot slutten av neste år. Det er om lag 1 prosentenheter lavere enn vi har lagt til grunn i våre anslag. Nedsiderisikoen knytter seg til at inflasjonen på ny kan skyte fart, f.eks. som følge høy lønns- og prisvekst grunnet stramme arbeidsmarkeder. I tillegg er det flere politiske forhold som synes vanskelige å løse og som kan bli mer tilspisset. En eskalering av krigen i Ukraina eller krigshandlingene i Midtøsten vil kunne skape nye forstyrrelser og prissjokk som vil kunne tyngte global økonomi. En større regional storkrig i Midtøsten vil bl.a. få konsekvenser for oljemarkedet ettersom regionen står for om lag 30 prosent av global oljeproduksjon. I tillegg fraktes omkring 20 millioner fat olje daglig gjennom Hormuzstredet, tilsvarende 20 prosent av globalt oljeforbruk. Forstyrrelser i produksjon eller frakt av olje vil derfor kunne redusere tilgangen på olje og resultere i høyere oljepriser. Det vil kunne gi en ny runde kostnads- og inflasjonssjokk, langs de samme linjene vi så i forbindelse med energikrisen i Europa i kjølvannet av Russlands invasjon av Ukraina. Høstens presidentvalg i USA vil også få konsekvenser for utviklingen både i amerikansk og global økonomi. Mens begge presidentkandidatene følger en proteksjonistisk linje i handelspolitikken, synes Donald Trump å ville gå langt mer drastisk til verks. Trump har bl.a. annonsert at han vil innføre generelle importtoller på 10–20 prosent, og tollsatser på

100 prosent på import fra Kina. Dersom dette implementeres kan det utløse likeartede tiltak fra andre land. En slik handelskriglignende situasjon med høyere tollmurer vil redusere internasjonal handel. Resultatet vil være en mindre effektiv arbeidsdeling, høyere inflasjon og lavere økonomisk vekstevne. Tilsvarende forskjeller finnes i utenrikspolitikken. Der Harris trolig vil videreføre Bidens linje og i noe større grad søke å koordinere tiltak med allierte, synes Trump å stå for mer alenegang, mer uforutsigbarhet og vilkårlighet. Sistnevnte har også uttrykt at han ønsker å trekke USA ut av Ukraina-krigen, hvilket vil kunne øke spenningsnivået i Europa.

1.1 USA

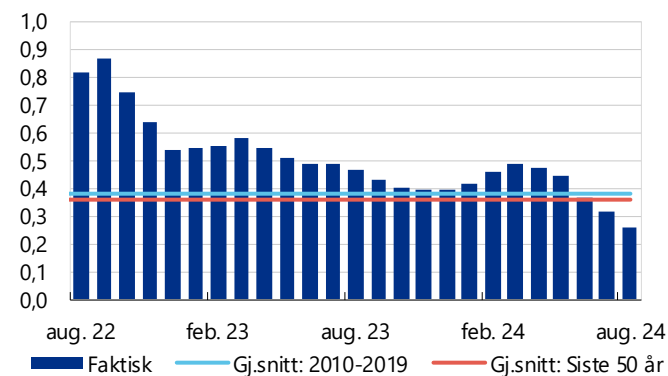
Aktivitetsveksten i amerikansk økonomi holder seg høy. Fra første til andre kvartal i år økte BNP med 3 prosent, målt som årlig rate. Det private forbruket økte 2,9 prosent annualisert i andre kvartal, særlig grunnet høyere varekonsum, og var den viktigste bidragsyteren til BNP-veksten i andre kvartal. Private investeringer utenom bolig økte 4,6 prosent. Investeringsoppsvinget i USA har pågått helt siden smitteverntiltakene ble lempet på høsten 2020. Siden den gang har investeringene økt med drøyt 20 prosent, særlig i form av høyere investeringer i immaterielle eiendeler. Godt driv i forbruk og investeringer tyder på gode underliggende vekstforhold. Den friske BNP-veksten i andre kvartal må samtidig tolkes med varsomhet, siden lagerbygging stod bak 0,7 prosentenheter av oppgangen. Dette indikerer at produksjonen oversteg etterspørselen, som kan peke mot lavere produksjon fremover. Lagerendringene er imidlertid en volatil residual, og selv utenom lagerendringer er aktivitetsveksten fremdeles høyere enn trendveksten på omkring 2 prosent. Samtidig indikerer sentralbankens sanntidsindikator for BNP en underliggende vekst på nær 3 prosent i tredje kvartal.

Etter en periode der konsumprisveksten lå stabilt mellom 3 og 4 prosent, har den begynt å avta igjen de siste månedene. Lavere energipriser bidro til at inflasjonen i august var 2,5 prosent år/år. Prisveksten utenom mat- og energivarer var 3,2 prosent år/år. Den underliggende inflasjonen er imidlertid fortsatt ganske gjenstridig. Høy prisvekst på tjenester holder prisveksten oppe. Dette avspeiler høy lønnsvekst og at tjenesteproduiserende bedrifter er arbeidsintensive. Lønnsveksten i privat sektor avtok

til 4 prosent i andre kvartal, og mindre press i arbeidsmarkedet peker i retning av at lønnsveksten og tjenesteinflasjonen vil kunne avta i tiden fremover.

USA: Sysselsetting*

Prosentvis endring 3mnd/3mnd

*Jobbskaping utenom jordbruket.
Kilde: LSEG Datastream / BLS / NHO

At inflasjonen har avtatt de siste månedene har gitt sentralbanken rom til å legge større vekt på utviklingen i arbeidsmarkedet. Presset i arbeidsmarkedet synes nemlig å ha avtatt mye på kort tid. Blant annet har den underliggende jobbveksten utenom jordbruket vært svak de siste månedene. Fra forrige til siste tremånedersperiode økte antall jobber bare med 0,25 prosent, godt under gjennomsnittet i tiåret forut for pandemien, jf. figuren over. Samtidig har antallet ubesatte stillinger fortsatt å falle, til 7,7 millioner i juli. Antallet ledige har økt videre, til 7,1 millioner i august. Etterspørselen og tilbudet av arbeidskraft synes derfor å være mer på linje enn tilfellet har vært de siste årene. Ledighetsraten har også tiltatt og var 4,2 prosent i august. Den gjennomsnittlige ledighetsøkningen siste tre måneder er nå fem tideler høyere enn bunnpunktet det siste året, som betyr at den såkalte Sahms regel har blitt trigget. Sahms regel er en resesjonsindikator som har varslet alle resesjoner i USA siden andre verdenskrig. Et svakere arbeidsmarked var da også Feds begrunnelse da sentralbanken i september senket styringsrenten med 50 basispunkter til 4³/₄–5 prosent, og varslet flere rentekutt fremover. Det såkalte dot-plottet, som angir medlemmene i rentekomiteens forventninger til styringsrenten, viser at det ligger an til ytterligere to kutt à 25 basispunkter innen utgangen av året. Lavere renter vil stimulere aktiviteten og støtte opp under forbruk og investeringer.

BNP-veksten i amerikansk økonomi anslås til 2,6 prosent i år, og 1,7 prosent de neste par årene. Dette tilsier en "myk" landing for amerikansk økonomi,

med lavere prisvekst uten at ledigheten fyker i været. Samtidig erkjenner vi at det er få historiske eksempler på at økt styringsrente ikke har gitt økonomiske tilbakeslag. Et kraftigere tilbakeslag i amerikansk økonomi er således en nedsiderisiko for USA, men også for global økonomi.

1.2 Eurosonen

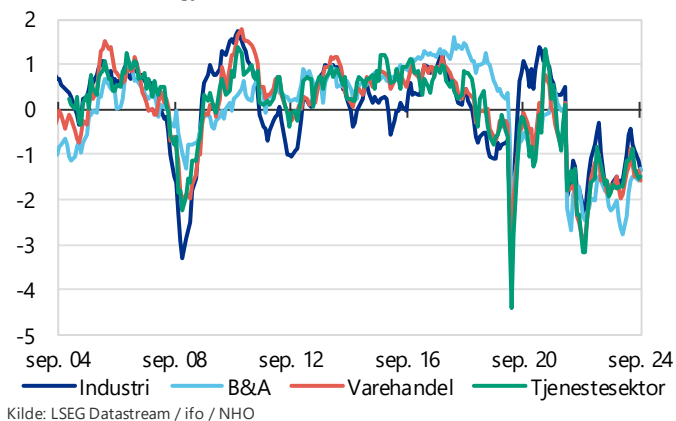
Økonomien i eurosonen har stagnert de siste to årene i kjølvannet av Ukraina-krigen og tilhørende energikrise. Riktignok tiltok aktivitetsveksten i første kvartal, med en vekst på 0,3 prosent kvartal/kvartal, men avtok til 0,2 prosent kvartal/kvartal i andre kvartal. Aktivitetsveksten ble særlig trukket ned av et fall i bruttoinvesteringene på 2,2 prosent. Investeringsutviklingen i eurosonen har vært svak i lengre tid, grunnet bl.a. dyrere finansieringskostnader og svak etterspørsel. Privat forbruk, som utgjør drøyt halvparten av BNP, falt 0,1 prosent fra første til andre kvartal, og bidro også til å tynge aktivitetsveksten. Forbruket har vært svakt lenge og var i andre kvartal kun 0,5 prosent høyere enn for ett år siden. Svak forbruksvekst må ses i sammenheng med de siste årenes høye inflasjon og økte renter som har redusert husholdningenes kjøpekraft. Det som har holdt aktivitetsveksten oppe er høyere nettoeksport, som bidro til å løfte BNP-veksten 0,5 prosentenheter i andre kvartal.

Et bekymringsfullt trekk er at tysk økonomi krympet 0,1 prosent fra første til andre kvartal. Som eurosonens største økonomi har den økonomiske utviklingen i Tyskland stor betydning for utviklingen i omkringliggende land. Lav marsjfart i tysk økonomi gir svake etterspørselsimpulser til leverandører i andre land. Lite taler for et sterkt oppsving i tysk økonomi på kort sikt. Ifølge ifo-instituttet melder tysk industri at utsiktene neste halvår har blitt dårligere de siste månedene, jf. figuren under. Ordreinngangen i industrien avtar. Det gjør også industriproduksjonen, som i juli var 8,5 prosent lavere enn i februar 2022. Kapasitetsutnyttningen er godt under gjennomsnittet siste 30 år. Dels avspeiler dette høyere energipriser, jf. at europeiske gasspriser ligger vel 50 prosent høyere enn gjennomsnittet for perioden 2017–2021. I tillegg bidrar vekstavmatning hos Tysklands to viktigste handelspartnere, Kina og USA, samt forstyrrelser i internasjonal skipstrafikk, til å dempe impulsene mot den eksportorienterte tyske økonomien. Streng tysk budsjett disiplin vil gi liten drahjelp fra finanspolitikken. Tross svak øko-

nomisk utvikling var det få indikasjoner i regjeringens budsjett for neste år om noen vesentlig budsjettimpuls.

Tyskland: Forventninger neste 6mnd

Standardavvik fra gj.snitt siste 20 år

Noen forhold peker likevel i retning av at aktiviteten vil kunne tilta noe. Ledigheten i eurosonen var rekordlave 6,4 prosent i juli. At mange er i jobb betyr at inntekter og forbruk understøttes. Sentralbankens indikator på den fremforhandlede lønnsveksten var i andre kvartal avtatt til 3,5 prosent år/år. Det er om lag på linje med data fra stillingsutlysninger som antyder at lønnsveksten har ligget mer eller mindre stabilt omkring 3,7 prosent fra januar til august. Ettersom konsumprisveksten i år anslås til 2½ prosent, ligger det an til en solid kjøpekraftforbedring for europeiske husholdninger i år. Det kan løfte forbruksveksten fremover. Stagnasjon og lavere inflasjon har dessuten fått Den europeiske sentralbanken (ESB) til å senke rentene. Både i juli og september ble styringsrenten senket med 25 basispunkter. ESBs innskuddsrente er nå 3½ prosent. I likhet med markedet venter vi at ESB senker renten to ganger til i løpet av året. Til våren venter vi at det blir ytterligere to kutt slik at renten i eurosonen vil stabilisere seg på 2½ prosent. Lavere renter bidra til å stimulere investeringer og forbruk fremover. Samlet anslås BNP i eurosonen å øke 0,8 prosent i år og om lag 1,5 prosent de neste par årene.

1.3 Storbritannia

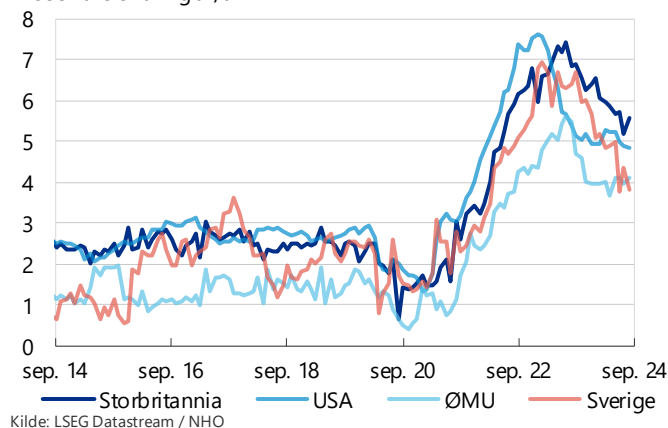
Britisk økonomi har overrasket på oppsiden i første halvår. I første og andre kvartal økte BNP med henholdsvis 0,7 og 0,6 prosent kvartal/kvartal. Oppsvinget i andre kvartal ble anført av økt privat og offentlig forbruk, så vel som av høyere bruttoinvesteringer. BNP stod imidlertid på stedet hvil i juni og juli, bl.a. som følge av dårlig vær som trolig bidro til

svakere detaljhandel, samt legestreik som reduserte aktiviteten i helsesektoren. Dette er forbigående forhold og vi venter at aktivitetsveksten vil tilta igjen fremover.

Konsumprisveksten har avtatt betydelig det siste året, og var i juli 2,2 prosent. Det er særlig lavere prisvekst på matvarer og energi som har trukket prisveksten ned, mens prisveksten på tjenester var på drøyt 5 prosent år/år. Det siste følger av høy lønnsvekst. Selv om lønnsveksten har avtatt noe de siste månedene, var den fortsatt 4,9 prosent år/år i juli. Det er høyere enn i mange andre land, jf. figuren under. Høyere lønnskostnader øker bedriftenes kostnader og veltes i noen grad over i utsalgsprisene. Det gjelder særlig i tjenestesektoren der lønnskostnader utgjør en større andel av samlede kostnader. Et nokså stramt arbeidsmarked er én forklaring bak den høye lønnsveksten. Ledighetsraten har på ny avtatt, og var i juni lave 4,1 prosent. En annen forklaring er langt flere arbeidskonflikter og streiker de siste årene, som også kan ha bidratt til å fremme høye lønnskrav.

Tjenesteinflasjon

Prosentvis endring år/år

Antallet vakanser avtar gradvis. Det indikerer noe svakere etterspørsel etter arbeidskraft, og et kjøligere arbeidsmarked. Mindre konkurranse om arbeidskraften vil bidra til å trekke lønnsveksten og tjenesteinflasjonen nedover. Dette kan imidlertid ta tid. Høy underliggende inflasjon betyr at Bank of England neppe vil kunne sette renten like lavt som i eurosonen og Sverige der inflasjonen synes å være mer under kontroll. Sentralbanken kuttet imidlertid renten i august fra 5¼ til 5 prosent, men holdt renten i ro på møtet i september. Vi legger til grunn at det blir to rentekutt til i løpet av året, og at sentralbanken vil senke renten tre ganger i løpet av neste

år. Det vil ta styringsrenten til $3\frac{3}{4}$ prosent til neste sommer.

IMF anslø i april at den strukturelle budsjettbalansen vil styrkes tilsvarende 2,2 prosent av BNP i år og med 1,0 prosent neste år. Labour vant som ventet valget i juli, og sikret over 60 prosent av setene i parlamentet (Underhuset). Labour vil derfor få gjenomslag for mye av sin politikk. Imidlertid er det lite budsjettmessig handlingsrom, og vi venter derfor ikke vesentlige stimulanser i høstbudsjettet som legges frem ved utgangen av oktober.

Aktivitetsveksten anslås til 1,1 prosent i år og 1,4 prosent neste år. Det er hhv. seks og tre tideler høyere enn anslått i vår forrige rapport. Oppjusteringen for inneværende år skyldes sterkere vekst enn ventet i første halvår. I tillegg venter vi at aktivitetsveksten vil tilta mot slutten av året, særlig som følge av bedre kjøpekraft og økt forbruk. Noe sterkere vekst i Europa vil også øke etterspørselsimpulsene inn mot britisk økonomi.

1.4 Sverige

Svensk økonomi har vært i en lavkonjunktur siden slutten av 2021, med sideveis aktivitetsutvikling. Den svake utviklingen fortsatte i andre kvartal med et fall i BNP på 0,3 prosent kvartal/kvartal. Nedgangen kommer etter at BNP økte 0,8 prosent i første kvartal, mye som følge av økt lagerbygging. Det var særlig svak innenlandsk etterspørsel som stod bak aktivitetsnedgangen i andre kvartal. Det private forbruket falt 0,2 prosent kvartal/kvartal, mens bruttoinvesteringene avtok med 1,7 prosent fra første til andre kvartal. Siden fjerde kvartal 2020 har forbruket og investeringene falt hhv. $2\frac{1}{4}$ og $4\frac{1}{2}$ prosent. Den svake aktivitetsveksten ser ut til å ha fortsatt inn i tredje kvartal. Tjenesteproduksjonen økte 0,4 prosent fra juni til juli, men falt $1\frac{1}{2}$ prosent fra forrige til siste tremånedersperiode. Blant annet er utviklingen svak for enkelte av de forbrukerrettede tjenesteprodusentene, så som varehandel og reiseliv, som følge av kjøpekraftnedgangen blant svenske husholdninger de siste par årene. I tillegg peker lave igangsettingstall i retning av lav byggeaktivitet. Den månedlige BNP-indikatoren falt også 0,8 prosent fra juni til juli, og indikerer en svak start på tredje kvartal for svensk økonomi.

Stagnasjonen avspeiles i et kjøligere arbeidsmarked. Sysselsettingen toppet ut midtsommers i fjor, og har siden tendert svakt nedover. I august var sysselset-

tingen 1,5 prosent lavere enn i juli i fjor, ifølge sesongjusterte tall. Det er også blitt færre ubesatte stillinger, selv om antallet fortsatt ligger godt over nivået før pandemien. AKU-ledigheten, som har økt om lag 1 prosentenhet siden forsommeren i fjor, har de siste månedene flatet ut på omkring 8,4 prosent. Ifølge Riksbanken ligger BNP $1\frac{1}{4}$ prosent under sitt potensial i år, som vil si at det er ledig kapasitet i økonomien.

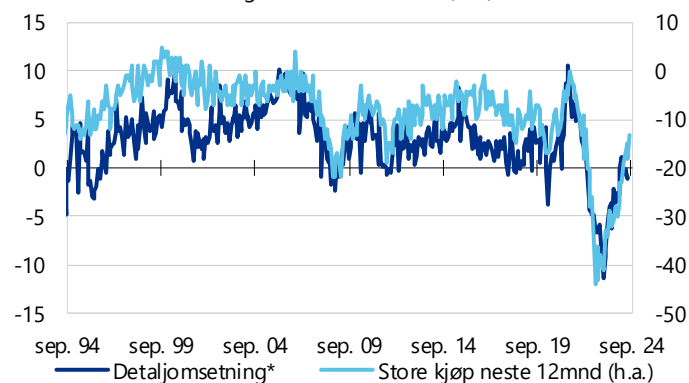
Inflasjonen i Sverige har også avtatt mye. Inflasjonsmålet Riksbanken styrer etter, konsumprisveksten med faste rentekostnader (KPIF), har vært godt under 2 prosent siden juni. I august var KPIF 1,2 prosent år/år. Tunge analysemiljøer som sentralbanken og *Konjunkturinstituttet* anslår også nedjustert anslaget for prisveksten (KPIF) fremover, og venter at den vil ligge under inflasjonsmålet i 2025 og 2026. Lavere inflasjon har fått sentralbanken til å senke styringsrenten i mai, august og september til $3\frac{1}{4}$ prosent. På rentemøtet i september uttalte sentralbanken at den åpner for å senke renten to ganger til i løpet av året, hvorav et av kuttene kan være på 0,5 prosentenheter, og ytterligere én eller to ganger i første halvår 2025. Det indikerer betydelig raskere rentekutt enn tidligere kommunisert, og vil kunne ta styringsrenten til 2 prosent innen neste sommer. De lavere inflasjonsutsiktene og den tydelige kommunikasjonen fra sentralbanken gjør at vi venter at Riksbanken vil senke renten med 0,25 prosentenheter på annet hvert møte frem mot neste sommer. Da vil styringsrenten i Sverige være $2\frac{1}{4}$ prosent. En risikofaktor for inflasjonsutsiktene er en svak valuta som kan øke den importerte prisveksten. Som i Norge har den svenske kronen svekket seg mye de siste årene, og den handelsveide valutakursen (KIX) var i september i fjor på sitt svakeste på over 30 år. Da hadde KIX tapt seg 8 prosent sammenlignet med 2019-nivået. Det siste året har imidlertid kronen styrket seg igjen, og i september i år var KIX kun 1,5 prosent svakere enn i 2019.

Lavere renter vil gi husholdningene mer å rutte med, og vil stimulere både forbruk og investeringer fremover. Med dyrtid og rentetopp tilbaketrukket, har også forbrukernes fremtidsstro tiltatt markant de siste månedene. F.eks. har andelen som planlegger store kjøp det neste året økt, jf. figuren under. Bedre kjøpekraftsutvikling vil kunne løfte forbruksveksten fremover. Etter lengre tid med svak boligprisutvikling økte boligprisene 9 prosent fra mai til august.

Stigende boligpriser trykker husholdningenes finansielle situasjon og støtter opp under forbruksopp-svinget. SEBs forbrukerundersøkelse varsler samtidig om at en betydelig overvekt av husholdningene venter økte boligpriser fremover. Forventninger om prisoppgang kan utløse høyere etterspørsel, som i sin tur kan bidra til at igangsettingen av nye boliger tar seg opp i tiden fremover.

Sverige: Detaljomsetning og forbrukertillit

Prosentvis volumendring år/år. Nettobalanse (h.a.)

*Detaljhandel utenom systembolag, bensinstasjoner og apotek.
Kilde: LSEG Datastream / Konjunkturinstitutet (NIER) / NHO

I tillegg ventes eksporten også å bidra til vekstopp-svinget fremover. En relativt svak krone og real-lønnsnedgang har trolig bidratt til å styrke konkurransevnen til svensk eksportnæring. Samtidig ventes veksten hos Sveriges handelspartnere å tilta fra 1½ prosent i år til nærmere 2 prosent de neste par årene. Det vil øke etterspørselen mot svensk eksport de neste årene. Svensk eksportnæring er allerede i godt driv, og var samlet sett drøyt 20 prosent høyere i andre kvartal enn i fjerde kvartal 2019 (mens BNP bare var 4,5 prosent høyere). Riktignok har eksportveksten for varer avtatt det siste året, mens tjenesteeksporten har en underliggende kvartalsvis volumvekst det siste året på 1,7 prosent i andre kvartal. Samlet sett anslås svensk økonomi å vokse 0,6 prosent i år, før veksten tiltar mot 2 prosent de to neste årene.

1.5 Fremvoksende økonomier

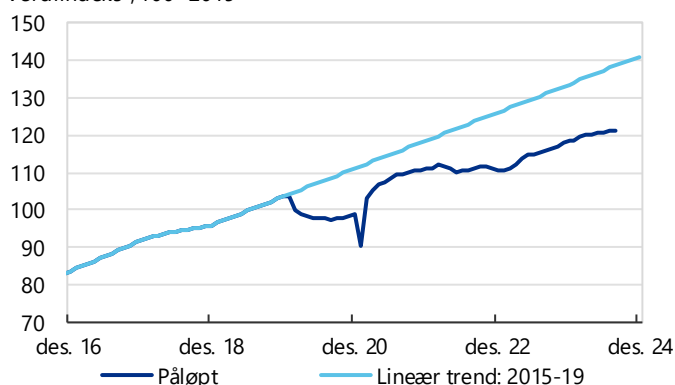
Aktivitetsveksten i de fremvoksende økonomiene anslås til 4¼ prosent i år. Mens BNP-veksten synes å lugge noe i Kina (se omtale under), virker aktiviteten i de andre store økonomiene å holde stand. I både India, Brasil og Russland er vekstanslagene oppjustert siden forrige rapport, som følge av sterkere utvikling enn ventet i andre kvartal. Utsikter til lavere amerikanske og internasjonale renter går normalt hånd i hånd med økt risikoappetitt. Det kan øke kapitaltilgangen i fremvoksende økonomier. I

flere asiatiske land har dessuten vekslingskursen styrket seg de siste par månedene. Eksempelvis styrket kinesisk renminbi, indonesiske rupi og malaysiske ringgit seg hhv. 2, 6 og 9 prosent mot amerikanske dollar fra juni til september. En sterkere valuta vil gjøre importerte varer og tjenester billigere, og vil derigjennom kunne øke forbruk og investeringer. Vi anslår at de fremvoksende økonomiene vil vokse om lag 4½ de neste årene. Det synes imidlertid å være nedsiderisiko i anslagene grunnet den spente geopolitiske situasjonen. Det gjelder både stormaktrivaliseringen mellom USA og Kina og leflingen med mer proteksjonisme som vil kunne redusere internasjonal handel ytterligere. Enkeltland vil imidlertid kunne utnytte den geoøkonomisk fragmenteringen til å tiltrekke seg investeringer og reorientere handelsstrømmer. Den samlede effekten synes uansett å være lavere globalt vekstpotensial fordi redusert handel vil gi en mindre spesialisert arbeidsdeling.

Kinas BNP var i andre kvartal 4,7 prosent høyere år/år, som var lavere enn ventet. Svak innenlandsk etterspørsel ligger bak den mer saktevoksende kinesiske økonomien, og har sammenheng med krisen i eiendomssektoren som har redusert byggeaktiviteten. Det var i august for fire år siden myndighetene strammet inn på reglene for gjeldsoppbygging ("tre røde linjer"), som særlig rammet eiendomsselskapene. Fra januar til august i år var igangsettingen av boliger 65 prosent lavere enn samme periode i 2020. Det er lite som peker mot noen bedring i byggesektoren med det første. Tross lavere bygging faller boligprisene, og de var i august nærmere 9 prosent lavere år/år. Fallet i boligprisene bunner også i sviktende fremtidstro blant forbrukerne i landet. Laborstemning har også ført til at forbrukerne holder hardere på lommeboka. I august var detaljhandelen vel 12 prosent lavere enn trenden forut for pandemien, jf. figuren under. På den annen side er industrien og eksporten i godt driv. Industriaktiviteten var i andre kvartal nærmere 6 prosent høyere år/år. Samtidig var eksportverdien fra januar til august drøyt 4 prosent høyere enn samme periode i fjor, bl.a. som følge av økt eksport av biler og elektronisk utstyr. Ettersom eksportprisene har falt det siste året indikerer det en stor oppgang i eksportvolumene. Høy marsjant i industrien må ses i sammenheng med at myndighetene i økende grad kanalisierer kreditt til industrisektoren for å stimulere "nye produktive krefter", slik som utvikling og produksjon av elbiler, batterier og fornybar energi.

Kina: Detaljhandel

Verdiindeks*, 100=2019

*Basert på 12mnd sum.

Kilde: LSEG Datastream / National Bureau of Statistics / NHO

På kommunistpartiets plenums møte i sommer kom det få konkrete signaler om strukturelle reformer for å rebalansere kinesisk økonomi mot mer forbruk og mindre investeringer. Derimot annonserte myndighetene i slutten av september en større stimulansepakke for å få opp marsjfarten i økonomien. Sentralbanken har senket renten og reservekravene til bankene. Det vil ventelig øke tilgangen på kreditt og likviditet i banksystemet. Myndighetene uttalte også at de vil iverksette tiltak for å støtte opp under eiendomssektoren. Innretningen og størrelsen på noen av tiltakene er uklare, men stimulansepakken vil i noen grad bidra til å løfte aktiviteten. Det vil formodentlig bidra til at vekstmålet i år på "omkring 5 prosent" oppnås. Det er samtidig lite som tyder på at myndighetene vil tone ned den industrielle satsingen. Det ligger derfor an til at de handelspolitiske spenningene mellom Kina og Vesten vil fortsette. USA innførte økte importtoll på kinesiske varer i september, mens EU har annonsert at de vil innføre lignende tiltak. Økende proteksjonisme vil isolert sett redusere handel og investeringer, og er en ned-siderisiko for aktivitetsutviklingen fremover.

2 Innenlandske konjunkturer

2.1 Beskjedent vekstoppsving

Den beskjedne veksten i Fastlands-BNP har fortsatt de siste kvartalene, med kvartalsvis vekstrate på 0,1 prosent både i første og andre kvartal. I andre kvartal bidro riktig nok noen særskilte forhold, som reduserte fiskekvoter, til den lave veksten.

I andre kvartal bidro høyere aktivitet i offentlig forvaltning, industri og tjenestesektoren til å løfte BNP Fastlands-Norge, jf. figuren under. Oppsvinget i industrien det siste året kommer imidlertid etter en lang periode med om lag uendret aktivitet.

Både industrien og tjenestenæringene ser nå ut til å ha noe større kapasitetsutfordringer enn tidligere, jf. figuren under fra Norges Banks regionale nettverk. Hovedbildet er likevel en slags todeling av økonomien, oljeleverandørene fortsatt melder om store kapasitetsutfordringer, mens de øvrige sektorene er tilbake på mer normale i langt mindre grad melder om kapasitetsutfordringer.

Ifølge Næringslivets økonomibarometer (NØB) bedret NHO-bedriftenes syn på nåsituasjonen seg noe i tredje kvartal, mens markedsutsiktene var uendret. Det er om lag like mange som oppgir situasjonen som dårlig heller enn god, men noen flere som venter bedring heller enn svekkelse i utsiktene. På tross av bedringen er fortsatt bedriftenes fremtidsstro svake i et historisk perspektiv, jf. figuren under.

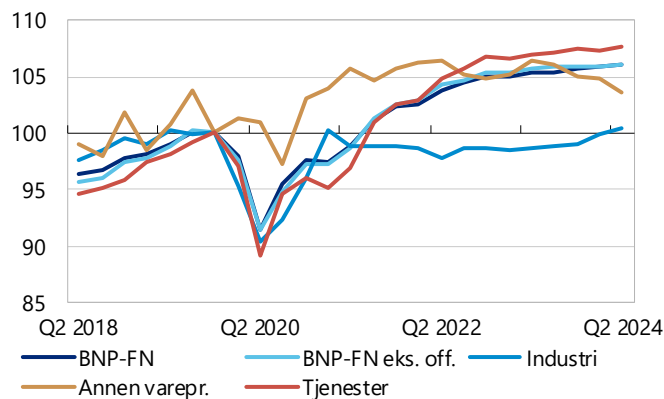
Det er flere forhold som holder aktiviteten i norsk økonomi oppe. Oljeinvesteringene vil øke videre i år, og trekke opp aktiviteten i leverandørindustrien. Den svake kronen har dempet virkningen på norsk eksport av lav vekst hos handelspartnerne, se nærmere i utdypingen om valutakursen. Særlig verftene har opplevd høy etterspørsel. Offentlig etterspørsel er også sterk. På den andre siden tynges produksjonen av lav aktivitet i bygg- og anleggsnæringen.

Aktivitetsveksten i fastlandsøkonomien ventes å tilta noe i fjerde kvartal i år, men forbli under trend fram til andre kvartal neste år. Det avspeiler blant annet at husholdningene tynges av høy prisvekst og høye renter og at forbruksveksten har ligget godt under trend i første halvår. Etter hvert som rentene settes ned, vil det bidra til økt etterspørsel. BNP Fastlands-Norge anslås å øke 0,6 prosent i år, og med 1,6 prosent i 2025 og 1,7 prosent i 2026. Vekst-

oppsvinget vil ventelig bedre stemningen i bedriftene, slik at også markedsutsiktene etter hvert kommer over på plussiden.

Bruttoprodukt Fastlands-Norge

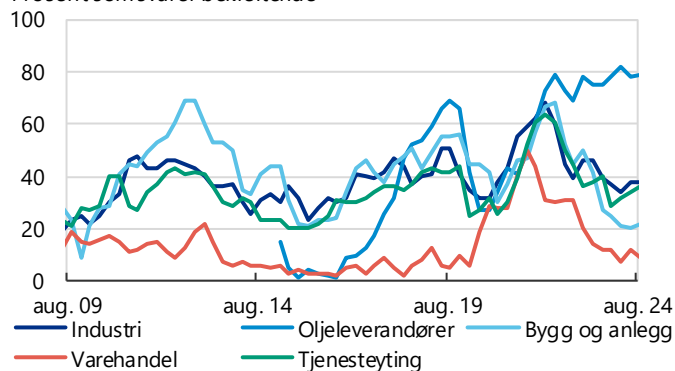
Sesongjustert. 2019Q4 = 100

Kilde: LSEG Datastream / Statistisk sentralbyrå / NHO

Norge: Kapasitetsproblemer*

Prosent som svarer bekreftende

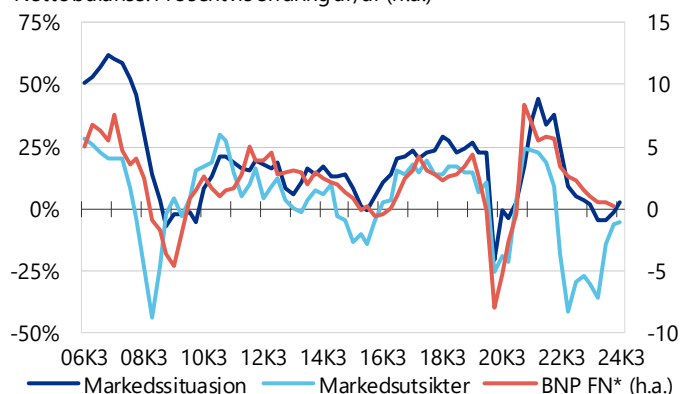

*Andel kontaktbedrifter som vil ha noen eller betydelige problemer med å møte en vekst i etterspørselen. **Stiplet linje: Gj.snitt siden 2005Q1.

Kilde: Refinitiv Datastream / Norges Banks regionale nettverk / NHO

Markedsindeks og BNP

Nettobalanse. Prosentvis endring år/år (h.a.)

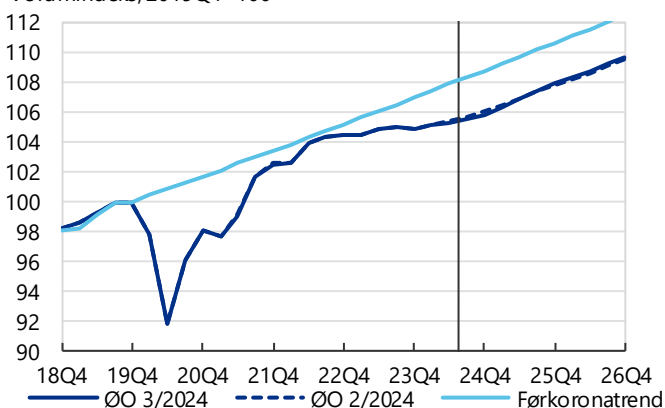

*Utenom offentlig forvaltning. Basispriser.

Kilde: Statistisk sentralbyrå / Næringslivets økonomibarometer / NHO

Fastlands-Norge: BNP

Volumindeks, 2019Q4=100

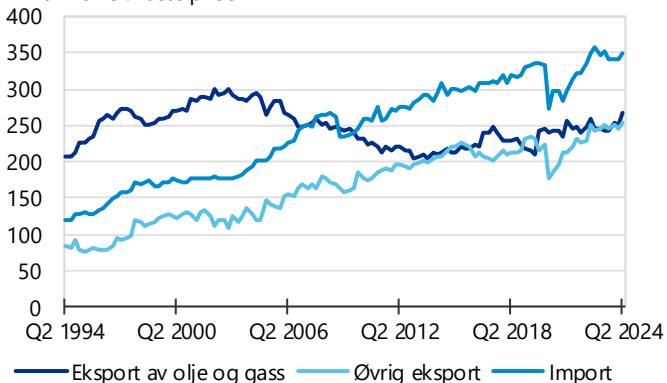

2.2 Eksportveksten tiltar neste år

Eksporten, også utenom olje og gass, har vært i god driv i tiåret før pandemien, med godt over 3 prosent årlig volumvekst i gjennomsnitt jf. figuren under. Samlet eksportvolum økte 5,6 prosent fra første til andre kvartal i år. Oppgangen var bredt basert. Eksporten av olje og gass økte 7 prosent fra kvartalet før, mens eksporten av tradisjonelle varer steg med 3,5 prosent. Svak kronekurs har bidratt til god volumutvikling i eksporten av tradisjonelle varer de siste to årene. Investeringer i grønn teknologi i utlandet har også økt etterspørselen etter norske industriprodukter. Tjenesteksporten steg 4,7 prosent i kvartalet, særlig drevet av økte bruttofrakter, og var i andre kvartal nesten 7 prosent høyere år/år.

Norge: Eksport og import

Mrd kroner. Faste priser

Første kvartal ga et annet bilde, hvor eksporten av tradisjonelle varer har blitt revidert ned. Opprinnelig viste tallene for eksporten av tradisjonelle varer en økning i første kvartal. Dette er nå revidert ned til en nedgang på 6,5 prosent fra kvartalet før, slik at nivået i andre kvartal – tross økning – var 3 prosent lavere år/år.

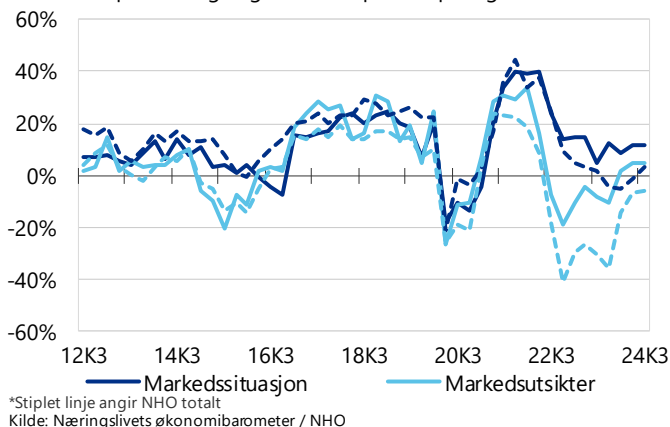
Eksportprisene har så langt i 2024 vært 9 prosent lavere enn i fjor, spesielt som følge av lavere priser på olje og gass. For tradisjonelle varer har eksportprisene avtatt de siste par årene, fra høye nivåer. Prisene fortsatte å falle i andre kvartal, og var om lag 2 prosent lavere enn året før. Mens lavere eksportpriser trekker ned den samlede eksportverdien, bidrar høyere volumvekst til å øke den. Samlet eksportverdi var i andre kvartal drøyt 4 prosent høyere enn for ett år siden.

Importprisene har økt mye de siste årene, og var i andre kvartal knapt 4 prosent høyere enn året før. Det skyldes både høy prisvekst på Norges handelspartneres eksportvarer og en svakere norsk krone. I september var den importveide valutakursen (I-44) i overkant av 1,5 prosent svakere enn i 2023. Samtidig har importvolumet falt litt, og trakk dermed ned veksten i importverdien til 3 prosent sammenlignet med for ett år siden.

Norge har fremdeles et betydelig handelsoverskudd. Ved utgangen av august var overskuddet så langt i år på 488 milliarder kroner, om lag 14 prosent lavere enn i samme periode i fjor. Til tross for nedgangen er nivået fortsatt svært høyt i historisk sammenheng.

Markedsindeks: Eksportrettet virksomhet

Differanse positive og negative svarti prosentpoeng

Aktivitetsveksten hos Norges handelspartnere ventes å tilta noe fremover, som vil styrke etterspørselen etter norsk eksport. Et ganske moderat vekstoppving betyr imidlertid at disse impulsene vil være relativt beskjedne. Importveksten hos våre handelspartnere var i gjennomsnitt 4,5 prosent i perioden 2000–2019, men anslås bare å vokse med rundt 1 prosent i år, og om lag 2½ prosent i 2025 og i 2026.

En fortsatt svak norsk krone vil imidlertid kunne bidra til at norske eksportører tar markedsandeler på eksportmarkedene. Blant de eksportrettede bedriftene i NHO er det en større andel optimister enn blant bedriftene totalt, jf. figuren over. Vi legger til grunn økt driv i norsk eksportsektor fremover. Vi anslår at fastlandseksporten øker 2 prosent i år, og 4½ og 2¾ i hhv. 2025 og 2026.

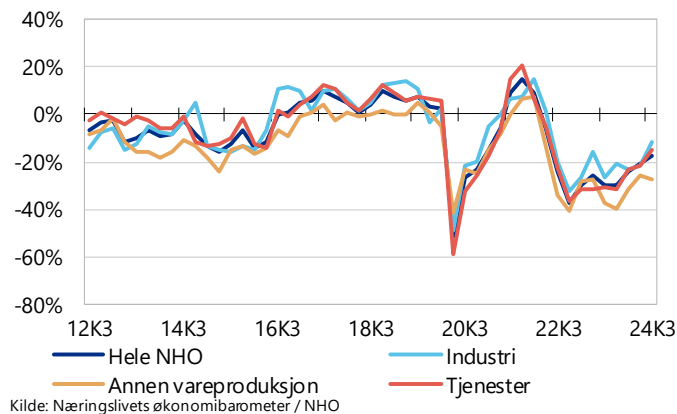
2.3 Lavere investeringer fremover

Lavere bedriftsinvesteringer fremover

Næringsinvesteringene i fastlandsøkonomien har vært høye de siste årene. Det er særlig tjenestenæringene som har bidratt til investeringsoppgangen. Se boks nedenfor med nærmere omtale av IKT-investeringer i tjenestenæring som har vært en bidragsyter til veksten. Også industriinvesteringene har vært høye de senere årene, blant annet blant oljeleverandørene som har økt kapasiteten grunnet investeringsoppsvinget på norsk sokkel. Likeledes har eksportrettet industri økt sine investeringer. Næringsinvesteringene økte 8 prosent fra første til andre kvartal, etter nedgang de tre foregående kvartalene. Oppgangen var bredt fundert.

Markedsutsikter: Investeringer

Differanse positive og negative svar i prosentpoeng

NHO-bedriftenes investeringsutsikter har bedret seg noe det siste året, men er fortsatt svake. Langt flere oppgir at de vil investere mindre de neste seks månedene enn andelen som oppgir at de skal investere mer, jf. figuren over. Dette peker isolert sett mot reduserte bedriftsinvesteringer fremover, men mindre enn tidligere lagt til grunn. Svake investeringsutsikter henger trolig sammen med svak vekst i etterspørselen, som reduserer behovet for å øke kapasiteten. Høyere priser og økte renter har økt kostnadsnivået de siste årene, som også tynger investeringene. Et høyt rentenivå medfører også at færre

prosjekter er lønnsomme. I tillegg har mange bedrifter allerede gjennomført investeringer for å øke kapasiteten de siste årene, jf. omtalen over. I tredje kvartal oppgir 46 prosent av bedriftene at økte innkjøpspriser er et stort hinder for ekspansjon og investeringer, mot et normalnivå før pandemien på rundt 25 prosent. Samtidig oppgir et flertall at de venter dårligere lønnsomhet de neste seks månedene.

SSBs investeringstelling fra august innebærer et forventet fall i industriinvesteringene på 7 prosent i år, målt i løpende priser. Nedgangen skyldes at flere prosjekter, særlig innen dataindustri, elektrisk utstyrsindustri og næringsmiddelindustri er ferdigstilte, og at det ikke er igangsatt vesentlige nye investeringer. Innen kraftforsyning ventes imidlertid investeringene å øke 22 prosent i år. Anslagene er omtrent uendret fra investeringstillingen i mai. Til neste år ventes det at industriinvesteringene øker 10 prosent, som følge av økte investeringer i oljeraffinering og kjemisk og farmasøytisk industri, mens det i kraftforsyning ventes en økning på 31 prosent. For industrien er anslaget noe høyere enn i forrige telling, mens for kraft er anslaget litt lavere.

I Norges Banks regionale nettverk for tredje kvartal ventes det en samlet nedgang i investeringene på 0,8 prosent i år og en oppgang på 1,2 prosent neste år. Det er litt svakere enn i forrige undersøkelse. Industrien og oljeleverandørene venter vekst i år og neste år, mens tjenesteyting venter lavere investeringer i år og litt vekst neste år. Forskjellen mellom investeringsanslagene i de ulike undersøkelsene kan skyldes ulikt omfang av næringer og utvalg i undersøkelsene, samt ulike metoder for vektning. NØB tar heller ikke hensyn til prosjektenes størrelse.

I regionalt nettverk i andre kvartal ble det blant meldt at en god del av investeringene er knyttet til energigjenvinning og tiltak for å bli mer miljøvennlige. Økte investeringer i klimatiltak kan bidra til at investeringene fortsatt ikke skal helt ned til de historisk normale nivåene. Økte forsvarsinvesteringer, som omtalt i kapittel 2.9, vil kunne føre til behov for økt kapasitet hos bedrifter som leverer til forsvaret, og kan også bidra til å holde investeringene oppe. Samlet anslår vi at næringsinvesteringene vil falle om lag 9 prosent i år. I 2025 ventes vi at de faller videre med om lag 5 prosent, før de i 2026 flater ut.

Oljeinvesteringene når toppen i år

De siste årene har oljeprisen variert mellom 70 og 90 USD per fat, jf. figur under, men var så vidt over 90 USD per fat i april i år. Den siste tiden har imidlertid prisen vært i den lavere delen av intervallet. Det relativt lave prisnivået må ses i sammenheng med lavere oljeetterspørsel og forventninger om lavere etterspørsel fremover, særlig knyttet til svakere kinesisk aktivitetsvekst og energibruk. OPEC+-alliansen, dvs. samarbeidet mellom OPEC-landene og 11 andre oljeeksporterende land, deriblant Russland, har besluttet å utsette den planlagte produksjonsøkningen i oktober i år med to måneder. Samtidig innebærer fare for økt konfliktnivå i Midtøsten oppsiderisiko for prisnivået. Vi legger til grunn at oljeprisen i år blir 81 USD per fat, og hhv. 79 og 77 USD per fat de neste to årene.

Oljepris: Brent

USD per fat

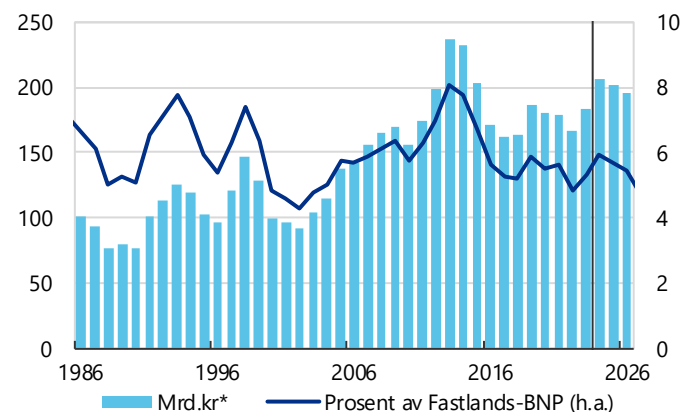
Kilde: LSEG Datastream / NHO

Oljeinvesteringene økte 10 prosent i 2023 og ventes å øke 12 prosent i år. Mange innleverte PUDer som følge av "oljeskattepakken" gir et høyt aktivitetsnivå på norsk sokkel. Oljeinvesteringene var i første halvår 16 prosent høyere år/år, og SSBs investeringstelling indikerer at det også vil være vekst i andre halvår, særlig knyttet til anslagene for produksjonsboring på felt i drift.

De neste to årene venter vi at investeringene vil reduseres. Det skyldes at få nye prosjekter igangsettes. I 2023 ble det kun levert inn én PUD (Eirinfeltet) med byggestart i 2025 og kostnadsramme på drøyt 4 mrd. kroner. Så langt i 2024 har det også bare blitt levert inn én PUD (Bestla) med kostnadsramme på 6,3 mrd. kroner. Mest sannsynlig vil det komme flere PUDer som utløser investeringer i 2025, men både antall og størrelse på prosjektene vil trolig være langt lavere enn tilfellet de siste to årene. Vi

legger nå til grunn at oljeinvesteringene vil falle 2 prosent i 2025 og 3 prosent i 2026, jf. figuren under.

Petroleumsinvesteringer

*Faste 2021-priser. Ujustert.

Kilde: LSEG Datastream / Norwegian Aggregate Model (NAM) / NHO, ØO 3/2024

2.4 Høyere forbruksvekst neste år

Etter svak utvikling i første kvartal økte forbruket i andre kvartal med 1,6 prosent kvartal/kvartal. Mens bilkjøpene trakk ned forbruket i første kvartal, trakk de opp i andre kvartal. Utenom bilkjøpene var forbruksveksten kun 0,7 prosent i andre kvartal.

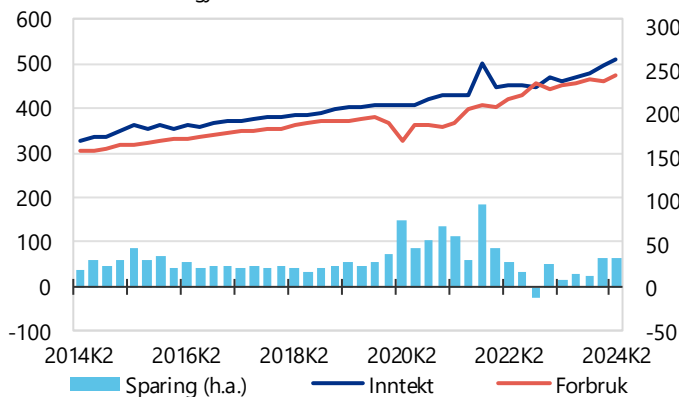
Finans Norges Forventningsbarometer for tredje kvartal viser at forbedringen i forbrukertilliten det siste året har flatet ut, men på et svakt nivå i historisk sammenheng. Fra andre til tredje kvartal ble husholdningenes vurderinger mer pessimistiske i synet på egen og landets økonomi, mens det var en liten oppgang i indikatoren for større anskaffelser. At forbrukertilliten flater ut på et lavt nivå peker i retning av svak forbruksvekst på kort sikt.

Før pandemien sparte husholdningene i snitt 7 prosent av disponibel inntekt. Under pandemien økte spareraten til 14 prosent i 2021. Etter opphevelsen av pandemirestriksjonene økte forbruket, mens spareraten falt. Mange husholdninger har trolig brukt oppsparte midler fra pandemien for å opprettholde forbruket i møte med høy prisvekst og økte renter. Det gjenstår fremdeles anslagsvis 150 mrd. av de mersparte reservene fra pandemien, men disse er ujevnt fordelt. Ifølge en studie fra [Norges Bank](#) holdes størstedelen av de gjenstående reservene av formuende husholdninger. Det er derfor lite trolig at disse gjenstående mersparereservene vil bli brukt til økt forbruk fremover. Så langt i år har spareraten vært 7 prosent, på linje med det historiske gjennomsnittet. I Forventningsbarometeret er andelen husholdninger som planlegger å spare og nedbetale gjeld høyere enn gjennomsnittet de siste 20 årene.

Vi anslår at husholdningenes sparerate vil øke fra i underkant av 4 prosent av disponibel inntekt i fjor til omtrent 7 prosent i år. En høyere sparerate vil isolert sett dempe forbruksveksten tilsvarende.

Husholdningenes forbruk og sparing

Mrd. kroner. Sesongjustert

Kilde: Statistisk sentralbyrå / NHO

Til og med august er det nyregistrert 79 000 nye biler, 7,5 prosent lavere enn i samme periode i fjor, og den svakeste utviklingen siden 2009. Norges Bilbransjeforbund venter at nyregistreringen havner mellom 110 000 og 115 000, om lag 10 prosent lavere enn i fjor. Samtidig har antallet bilbestillinger tatt seg opp, og er så langt i år i overkant av 70 prosent høyere enn samme periode i 2023. Det peker mot at antallet nybilregistreringer vil ta seg noe opp fremover, og vil understøtte forbruksveksten.

Vi anslår at forbruket vil ta seg noe opp mot slutten av året, slik at veksten i år blir i underkant av 1 prosent. Reallønnsvekst og et fortsatt sterkt arbeidsmarked der de fleste er i jobb, vil støtte opp under forbruksveksten fremover. Forventninger om at bilkjøpene vil ta seg litt opp igjen vil også bidra positivt. I 2025 og i 2026 anslås forbruket å øke med hhv. 2 og 2½ prosent. Det er knyttet usikkerhet til den videre utviklingen. Raskere rentekutt enn forventet vil øke husholdningenes kjøpekraft mer enn anslått, og kan derfor gi sterkere forbruksvekst enn vi nå anslår. Motsatt vil utsatte rentekutt kunne føre til lavere forbruksvekst enn antatt.

2.5 Høy boligprisvekst

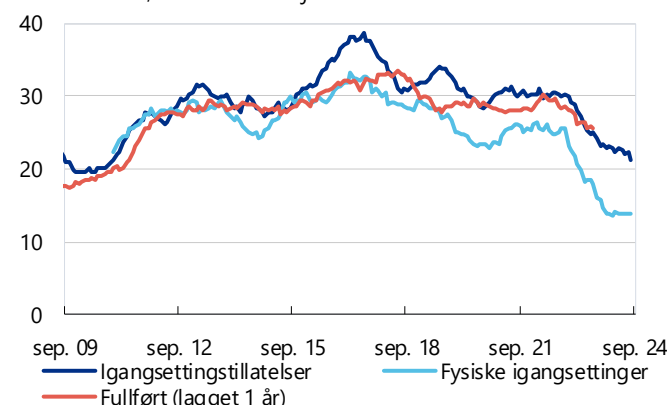
Temperaturen i boligmarkedet har vært høy så langt i år. Det står i kontrast til situasjonen i fjor høst da boligmarkedet var tregere, med lavere omsetning og boligprisfall. Det siste halvåret har liggetiden før boligene blir solgt vært lavere enn normalt. Fra juni til august i år ble det solgt 7 prosent flere boliger enn

samme tid året før. Antall solgte boliger oversteg antallet lagt ut, slik at lageret av usolgte boliger også falt i samme tidsrom, med 1 prosent.

Høy etterspørsel har bidratt til økte priser i bruktboligmarkedet, som i august var 4 prosent høyere enn ved inngangen av året. Prisveksten kan ha blitt drevet av bl.a. forventninger om lavere renter fremover. Ifølge NBBLs boligmarkedsbarometer for august ventet 73 prosent av husholdningene lavere rente om ett år, og 66 prosent høyere boligpriser. Forventningene er litt svakere enn de foregående månedene. Når færre venter boligprisvekst vil også færre ha hast med å kjøpe bolig, som isolert sett kan peke i retning av noe svakere prisutvikling fremover.

Norge: Boligbygging

1 000 enheter, 12 mnd. sum. Ujustert

Kilde: LSEG Datastream / Statistisk sentralbyrå / Boligprodusentenes Forening / NHO

I nyboligmarkedet går utviklingen adskillig tråere. Fra september i fjor til august i år er det solgt 14 000 boliger og igangsatt 13 900, ifølge Boligprodusentenes Forening. Begge deler er under halvparten av normale nivåer. Dels skyldes lav nybygging lavere etterspørsel, dels økte byggekostnader. Byggekostnadene for en enebolig var i andre kvartal 23 prosent høyere enn tre år tilbake, ifølge SSB. Det har bidratt til å løfte prisene på nye eneboliger. De tre siste årene har prisen på nye eneboliger steget 16 prosent, sammenlignet med 6 prosent vekst på brukte eneboliger. At nyboliger har steget i pris relativt til brukte bidrar også til å dempe etterspørselen etter nybygg. I tillegg har et høyt rentenivå og usikre utsikter gjort det mindre attraktivt å kjøpe nye boliger, ettersom overtagelse ofte er en stund frem i tid. Utsikter til lavere renter kan imidlertid tale for at etterspørselen særlig i nyboligmarkedet vil ta seg opp fremover. Nedgangen i igangsettingen har uansett flatet ut.

Lav boligigangsetting i dag vil gi færre ferdigstilte ser frem i tid. Vi legger til grunn at antall nye byggetillatelse vil ta seg opp mot mer normale nivåer til neste år. Med et tidsetterslep fra oppstart av bygging til ferdigstilling på halvannet til to år, legger vi til grunn at det i år og neste år vil ferdigstilles hhv. 20 000 og 14 000 nye boliger. Til sammenligning ventes folketallet å øke med 50 000 personer i 2024 og 39 000 i 2025, ifølge hovedalternativet i SSBs siste befolkningsfremskrivninger. De påfølgende årene vil veksten avta til om lag 28 000 årlig, i takt med lavere ankomst av ukrainske flyktninger. Med drøye to personer per husholdning og hensyntatt at noe av boligbyggingen erstatter eksisterende bygg, betyr det at boligbehovet overstiger boligbyggingen. Det peker mot tiltakende knapphet på boliger, og høyere boligpriser fremover. Utsikter til lavere renter neste år og bedret kjøpekraft vil også kunne bidra til et sterkere prispress. Samlet anslås boligprisveksten til om lag 3 prosent i år. I 2025 og 2026 vil økt knapphet på boliger i større grad gjøre seg gjeldende, i tillegg til økte disponible inntekter, og vi venter da en prisvekst på rundt 5 prosent begge to årene.

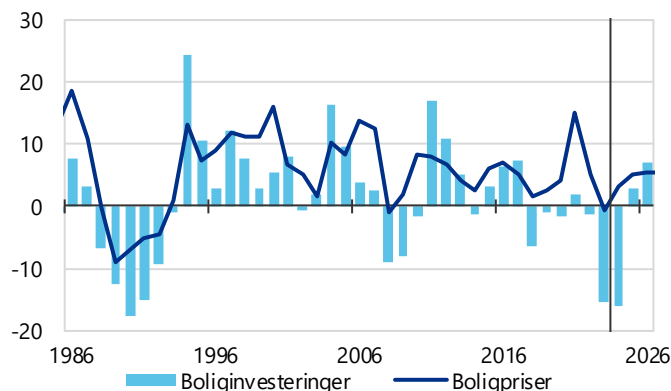
Tilgangen på kreditt påvirker husholdningens betalingsvilje og -evne, og påvirker dermed boligprisveksten. Utlånsforskriften stiller krav til finansforetakenes utlånspraksis, og begrenser hvor mye lån som kan tas opp, knyttet til blant annet låntagers inntekt og egenkapital. Dagens utlånsforskrift utløpet ved utgangen av året. I august kom Finanstilsynet med råd om innretting av forskriften etter det tidspunktet. Finanstilsynet anbefaler at gjeldende regulering i hovedsak videreføres, uten opphørsdato. Vi legger til grunn i våre anslag at Finanstilsynets råd tas til følge, og at det ikke innføres lettelse eller innstramminger som svekker eller letter tilgangen på kreditt sammenlignet med dagens praksis. En eventuell oppmykning, som etter vårt syn er det mest sannsynlige utfallet dersom det gjøres endringer i forskriften, er således en oppsiderisiko som vil kunne bidra til økt kreditt- og boligprisvekst. Det kan i så fall også stimulere boligbyggingen og -investeringene.

Lav igangsetting av boliger reduserer boliginvesteringene, som i fjor falt 16 prosent. Lite igangsetting peker mot nedgang i boliginvesteringene også i år, før de mot neste år begynner å ta seg opp. Vi anslår at boliginvesteringene vil falle om lag 16 prosent

også i år, før de i 2025 og 2026 tar seg opp hhv. 3 og 7 prosent.

Boliginvesteringer og -priser

Prosentvis endring år/år

Kilde: LSEG Datastream / Norwegian Aggregate Model (NAM) / NHO, ØO 3/2024

2.6 Presset i arbeidsmarkedet avtar

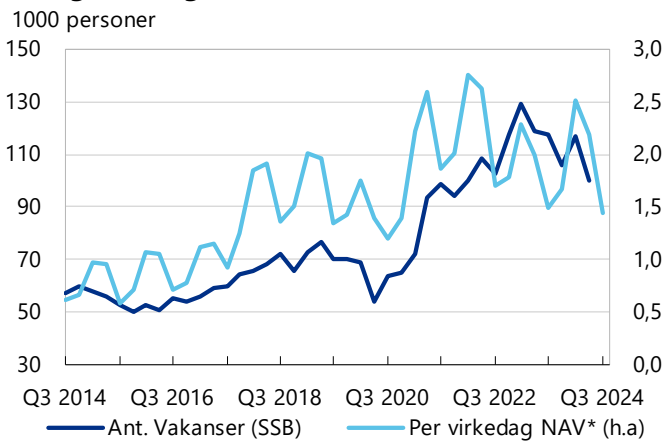
Timeverk og personsyssetning

Fra første til andre kvartal i år var personsyssetningen uendret, mens timeverkene falt 0,1 prosent, etter at begge økte 0,3 prosent kvartalet før. Privat personsyssetning falt 0,1 prosent i andre kvartal, slik at andelen private jobber avtok. Registerbaserte tall tyder på at den private sysselsettingsandelen falt ytterligere i juli og august.

Svak sysselsettingsvekst tyder på dempet etterspørsel etter arbeidskraft. Antall ledige stillinger har avtatt med over en femdel fra toppen i andre kvartal i fjor, til snau 100 000 nå, jf. figuren under. Antallet er fortsatt høyt, og tyder slik sett på relativt stor etterspørsel etter arbeidskraft. På den andre siden avtok andelen bedrifter som i NØB svarer at mangel på arbeidskraft er et "stort hinder" for ekspansjon noe i tredje kvartal. Nivået ligger imidlertid fortsatt over historisk gjennomsnitt.

Siden begynnelsen av 2022 har verdiskapingen og timeverkene i privat næringsliv vokst om lag like mye. Motsatsen er stagnasjon i produktiviteten, se nærmere omtale i boks. Det kan tilsi at bedriftene har ledige arbeidskraftressurser og at verdiskapingen derfor kan økes fremover uten at personsyssetningen behøver å øke like mye. Det er også i tråd med NØB, der flere virksomheter svarer at de vil redusere sysselsettingen enn antallet som vil øke den. Vi venter sterkere vekst i offentlig enn i privat sysselsetting som følge av høy offentlig etterspørsel fremover. Sysselsettingen i fastlandsøkonomien anslås å øke 0,6 prosent i år, mens timeverkene anslås å vokse om lag som BNP Fastlands-Norge.

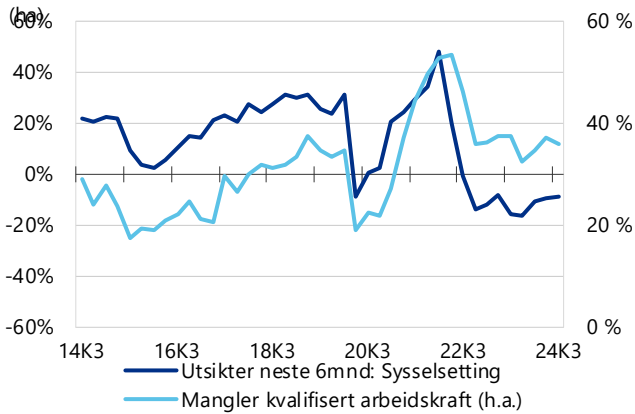
Ledige stillinger

*Gjennomsnitt av kvartalets måneder.
Kilde: Statistisk sentralbyrå / NAV / NHO

Syssetning og hinder for ekspansjon

Nettobalanse.Pst.andel som svarer "Stor utfordring"

Kilde: Næringslivets økonomibarometer / NHO

Arbeidstilbud og arbeidsledighet

Arbeidsstyrken vokste med 38 000 personer i fjor. Arbeidsstyrken består av sysselsatte og arbeidsledige, og påvirkes av endringer i befolkningen i yrkesaktiv alder, og av yrkesdeltakelsen, dvs. andelen av befolkningen som er sysselsatt eller søker arbeid.

De siste par årene har befolkningen økt mye, i all hovedsak som følge av økt innvandring fra Ukraina. Også yrkesdeltakelsen økte i fjor, fra 72,6 prosent av befolkningen i 2022, til 72,8 prosent i 2023. Fra desember i fjor til august i år var arbeidsstyrken om lag uendret, men takket være vekst gjennom fjoråret vil likevel arbeidsstyrken vokse fra i fjor til i år. Vi anslår nå at arbeidsstyrken vil øke med 0,7 prosent i år. Svak aktivitetsvekst, særlig i byggenæringen, har dempet etterspørselen etter arbeidskraft. Det har bl.a. ført til færre ikke-bosatte arbeidsinnvandrere.

Samtidig som veksten i arbeidsstyrken har stoppet opp, har arbeidsledigheten økt. Målt ved AKUs trendtall var ledigheten 4 prosent i august, to tideler

høyere enn i desember i fjor. Utviklingen i arbeidsledigheten framover er usikker. Høy innvandring og lav aktivitetsvekst fører til at arbeidstilbudet vokser raskere enn sysselsettingen, slik at arbeidsledigheten vil øke noe på kort sikt. Mens den registrerte ledigheten er nær uendret i år, har bruttoledigheten, som også inkluderer personer på tiltak, økt fra 2,3 prosent i januar til 2,6 prosent i september.

For enkelte grupper er ledighetsøkningen større. Fra september i fjor til september i år har antall arbeidsledige økt med 30 prosent for lederyrker, ingeniører og IKT-fag og akademiske yrker og undervisning. Lav byggeaktivitet har bidratt til 20 prosent flere ledige bygge- og anleggsarbeidere det siste året. Svake framtidsutsikter for denne næringen peker mot flere ledige herfra fremover. Videre har arbeidsledigheten økt mest i aldersgruppene 25-59 år, og særlig i alderen 40-59 år, der ledigheten har økt mer enn 20 prosent.

Med vekst under antatt trendvekst til ut i neste år, regner vi med at arbeidsledigheten først vil stige noe, før den avtar utover i prognoseperioden. Vi venter dessuten at den registrerte arbeidsledigheten vil ta seg opp i takt med at flere som nå er i jobb, blir arbeidsledige og registrerer seg hos NAV. I tillegg vil flere personer fra Ukraina bli ferdig med introduksjonsprogrammet, og de som da aktivt begynner å søke jobb vil komme inn i statistikken. I gjennomsnitt vil arbeidsledigheten målt ved AKU økte til 4,0 prosent i år og ytterligere til 4,2 prosent neste år. Vi anslår at den registrerte arbeidsledigheten vil øke fra 1,8 prosent i 2023 til 2,0 prosent i gjennomsnitt for 2024, før den tar seg opp til 2,2 prosent i 2025 og faller tilbake til 2,1 prosent i 2026. Utviklingen i personer på tiltak har imidlertid økt mye mer, og bruttoledigheten anslås derfor å øke til 2,8 prosent i 2025, før den avtar til 2,6 i 2026. Befolkningsveksten vil ventelig holde seg høy de neste årene, blant annet som følge av flere fra Ukraina selv om regjeringen har strammet inn på både ytelser og tjenester. Yrkesdeltakelsen fra flyktninger er lavere enn øvrig befolkning, og fører til at yrkesandelen faller utover i prognoseperioden.

2.7 Lønnsvekst i tråd med rammen

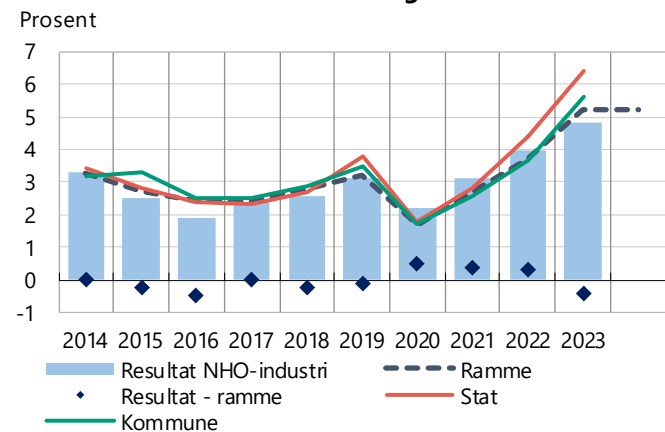
Meklingsresultatet fra årets frontfagsoppgjør mellom Fellesforbundet og Norsk Industri ga en anslått ramme for årslønnsveksten på 5,2 prosent. Det er på samme nivå som rammen fra mellomoppgjøret i

fjor. Rammen skal over tid samsvare med årslønnsveksten i industrien i NHO-området.

Etterfølgende oppgjør har jevnt over forholdt seg til rammen på 5,2 prosent. Oppgjøret mellom staten og Akademikerne og mellom staten og Unio skal behandles i tvungen lønnsnemnd 7. november, mens oppgjøret mellom staten og LO Stat skal behandles i frivillig lønnsnemnd 15. november.

Siden utfallet av de lokale forhandlingene ikke er kjent når frontfagsoppgjøret er gjennomført, har NHO, i forståelse med LO, et ansvar for å anslå den samlede årslønnsveksten i industrien. Rammen omfatter normalt all lønnsvekst, og skal over tid samsvare med årslønnsveksten i industrien i NHO-området. Rammen omfatter bidrag til lønnsveksten fra sentralt forhandlede tariff tillegg, fjorårets bidrag til årets lønnsvekst (overhenget) og anslått lønns- glidning (dvs. all lønnsvekst utover tariff tilleggene og overhenget, blant annet bidrag fra lokale forhandlinger). For industriarbeidere er overhenget til 2024 beregnet til 1,6 prosentpoeng, mens tariff tilleggene er beregnet til 2,2 prosentpoeng. For industrifunksjonærer som inngår i industrien samlet, er overhenget 1,8 prosent. Resterende bidrag til den anslåtte årslønnsveksten i industrien på 5,2 prosent, er i sin helhet anslått lønns- glidning.

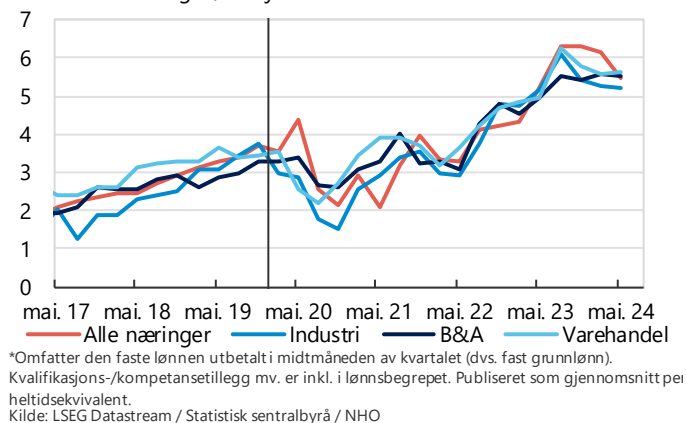
Årslønnsvekst: Store forhandlingsområder

Ifølge Statistisk sentralbyrås kvartalsvise statistikk har avtalt månedslønn flatet ut, jf. figuren under. Lønnsbegrepet her er imidlertid noe smalere enn det årslønnsbegrepet som brukes i lønnsoppgjørene, ettersom bonus og uregelmessige tillegg ikke inngår i dette månedslønnsbegrepet. I tillegg er det en periodiseringsforskjell mellom lønnsbegrepene ettersom årslønn regnes påløpt, mens avtalt månedslønnen regnes når det kommer til utbetaling.

Avtalt månedslønn*: Alle næringer

Prosentvis endring år/år. Ujustert

Rammen fra årets frontfagsoppgjør ser ut til å følges i øvrige oppgjør. Norges Banks prognose for årslønnsveksten i år er 5,2 prosent, mens SSBs prognose er 5,3 prosent. I mars anslo TBU en konsumprisvekst på 4,1 prosent i år. Siden har prisveksten kommet lengre ned enn TBU la til grunn. Følgelig ventes brede grupper av arbeidstakere å få økt reallønn i år.

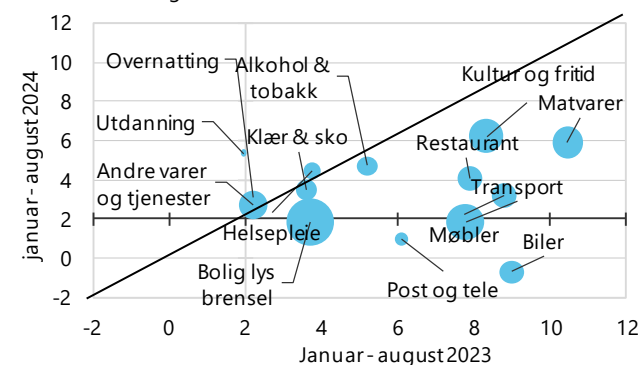
2.8 Raskere nedgang i prisveksten

De siste to årene har prisveksten vært den høyeste siden slutten av 1980-tallet. I fjor økte konsumprisindeksen (KPI) med 5,5 prosent. Den høye prisveksten skyldtes i stor grad internasjonale drivere, som påvirket prisveksten også her hjemme. Energikrisen som oppstod i kjølvannet av Russlands invasjon i Ukraina økte gassprisene og ga høye strømpriser både i Norge og internasjonalt. Pandemien skapte forstyrrelser i internasjonale forsyningskjeder og skapte flaskehals og økte transportkostnader. Norge er en liten åpen økonomi med høyt innslag av import av varer og innsatsfaktorer. Pris- og kostnadsveksten internasjonalt traff Norge hardt, og forsterket den innenlandske prisveksten. I tillegg har den betydelige svekkelsen av kronekursen økt prisene på importerte varer. Fra 2022 til 2023 svekket den importveide kronekursen (I-44) seg med 8,5 prosent.

I august var konsumprisene 2,6 prosent høyere enn for ett år siden. Lavere energipriser har bidratt til å dempe inflasjonen de siste månedene. Så langt i år har prisveksten avtatt bredt sammenlignet med samme periode i fjor, jf. figuren under.

Norge: Konsumpriser

Prosentvis endring år/år

Boblestørrelse angir KPI-vekt

Kilde: LSEG Datastream / Statistisk sentralbyrå / NHO

Kostnadssjokket som har drevet prisoppgangen de siste årene, er i stor grad tilbakelagt. Veksten i produsentprisene for det norske hjemmemarkedet begynte å avta høsten 2022 og har det siste året i gjennomsnitt ligget rundt 2,5 prosent år/år. Utviklingen i internasjonale råvarepriser har pekt nedover de siste månedene, og prisveksten har avtatt hos Norges handelspartnere. Samtidig har den norske kronen fortsatt å svekke seg, og den nådde sitt svakeste nivå så langt i år i starten av august, målt ved I-44. Selv om kronen har styrket seg noe etter dette, var den ved utgangen av september fortsatt 1,5 prosent svakere enn i 2023.

Kronesvekkelsen kan på sikt gi nye inflasjonsimpulser, ettersom importerte varer og innsatsfaktorer blir dyrere. Hvor stor effekt dette får, avhenger blant annet av om bedriftene anser kronesvekkelsen som varig. Norges Bank har anslått at en svekkelse på 1 prosent gir en generell prisoppgang på 0,1–0,35 prosent etter 10 kvartaler. Lavere pris- og kostnadsvekst internasjonalt har bidratt til å dempe prisveksten på importerte varer. I fjor steg importprisene 7 prosent år/år, men har så langt i år avtatt, senest til 1,9 prosent i august.

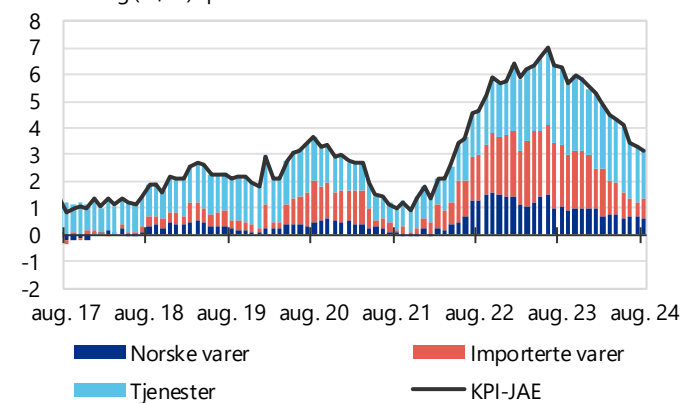
Fra august i år ble maksprisen i barnehager redusert fra 3 000 til 2 000 kroner. Ifølge SSB reduserte dette årsveksten i konsumprisene med 0,3 prosentpoeng i august.

Den underliggende prisveksten, målt ved KPI-JAE (uten energi og justert for avgiftsendringer), har også avtatt i 2024, men mindre enn KPI. Det kan indikere at den underliggende inflasjonen er mer gjensidig. I august var KPI-JAE 3,2 prosent høyere år/år, drevet av bl.a. økte matvarepriser og husleier. Mens prisveksten i fjor i stor grad ble drevet av im-

porterte varer, er det i 2024 i større grad innenlandske faktorer som holder prisveksten oppe, jf. figuren under. Bidraget til prisveksten fra importerte varer har tiltatt noe igjen de siste to månedene, noe som demper fallet i den samlede prisveksten.

Norge: Konsumpriser KPI-JAE

Vekstbidrag (år/år) i prosentenheter

Kilde: LSEG Datastream / Statistisk sentralbyrå / NHO

En annen driver bak den underliggende prisveksten er utviklingen i lønnskostnadene per produsert enhet. For fastlandsbedriftene utenom kraftsektoren var disse 7,5 prosent høyere år/år i andre kvartal, målt som firekvarterers gjennomsnitt. Trolig vil bedriftene forsøke å velte noe av denne kostnadsøkningen over i sluttbrukerprisene.

Konsumprisene anslås å øke med 4,1 prosent i år, ifølge anslag fra det Tekniske beregningsutvalget for inntektsoppgjørene (TBU), som partene i arbeidslivet og også NHO står bak. Dette prisanslaget ligger til grunn for lønnsoppgjørene, også de som ennå ikke er gjennomført. NHO holder derfor fast ved TBUs prisprognose gjennom store deler av året, samtidig som anslaget over tid kan sies å være forventningsrett. Utviklingen så langt i år tilsier at prisveksten i år vil bli noe lavere enn TBUs anslag.

Fremover forventes det underliggende prispresset å avta. Fortsatt svak krone og høye lønnskostnader gjør imidlertid at det vil ta noe tid før prisveksten nærmer seg 2 prosent. Vi anslår at KPI og KPI-JAE øker 2,7 prosent til neste år, før de avtar til hhv. 2,2 og 2 prosent i 2026.

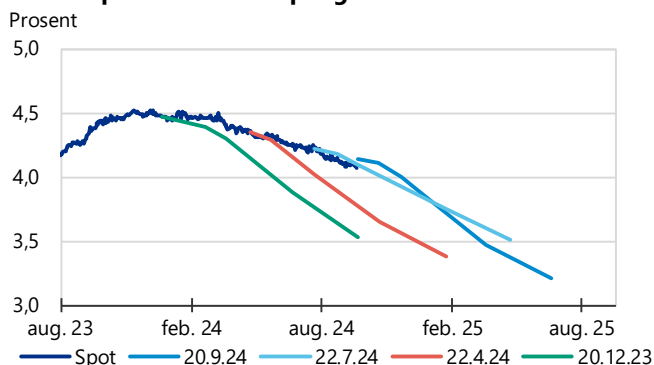
2.9 Rentekuttene lar vente på seg

Fra september 2021 til desember 2023 hevet Norges Bank styringsrenten fra 0 til 4,5 prosent. Siden har renten blitt liggende på dette nivået. Vurderingen på rentemøtet i september var at styringsrenten mest sannsynlig også vil forbli på dette nivået ut

året, før den settes gradvis ned fra og med første kvartal 2025. Rentebanen til Norges Bank indikerer at det er rundt 30 prosent sannsynlighet for et første rentekutt på 25 basispunkter på rentemøtet i desember. Selv om markedets forventninger til et kutt i desember falt betydelig i kjølvannet av rentemøtet, prises det fortsatt inn omkring 60 prosents sannsynlighet for et kutt på 25 basispunkter.

Det er særlig to forhold som medvirker til at Norges Bank drøyer med rentekutt. Det ene er at kronen er noe svakere enn Norges Bank antok i juni. En svakere krone fører til høyere importert prisvekst, som er en viktig inflasjonsdriver i en liten åpen økonomi som den norske. En svakere krone vil også bedre konkurransevnen og lønnsevnen i frontfaget, og dermed medvirke til høyere lønnsvekst. Det andre forholdet er at høy vekst i bedriftenes kostnader vil kunne bremse den videre nedgangen i prisveksten. Lav produktivitetsvekst bidrar også til å holde bedriftenes kostnadsvekst oppe. Norges Bank poengterer da også at den underliggende prisveksten ikke har falt like raskt som samlet prisvekst.

Handelspartnere: 3-mnd pengemarkedsrente

HP: USA, ØMU, Danmark, Sverige, Storbritannia, Polen og Japan. For rentene til landene som er utelatt antar vi 50/50-fordeling mellom amerikanske og euroområdet renter. 3-mnd rente i Danmark antas lik som i euroområdet. Importvekter.
Kilde: LSEG Datastream / NHO

For å unngå inflasjonsimpulsene fra ytterligere kronesvekkelser holder Norges Bank styringsrenten oppe lengre enn våre handelspartnere. Det siste året har forventningene til rentekutt i andre land trukket ut i tid, jf. figuren over, hvilket gjorde det vanskeligere for Norges Bank å senke renten. Dette har imidlertid snudd, og rentekurven hos våre handelspartnere er nå noe lavere enn i sommer. Om Norges Bank fortsetter å stå imot den internasjonale rentevinden og holder renten høy, innebærer det at rentedifferansen mot utlandet vil øke. Isolert sett taler det for en sterkere krone, men utslaget på kronekursen vil avhenge av hva som allerede er priset inn av markedet.

Selv om prisveksten fortsatt er godt over målet på 2 prosent har den gjennomgående vært lavere enn sentralbankens egne anslag siden august i fjor. I siste Pengepolitiske rapport (PPR) senket sentralbanken inflasjonsanslagene sine, men de ligger fortsatt litt høyere enn våre prisanslag for 2025 og 2026.

I forrige *Økonomisk overblikk* fra juni la vi til grunn et første rentekutt i desember, men samlet sett vurderer vi nå at det er mer sannsynlig at renten holdes på dagens nivå ut året. Sentralbanken viser stor vilje til å drøye med rentekutt, og våre prognoser avviker ikke vesentlig fra deres for inneværende år. Vi tror imidlertid at inflasjonen vil avta noe raskere neste år enn det Norges Bank legger til grunn, og venter derfor fire rentekutt i 2025 og ett i 2026, slik at renten ender på 3,25 prosent i 2026.

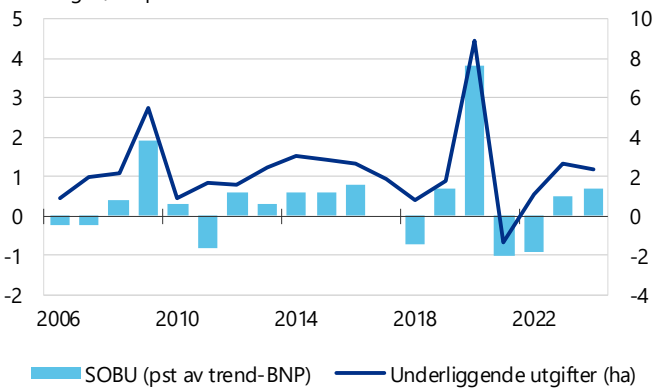
2.10 Mer futt fra budsjettpolitikken

I forslaget til revidert nasjonalbudsjett (RNB) ble utgiftene samlet økt med 24,8 mrd. kroner som følge av økte utgifter knyttet til bistand til Ukraina, økte forsvarsutgifter og økte utgifter til folketrygden. Samlet økte oljepengebruken, målt ved det strukturelle oljekorrigerte underskuddet, med nærmere 9 mrd. kroner sammenlignet med Nasjonalbudsjettet 2024 (NB24). Det strukturelle oljekorrigerte underskuddet utgjorde dermed 418,7 mrd. kroner, som tilsvarer en bruk av fondsmidler tilsvarende 2,7 prosent av SPU. Påplussingene i RNB bidrar til at innretningen av budsjettet er svakt ekspansivt. Budsjettimpulsen, som er endringen i det strukturelle oljekorrigerte underskuddet som andel av Fastlands-BNP, og gir en indikasjon på budsjettets innvirkning på økonomien, var 0,7 prosent, jf. figuren under. Det er tre tideler høyere enn i det vedtatte budsjettet, og indikerer at budsjettpolitikken vil løfte aktiviteten i fastlandsøkonomien i år.

Hittil i år har det vært en betydelig økning i offentlig konsum, der økningen særlig har kommet i Forsvaret. Om konsumet holder seg på samme nivået ut året har konsumet i forsvarssektoren økt med 4,2 prosent fra fjor. I kommunesektoren har veksten så langt vært mer beskjeden. Vi legger til grunn at offentlige investeringer vil øke 4,1 prosent i år.

Budsjettindikatorer

Endring år/år i prosent

Kilde: Finansdepartementet, RNB 2024 / NHO

Budsjettet for neste år legges frem 7. oktober. Innretningen av budsjettet vil påvirke den økonomiske utviklingen. Selv om offentlige utgifter allerede utgjør drøyt 60 prosent av Fastlands-BNP, er vi i en situasjon der det fremdeles er mulig å øke oljepengebruken betraktelig. Det skyldes at verdien av SPU har økt mye de siste årene. Bare fra årsskiftet til september har SPU steget med nesten 2 750 mrd. kroner, til 18 500 mrd. kroner. Bak utviklingen ligger høye olje- og gassinntekter, økte aksjekurser og svak kronekurs. Dette gir regjeringen et stort handlingsrom i budsjettpolitikken. Det økte handlingsrommet på kort sikt ble også presisert i regjeringens perspektivmelding som ble lagt frem i august. Både forsvarssatsingen og økninger knyttet til demografi-drevne utgifter vil kunne realiseres innenfor de nye rammene i årene fremover, samtidig som det er rom for andre prioriteringer. For neste års budsjett vil SPU på dagens nivå og en oljepengebruk som holder seg innenfor handlingsregelen potensielt bety en økning i offentlig pengebruk på over 75 mrd. kroner.

Budsjettlekkekasjene peker også i retning av vekst i oljepengebruken neste år. Blant annet vil det foreslås 2,4 mrd. kroner ekstra til politiet, 400 millioner til øvrig kriminalitetsbekjempelse, 1,3 mrd. til sletting av studiegjeld i små kommuner, 2,9 mrd. ekstra til jernbane og 1,1 mrd. mer til drift og vedlikehold til riksveier. Forsvarssatsingen, som ble enstemmig vedtatt i Stortinget i mai, vil antagelig innebære at Forsvaret styrkes med minst 8 mrd. kroner. Videre har regjeringen lovet at arbeidet med fellesprosjektet med jernbane og vei mellom Arna og Voss vil starte i 2025. I tillegg er 2025 et valgår, som også kan øke presset på finanspolitikken.

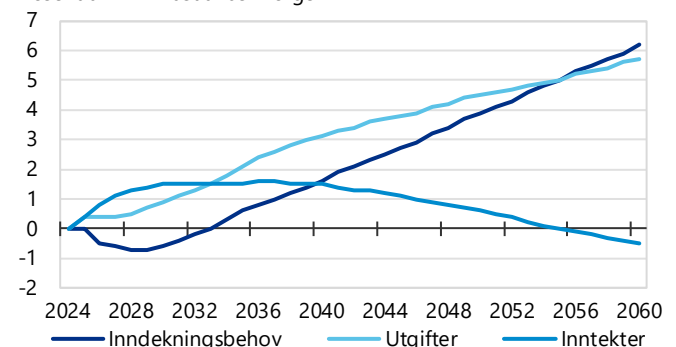
Det er imidlertid noen forhold som taler for at oljepengebruken vil ligge under 2,7 prosent, som ifølge

NB24 bør være uttaket i normaltider om handlingsregelens grense på 3 prosent av forventet realavkastning av SPU skal holde på sikt. For det første er det forholdsvis høy kapasitetsutnyttelse i norsk økonomi. En mer ekspansiv finanspolitikk vil kunne øke presset i norsk økonomi og gjøre at rentekuttene trekker ut i tid. Beregninger gjort av SSB tyder på at en økning i offentlig konsum på 30 mrd. i 2025 vil kunne gi drøye 10 punkter høyere rente samme år og nær 30 punkter året etter. I NB 2024 ble viktigheten av en ansvarlig budsjettpolitikk vektlagt for å unngå å forsterke presset på renten. Finans- og pengepolitikken må med andre ord spille på lag. Dette taler for at regjeringen vil holde noe igjen på pengebruken til neste år.

På lengre sikt ser bildet dystre ut. I nevnte perspektivmelding anslås inndekningsbehovet for offentlige finanser i 2060 å øke til 6,2 prosent av BNP Fastlands-Norge, mot 5,6 prosent i perspektivmeldingen fra 2021. Dette skyldes blant annet at det legges til grunn lavere produktivitsvekst. I referansebanen vil handlingsrommet skrumpe inn etter 2030, jf. figuren under. Meldingen er klar på at å vise moderasjon i den offentlige pengebruken i dag vil gjøre inndekningsbehovet lavere på sikt. Det advares også mot offentlige utgiftsøkninger som det er råd til på kort sikt, men som kan være vanskelig å reversere og legger press på offentlige finanser på lengre sikt.

Offentlige finanser: Inndekningsbehov

Prosent av BNP Fastlands-Norge

*Av fremstillingshensyn er buffer for ekstraordinære utgifter ved kriser og fondsfall inkludert i inntektene i figuren. Inntektene illustrerer dermed hva som er tilgjengelig til finansiering av de underliggende utgiftene som fremskrives.

Kilde: Finansdepartementet, Perspektivmeldingen 2024 / NHO

Både på grunn av de høye rentene og hensynet til det langsiktige bildet legger vi til grunn at det strukturelle oljekorrigerede underskuddet vil ligge i området 2,5–2,6 av fondets verdi, altså lavere enn det handlingsregelen skulle tilsi. Økt handlingsrom vil likevel påvirke den fremtidige utgiftsveksten, og vi løfter derfor anslagene for offentlig etterspørsel i

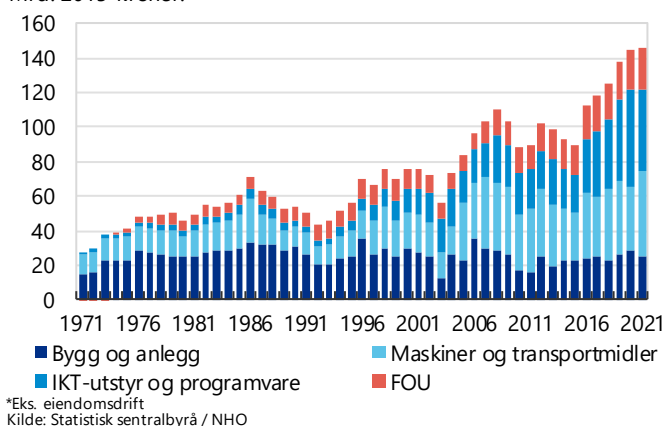
årene fremover. Vi legger til grunn at offentlig konsum øker med 2,3 prosent i år og deretter 2,1 og 1,9 prosent i 2025 og 2026, mens offentlige investeringer ventes å øke 4,1 prosent i år før de avtar til 2,5 i 2026.

Boks 1: Tjenestenæringenes IKT-investeringer

I årene 2018–22 økte investeringsvolumet i tjenestenæringene utenom eiendomsdrift i gjennomsnitt med 8½ prosent hvert år. Det er høyt, også i en internasjonal sammenheng. Til sammenligning vokste investeringene i svensk tjenestesektor under 3 prosent årlig i samme periode, og i Tyskland med 3½ prosent. Den sterke investeringsoppgangen i norske tjenestenæring i perioden ble særlig drevet av høyere investeringer i IKT-utstyr og programvare. I 2021, som er siste år med investeringstall fordelt på art og næring, var en drøy tredjedel av investeringene i tjenestenæringene utenom eiendomsdrift i IKT-utstyr og programvare. Det er tre ganger så mye som i øvrige næringer og i offentlig forvaltning. I tillegg har investeringer i forskning og utvikling (FoU) også økt mye. I denne kategorien ligger trolig noe egenutviklet programvare, slik at den reelle veksten i IKT-relaterte investeringer kan være enda høyere.

Bruttoinvestering i tjenestenæringer*

Mrd. 2015-kroner.

Den viktigste årsaken til veksten er digitaliseringen av samfunnet, samt at digital teknologi over tid blir både billigere og mer effektiv, som gjør det stadig mer lønnsomt å anskaffe den. Tjenestenæringene er arbeidsintensive, og høye lønninger gjør at lønnskostnadene relativt sett er høyere i Norge enn i utlandet. Dyr arbeidskraft gjør det mer lønnsomt å investere i kapital som enten erstatter arbeidskraft eller gjør den mer produktiv.

Informasjons- og kommunikasjonsnæringen er den næringen der IKT-investeringene over tid har vært høyest. De siste 10–15 årene har varehandel og finans økt sine IKT-investeringer mye, og investerer nå om lag like stor andel i IKT som i informasjon og kommunikasjon. Varehandel og finans er også næringene som har oppnådd størst produktivitetsvekst de ti siste årene, med årlig gjennomsnittlig vekst i arbeidsproduktiviteten på hhv. 3,7 og 3,3 prosent. For varehandel er omstilling fra butikksalg til salg via internett nok en driver. Dette økte kraftig under pandemien. I 2010 oppga 27 prosent av detaljhandelsbedriftene i en SSB-undersøkelse om næringslivets IKT-bruk at de hadde mottatt bestillinger via nettsider. I 2022 var andelen 39 prosent. Investeringer i bl.a. selvbetjente kasseløsninger kan også ha bidratt. I finansbransjen er investeringene knyttet til økt automatisering og digitalisering av banktjenester som bl.a. legger til rette for økt selvbetjening hos kundene, som slik har bidratt til å redusere behovet for arbeidskraft i bransjen.

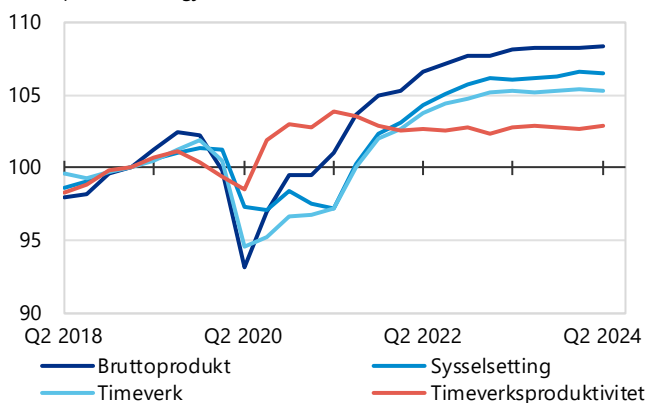
Investeringene i tjenestenæringene, og særlig investeringene i IKT, vil trolig øke også fremover. Økt bruk av kunstig intelligens (KI) kan bidra til å løfte IKT-investeringene ytterligere. Samtidig kan investeringer i KI bidra til å redusere behovet for investeringer i annen kapital gjennom smartere bruk av eksisterende kapital og/eller arbeidskraft. De allerede gjennomførte IKT-investeringene kan bidra til at norsk næringsliv har et fortrinn når det gjelder bruk av KI, både fordi de formodentlig vil ha bedre datagrunnlag for bruk av modellene enn mindre digitaliserte økonomier, og at det trolig blir mulig å koble modellene mot mange eksisterende systemer. Det kan bidra til å løfte eller opprettholde produktiviteten fremover for næringene som lykkes med å utnytte teknologiens muligheter.

Boks 2: Fire tegn på hamstring av arbeidskraft

I hovedsak har produktivitetsveksten etter pandemien vært lav, jf. figuren under. Det kan tyde på at virksomhetene har hamstret arbeidskraft i påvente av bedre tider.

Fastlandsbedr.: BNP, syss, produktivitet

Faste priser, sesongjustert. 2019K1=100.

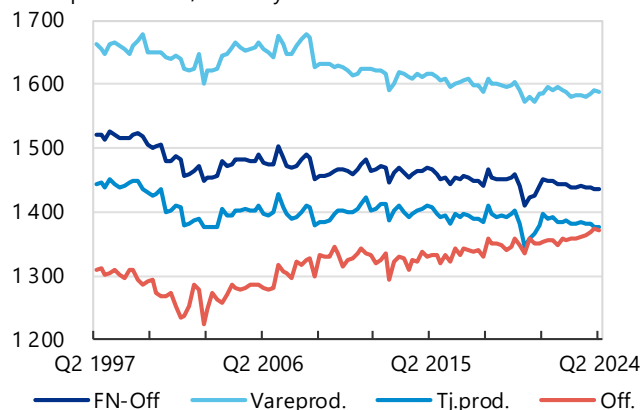

Kilde: Statistisk sentralbyrå / NHO

En annen indikasjon på hamstring av arbeidskraft er at antall timer per sysselsatt har gått ned. Det kan tilskrives næringsvise forhold, men fordelt på noen store grupper ser vi at nedgangen gjelder de fleste private virksomheter, mens antall timeverk per sysselsatt i offentlig sektor har økt, jf. figuren under.

Timer per sysselsatt

Timer per kvartal*4/antall sysselsatte

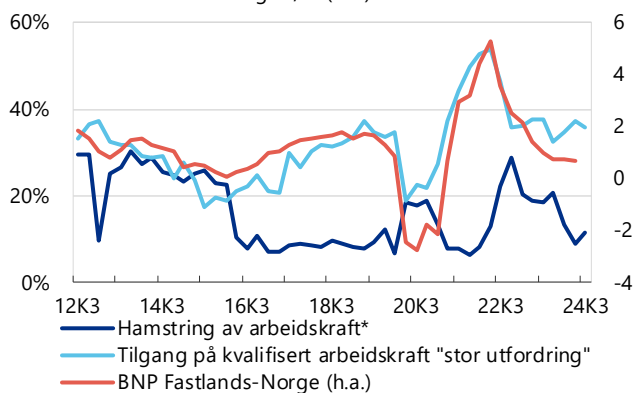
Kilde: SSB, KNR / Refinitiv Datastream / NHO

Tallene over gir bare en indikasjon på hamstring av arbeidskraft og kan dessuten være påvirket av strukturelle endringer. Arbeidskraftsproduktiviteten kan f.eks. påvirkes av endringer i kapitalbeholdningen, teknologisk endring, utdannings sammensetningen

og graden av konkurranse i produktmarkedet. Antall timer per arbeider kan også reflektere endret andel deltidsarbeidere. EU har derfor utviklet en ny metode basert på spørreundersøkelser¹, der indikatoren for hamstring er de virksomhetene som svarer at de har negative markedsutsikter, men som likevel venter at de skal beholde eller øke antall ansatte. Vi har benyttet samme metode på våre medlemsbedrifter, se figuren under. Tallene tyder på at det var en betydelig hamstring av arbeidskraft etter pandemien og når smitteverntiltakene ble fjernet, men at hamstringen har avtatt siden slutten av 2022, jf. figuren under.

Norge: Hamstring av arbeidskraft

Prosent. Prosentvis endring år/år (h.a.)

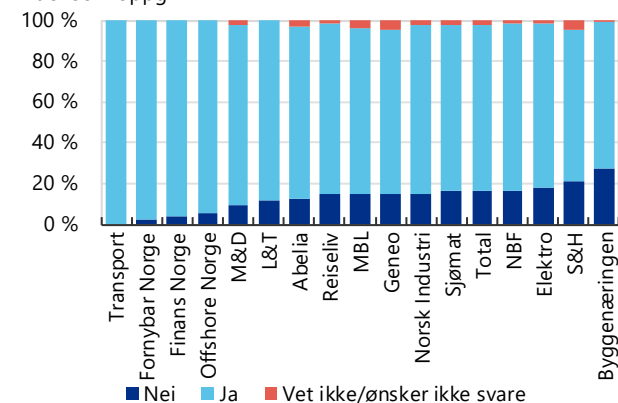

*Bedrifter med negative utsikter og som venter å øke eller beholde antall ansatte, andel
Kilde: Næringslivets økonomibarometer / NHO

I tillegg spurte vi i august medlemsbedriftene om de hadde nok jobb til alle ansatte. En klar overvekt svarte ja til det, men mange svarte også nei, jf. figuren under. Også dette understøtter hamstringshypotesen.

Nok jobb for alle ansatte i bedriften?

Andel som oppgir

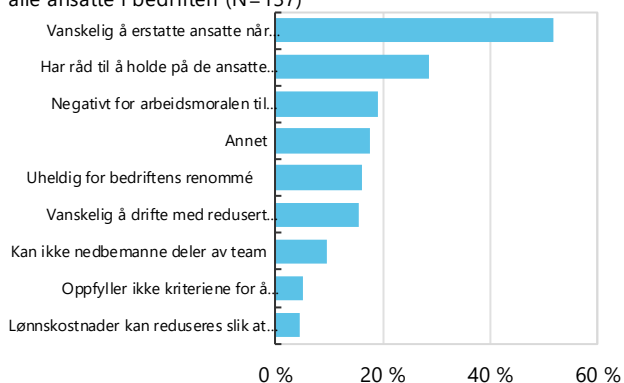
Kilde: NHOs medlemsundersøkelse, august 2024

¹ [Vulnerabilities of the labour market: A new survey-based measure of labour hoarding in the EU | CEPR](#)

Blant de bedriftene som svarte at de ikke hadde nok jobb til alle ansatte, var hovedgrunnen til at de ikke nedbemannet eller permitterte at de mente det ville være vanskelig å få tak i arbeidskraft når aktiviteten tok seg opp igjen. Omtrent hver fjerde oppga at de hadde råd til å holde på de ansatte, jf. figuren under.

Hvorfor ikke nedbemannet/permittert

Andel som oppgir blant bedrifter uten nok jobb til alle ansatte i bedriften (N=137)

Kilde: NHOs medlemsundersøkelse, august 2024

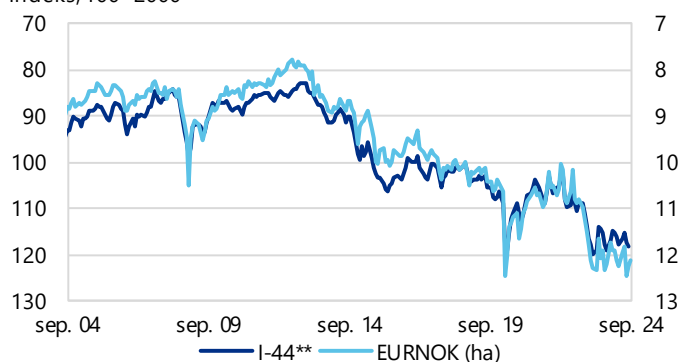
Konsekvensene av hamstring er at driftsresultatet svekkes. Lavere driftsresultat fører til lavere investeringer og aktivitet. I tillegg fører høyere kostnadsvekst i virksomhetene til at prisveksten kan holde seg høy lengre fordi virksomhetene senere vil forsøke å bedre lønnsomheten ved å øke prisene.

3 Svak krone: Drivere og tiltak

Kronekursen svekket seg kraftig gjennom 2023 og har så langt i 2024 blitt liggende på et historisk svakt nivå. Utviklingen det siste halvannet året er imidlertid bare fortsettelsen på en tiårig trend med svakere krone. Figuren nedenfor viser kronekursen mot euro og mot valutakursene til de 44 viktigste landene Norge importerer fra, vektet med importandelen fra de respektive landene (I-44).

Norge: Kronekurs*

Indeks, 100=2000

*Når indeksverdien øker/synker blir kronekursen svakere/sterkere.

**Vektet kronekurs. Løpende importvekter for Norges 44 viktigste importpartnere.

Kilde: LSEG Datastream / Norges Bank / NHO

3.1 Hvorfor er kronen svak?

En valutakurs er prisen på en valuta målt i enheter av en annen valuta. Utviklingen i valutakurser er notorisk vanskelige å forklare, se Meese og Rogoff (1983)². Statistisk sett kan det fremstå som tilfeldig om valutakursen styrker seg eller svekker seg, og man klarer i svært liten grad å predikere hvilken retning og hvor mye valutakursen vil bevege seg. Derfor omtales valutakursutviklingen i mange sammenhenger som tilfeldig gange ("random walk").

I realiteten er valutaer et aktiva som omsettes i et marked, og valutakursen fastsettes der tilbud møter etterspørsel. Det betyr at faktorer som påvirker tilbud og/eller etterspørsel av valuta også påvirker valutakursen, og at det er underliggende drivkrefter som kan forklare utviklingen i valutakursen, selv om det både på kortere og lengre tidshorisonter ikke er

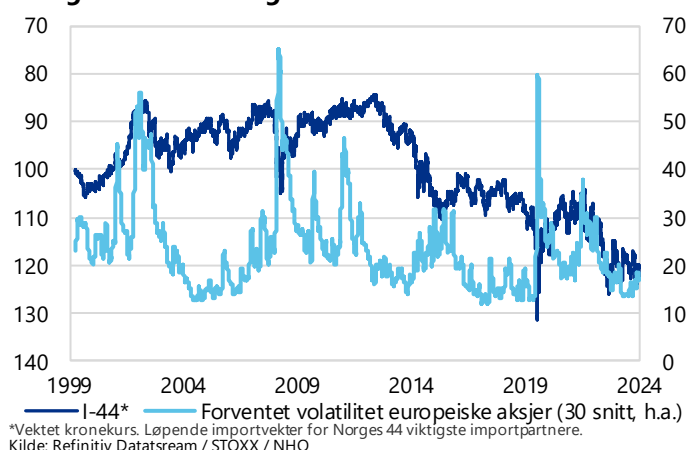
² Meese, R. og K. Rogoff (1983). Exchange Rate Model of the Seventies. Do they Fit out or Sample. *Journal of International Economics*, 14, 3–24.

³ Benedictow, A. og R. Hammersland (2023). Transition Risk of Petroleum Currency. *Economic Modelling*, 128, 106496.

⁴ Risstad, M., A. Thodsen, K. A. Thune og S. Westgaard (2023). On the Exchange Rate Dynamics of the Norwegian Krone. *Journal of Risk and Financial Management*, 16,308. <https://doi.org/10.3390/jrfm16070308>.

mulig å lage gode prediksjoner for den. I Norge finnes flere empiriske studier av valutakursen som viser at oljepris, internasjonale aksjekurser, renteforskjeller mellom Norge og utlandet og indikatorer på risikopremier, kan forklare valutakurser, se f.eks. Benedictow og Hammersland (2023)³, Risstad m.fl. (2023)⁴, Akram (2020)⁵, Klovland m.fl. (2021)⁶. Benedictow og Hammersland peker også på at omstilling av norsk økonomi bort fra oljenæringen og mindre utenlandske direkteinvesteringer kan ha bidratt til svakere kronekurs.

Norge: Kronekurs og volatilitet

*Vektet kronekurs. Løpende importvekter for Norges 44 viktigste importpartnere.

Kilde: Refinitiv Datastream / STOXX / NHO

Som for andre typer eiendeler vil en kjøper av valuta kreve kompensasjon for eventuell risiko ved å sitte med valutaen. Antatt risiko kan følgelig ha betydning for kronekursen. At kronen er en risikoutsatt plassering kan avspeile at kronen er en relativt liten og volatil valuta, slik at kronekursen ofte vil svekke seg i usikre tider. I figuren over er usikkerhet tallfestet ved forventet volatilitet i europeiske aksjer, der volatiliteten er større jo høyere indeksen er. Det er en tendens til at kronekursen svekker seg når usikkerheten er stor. Blant annet svekket kronen seg kraftig under finanskrisen i 2007-2008 og under pandemien. Samtidig er det enkelte perioder hvor sammenhengen er svak. Under eurokrisen fra 2010 økte usikkerheten, mens kronekursen holdt seg

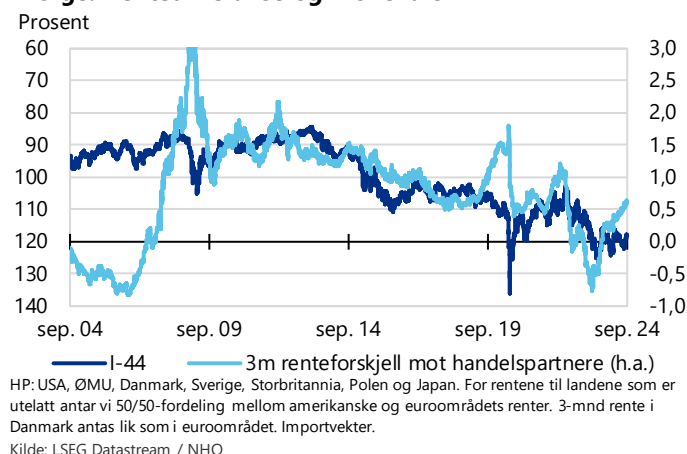
⁵ Akram, Q. F. (2020). Oil Price Drivers, Geopolitical Uncertainty and Oil Exporting Currencies. *Energy Economics*, 89.

⁶ Klovland, J. T., L. Myrstuen og D. Sylte (2021). Den svake norske kronen-fakta eller fiksjon? *Samfunnsøkonomen*, 135 (2).

sterk, og styrket seg også noe. Av enkelte ble det forklart med at kronen i denne perioden fungerte som en trygg havn blant investorer som var bekymret for euroen og utviklingen i eurosone. Også andre mål på usikkerhet, slik som Citigroups Economic Surprise Index, som uttrykker hvor overrasket markedet blir ved publiseringen av økonomiske nøkkeltall, viser i perioder høy samvariasjon med kronkursen. Markedsbaserte mål på usikkerhet viser imidlertid ikke varig økt usikkerhet de siste årene. Det tyder på at usikkerhet trolig i liten grad kan forklare svekkelsen av kronen over tid. Som figuren over viser, har usikkerheten målt på denne måten vært ganske stabil siden 2015, selv om volatiliteten har vært høy i kortere perioder. Samtidig har kronkursen svekket seg i samme tidsrom. Det kan likevel ikke utelukkes at usikkerhet knyttet til bl.a. pandemi, geopolitikk og økonomisk utvikling har vært en driver bak svekkelsen.

Rentedifferansen til utlandet kan påvirke valutakursen. De senere årene har Norge hatt høyere renter enn våre handelspartnere, noe som tidligere gjorde det attraktivt for investorer å holde norske kroner. Etter hvert som sentralbankene i mange land har økt styringsrentene, har rentedifferansen krympet, og periodevis også vært negativ. Det har trolig bidratt til at kronen er mindre attraktiv å eie. Som figuren nedenfor antyder, har svekkelsen i kronkursen over en lengre periode korrespondert med en samtidig nedgang i norsk rentenivå relativt til utlandet. I perioder er svingningene i kronkursen også godt forklart av svingninger i rentedifferansen.

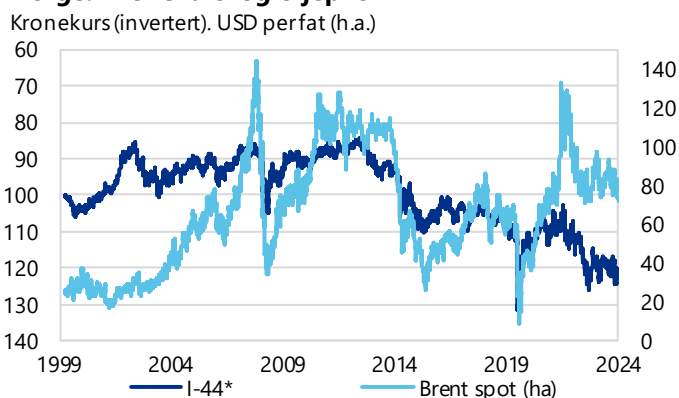
Norge: Rentedifferanse og kronkurs

7 Benedictow A. og Hammersland H. (2022) [Why has the Norwegian krone exchange rate been persistently weak? A fully simultaneous VAR approach.](#)

Olje- og gassprisen har tidvis samvariert med kronkursen. Selv om norsk økonomi til en viss grad er skjermet for utviklingen i olje- og gassprisene som følge av at en stor del av inntektene fases inn i økonomien over tid gjennom Statens Pensjonsfond Utland og handlingsregelen, påvirker petroleumspriene fortsatt aktiviteten i utvinningsnæringen og andre næringer som leverer til denne, og omfanget av attraktive investeringsmuligheter i økonomien. Aktiviteten i økonomien påvirker videre rentenivået. Disse faktorene kan ha en direkte effekt på kronkursen. I tillegg oppfattes kronen av enkelte utenlandske aktører som en "råvarevaluta", som kan bidra til denne sammenhengen. En driver bak kronesvekkelsen de siste årene kan være at aktørene i valutamarkedet venter svekkelse av norsk økonomi som følge av omstilling bort fra oljenæringen og over til andre næringer. En slik forklaring mangler imidlertid empirisk belegg.

Norge: Kronkurs og oljepris

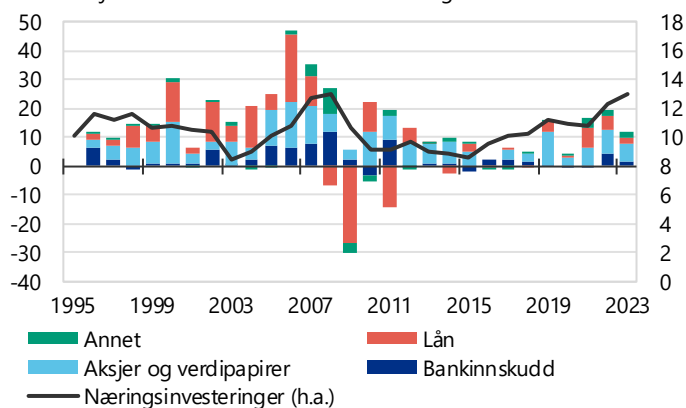

En siste og mye omdiskutert forklaringsfaktor, er at endringer i politiske rammebetingelser kan ha gjort det mindre attraktivt å investere i Norge, og på den måten redusert etterspørselen etter norske kroner.⁷ Fra 2003 til 2008 var det kraftig vekst i investeringsnivået på norsk sokkel. Det økte investeringsbehovet i oljerettede næringer ga ringvirkninger mot resten av økonomien, blant annet behov for økte investeringer også i fastlandsnæringene. Investeringene ble blant annet finansiert med kapital fra utlandet, som vist i figuren under. I etterkant av finanskrisen falt investeringsnivået i norsk økonomi, som dempet behovet for utenlandsk kapital, slik at

utlendingenes finansinvesteringer i Norge falt. Utenlandske investeringer falt ytterligere etter oljeprisfallet i 2014. De siste årene har utenlandske finansinvesteringer i Norge tatt seg opp, i takt med økte realinvesteringer i Norge. Verdt å merke seg er at det kun er et fåtall år at investeringene har vært negative gjennom perioden. Det betyr at utenlandske investorer hvert år har investert for mer enn de har desinvestert, som indikerer at utenlandske investorer samlet sett ikke har blitt skremt bort av norske rammebetingelser. Det kan likevel ikke utelukkes at det utenlandske investeringsnivået ville vært høyere dersom rammebetingelsene var bedre.

Utenlandske finansinvesteringer i Norge

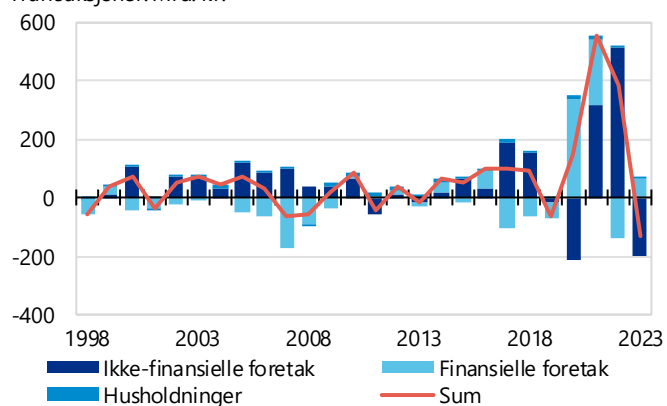
Transaksjoner. Prosent av BNP Fastlands-Norge.

Kilde: Refinitiv Datastream / Statistisk sentralbyrå, finansielt sektorregnskap / NHO

Netto finansinvesteringer i utlandet

Transaksjoner. Mrd. kr.

Kilde: Statistisk sentralbyrå, finansielt sektorregnskap / NHO

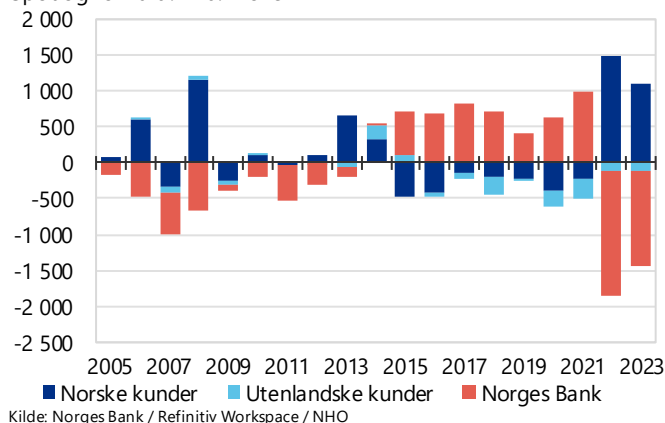
Det er ikke bare utenlandske kapitalstrømmer til Norge som påvirker kronkursen, men også norske kapitalstrømmer til- og fra utlandet. Figuren ovenfor viser at norske netto finansinvesteringer i utlandet har vært høye de siste årene. Det kan også ha vært en bidragsyter til kronesvekkelsen.

Norges Banks valutahandelsstatistikk, som er basert på daglige transaksjonsdata fra de største bankene,

viser at utenlandske kunder av rapportørbankene har vært nettoselgere av kroner de åtte siste årene. Det kan tyde på at utenlandske investorer har blitt mindre villige til å holde norske kroner og indikerer en viss grad av kapitalflukt. Fra 2015 til 2021 var også norske kunder nettoselgere av kroner, mens Norges Bank var nettokjøper av kroner i samme periode, jf. figur nedenfor. De to siste årene har imidlertid Norges Bank blitt nettoselger av norske kroner, mens norske kunder har blitt nettokjøpere. Det har trolig sammenheng med økte petroleumspriser og at oljeselskapene derfor må kjøpe flere kroner for å betale oljeskattene, mens Norges Bank veksler disse kronene tilbake til utenlandsk valuta for plassering i Statens Pensjonsfond Utland. Se kapittel 3.3 om Norges Banks kronesalg for nærmere omtale, hvor vi også forklarer hvorfor disse i utgangspunktet neppe driver kronkursen over tid.

Norge: Nettokjøp av kroner

Spot og forward. Mrd. kroner

Kilde: Norges Bank / Refinitiv Workspace / NHO

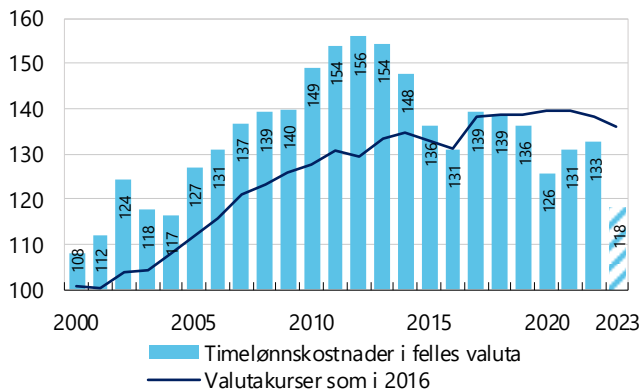
3.2 Konsekvenser av svak kronkurs

Normalt vil en svakere valutakurs føre til at den økonomiske aktiviteten øker. Svak kronkurs gjør at eksportbedriftene får bedre betalt i kroner for varene de selger i utenlandsk valuta. For utenlandske kjøpere blir norske varer og tjenester relativt sett billigere når kronkursen er svak, slik at deres etterspørsel øker. Isolert sett bidrar derfor svak kronkurs til økt lønnsomhet og aktivitet for eksportbedriftene. Frem til 2013 svekket norsk konkurransevne seg kraftig som følge av sterkere krone og høy lønnskostnadsvekst, drevet av innfasing av økte oljeinntekter i økonomien. I 2013 var norske time-lønnskostnader i industrien anslagsvis 56 prosent høyere enn et vektet gjennomsnitt av våre handelspartnere i EU og Storbritannia. Den senere svekkelsen i valutakursen har bidratt til å redusere dette "gapet" til 18 prosent i 2023, jf. figur nedenfor. At

nesten hele denne bedringen skyldes valutakursen kan illustreres ved å holde valutakursen fast på 2016-nivå.

Timelønnskostnader i industrien

Norges handelspartnere i EU+ UK = 100, felles valuta

Kilde: TBU mars 24 / NHO

I tillegg fører svakere krone til at kjøp av varer og tjenester fra utlandet blir dyrere relativt til norsk-produserte. Dermed vil husholdningene vri sitt forbruk mot norskproduserte varer og tjenester. På den andre siden vil svakere valutakurs føre til lavere aktivitet i skjermede næringer som bruker importerte innsatsvarer i produksjonen. Med svak krone blir denne importen dyrere. Det vil svekke lønnsomheten for disse bedriftene. Svakere krone kan dessuten gjøre det mer krevende å få tak i folk utenfra når lønninger i kroner blir mindre verdt i utenlandsk valuta.

For husholdningene fører svakere krone i første omgang til økte priser på utenlandske varer og tjenester, samt på varer og tjenester hvor norske produsenter har mulighet til å velte over økte innsatsvarepriser i sine utsalgspriser. I tillegg kan kjøpekraften også bli svekket av at Norges Bank vil kunne møte økt prisvekst som følge av svekket kronkurs med å sette opp renten, som også reduserer husholdningenes disponible inntekt. Svakere valutakurs kan gi bedret lønnsomhet i industrien og gi grunnlag for økt lønnsvekst, både på kort og lang sikt. Holden IV-utvalget (NOU 2023: 30) pekte imidlertid på at partene i arbeidslivet vanligvis legger liten vekt på kort-siktige svingninger i valutakursen, men dersom den svake kronkursen blir mer langvarig, vil det kunne trekke opp lønnsveksten. På lengre sikt kan dermed

økt lønnsomhet i eksportrettede næringer slå ut i økt lønn for lønnstagerne.

Empiriske studier finner nokså små effekter av svekket valutakurs på kort sikt, og enkelte analyser finner også at svekket kurs kan redusere den økonomiske aktiviteten. Finansdepartementet beregner med NORA-modellen at en 10 prosent svakere valutakurs som gradvis avtar til utgangspunktet løfter BNP Fastlands-Norge med om lag 0,1 prosent etter to år sammenlignet med referansebanen, men at BNP Fastlands-Norge faller tilsvarende lengre ute i perioden.⁸ SSB finner effekter av lignende størrelsesorden i en analyse med KVARTS-modellen.⁹ I en annen analyse ser SSB på hvilken betydning lønnsdannelsen og den pengepolitiske responsen har for de økonomiske effektene av svekket valutakurs, der det legges til grunn en svekkelse på om lag 20 prosent.¹⁰ Ved normal lønnstilpasning faller BNP Fastlands-Norge 0,7 prosent etter to år og 1,1 prosent etter tre år, sammenlignet med referansebanen. I tilfellet med rask lønnstilpasning responderer sentralbanken sterkere, siden svakere valutakurs løfter lønns- og prisveksten mer enn i tilfellet med normal lønnstilpasning. Det forsterker de økonomiske konsekvensene av svakere valutakurs, slik at BNP Fastlands-Norge etter to og tre år faller hhv. 0,2 og 0,1 mer sammenlignet med banen med normal lønnstilpasning.

I NHOs medlemsundersøkelse fra september 2024 svarte halvparten av bedriftene at svak krone ga dårligere driftsresultat enn året før. I juni 2023 svarte nesten halvparten at svak kronkurs er en ulempe for sin bedrift, mens kun 15 prosent svarte at svak kronkurs er en fordel. NHOs medlemsundersøkelse er uvektet, som betyr at hver bedrift teller like mye i resultatene. Selv om en lav andel bedrifter svarer at svak kronkurs er en fordel, kan altså disse stå for en større andel av total verdiskaping. Totalt oppga 7 prosent av bedriftene i september at svak kronkurs ga økt driftsresultat. Andelen er høyest i næringer med større innslag av eksportrettede bedrifter, jf. drøftelsen over. I Norsk Industri oppga 16 prosent økt driftsresultat som følge av svak kronkurs, i Offshore Norge og Sjømat Norge hhv. 21 prosent og 29 prosent. Blant bedriftene i NHO Reiseliv, som bl.a.

⁸ Finansdepartementet (2023) Nasjonalbudsjettet 2024

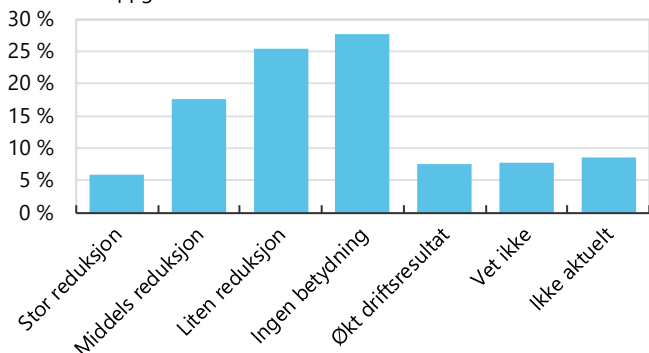
⁹ Statistisk sentralbyrå (2019) Konjunkturtrendene 2019/3

¹⁰ Statistisk sentralbyrå (2023) Økonomiske analyser 2/2023

er rettet mot turisme, svarte 15 prosent bekreftende på dette.

Svak kronekurs: Effekt på driftsresultat

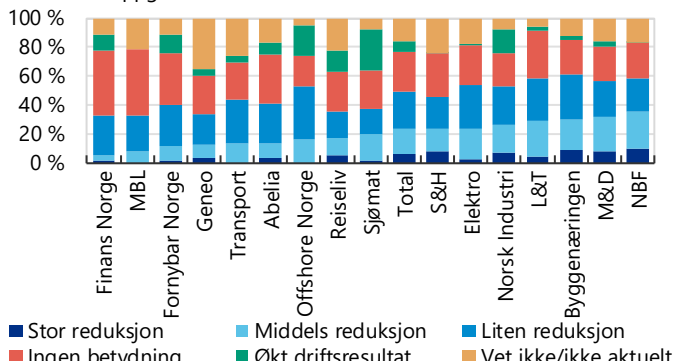
Andel som oppgir*

*Hvordan vil den svake kronekursen påvirke din bedrifts driftsresultat, sammenlignet med fjoråret? (N=2920)
Kilde: NHOs medlemsundersøkelse, september 2024

Svak kronekurs: Effekt på driftsresultat

Andel som oppgir

*Hvordan vil den svake kronekursen påvirke din bedrifts driftsresultat, sammenlignet med fjoråret? (N=2920)
Kilde: NHOs medlemsundersøkelse, september 2024

For bedriftene betyr store valutabevegelser også at det blir mer krevende å planlegge. Hvis kostnadene og inntektene i utenlandsk valuta ikke kommer på samme tid og bedriftene ikke har gjennomført valutasingringer, kan svingninger i valutakursen påføre bedriftene tap. Mer enn tre fjerdedeler av bedriftene svarte i juni 2023 at alle svingninger i kronekursen (som er større enn 5 prosent fra et år til det neste) er problematiske for sin bedrift. Kun 10 prosent svarte at svingninger i kronekursen ikke er problematiske.

Boks 3: Hver femte valutautsatte bedrift sikrer seg

Bedrifter med transaksjoner i utenlandsk valuta er utsatt for valutarisiko. Dersom en norsk bedrift har en fremtidig utgift i utenlandsk valuta blir utgiften større dersom kronekursen i mellomtiden svekker seg. Tilsvarende vil en bedrift med en fremtidig inntekt i utenlandsk valuta få en mindre gevinst dersom kronekursen i mellomtiden styrker seg.

Valutarisikoen kan reduseres ved å inngå avtaler om valutasikring. Eksempelvis kan en bedrift som venter en utgift i euro om ett år inngå en avtale i dag om å kjøpe tilsvarende antall euro med levering om ett år, basert på fremtidskursen for euro levert på det tidspunktet. Dermed låses den fremtidige utgiften målt i kroner og valutarisikoen nøytraliseres. Terminkursen i valutamarkedet bestemmes av dagens valutakurs samt rentedifferansen mellom de to valutaene. Om utgiften er usikker, kan bedriften alternativt inngå en opsjonsavtale om kjøp av euro et år frem i tid, der bedriften har rett til, men ikke plikt til, å kjøpe euro til en på forhånd fastsatt pris.

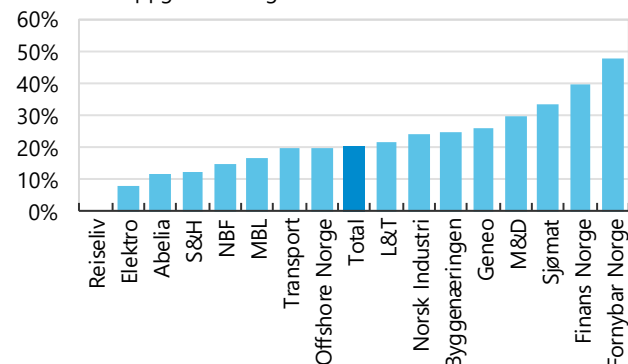
Bedrifter med investeringer i utenlandsk valuta, for eksempel i datterselskaper eller finansielle instrumenter, er også utsatt for valutarisiko ved at verdien på eiendelen svinger i takt med kronekursen. I likhet med for inntekter og utgifter kan også disse valutasikres, for eksempel ved å inngå en valutabytteavtale der en gir fra seg kroner mot utenlandsk valuta i dag og samtidig inngår en avtale om motsatt transaksjon fremover i tid. Verdiendringene på valutabytteavtalen vil motsvare verdiendringene på den underliggende investeringen. Dersom investeringen og den tilhørende valutasikringen fortsatt skal opprettholdes når valutabytteavtalen går til forfall, kan den rulleres. En annen måte å valutasikre investeringer på er å finansiere investeringen ved å ta opp lån i samme valuta som investeringen foretas i. Dersom valutakursen for eksempel styrker seg vil verdien på både investeringen og gjelden falle, slik at netto verdiendring er uendret.

I tillegg til å bruke derivatkontrakter kan bedriftene motvirke valutarisiko på andre måter, for eksempel ved å inngå avtaler om kjøp eller salg i norske kroner i stedet for i utenlandsk valuta, samt å sørge for at inntekter og utgifter i utenlandsk valuta er mest mulig samtidige.

I NHOs medlemsundersøkelse i september 2024 ble bedriftene som oppga å ha kjøp eller salg i utenlandsk valuta spurt om de har inngått avtaler om valutasikring av forventede kjøp eller salg. En drøy femtedel (21 prosent) svarte bekreftende på dette. Andelen med sikring er høyest blant bedriftene som oppgir at svakere valutakurs gir økt driftsresultat (28 prosent), som tyder på at det er viktigere å sikre inntekter enn kostnader. Det kan skyldes at bedrifter som får økte kostnader som følge av svakere valutakurs til en viss grad kan lempe dette over i utsalgsprisene. Det kan også ha sammenheng med at bedriftene som får økt driftsresultat som følge av svakere valutakurs i høyere grad er store eksportbedrifter som kan ha et mer bevisst forhold til dette og bedre muligheter for å gjennomføre sikringer. I gjennomsnitt oppga respondentene som hadde inngått avtaler om valutasikring at 58 prosent av forventede valutakjøp eller -salg ble valutasikret. Andelen bedrifter med inngåtte avtaler om valutasikring var høyere i landsforeninger med større innslag av import/eksport.

Valutasikring av forventede kjøp/salg

Andel som oppgir å ha inngått avtaler om*

*Stilt til bedrifter med omsetning i utenlandsk valuta. (N=929) Har din bedrift inngått avtaler om valutasikring av bedriftens forventede kjøp eller salg i utenlandsk valuta? Kilde: NHOs medlemsundersøkelse, september 2024

Som omtalt ovenfor oppgir mange av NHOs medlemmer å påvirkes negativt av den svake valutakursen og av svingninger i valutakursen. Likevel er det kun et mindretall av bedriftene med kjøp/salg i utenlandsk valuta som har inngått avtaler om valutasikring. Det kan være flere årsaker til dette. Teoretisk sett er en valutasikring en transaksjon som ikke øker selskapets verdi, fordi kontrakten ved inngåelse har nåverdi null for begge parter. Dermed har ikke selskapet motivasjon for å gjennomføre dem. Videre kan selskapets eiere selv nøytralisere valutarisikoen ved å inngå tilsvarende sikringer på egen hånd, og bør derfor ikke være villige til å betale en høyere

pris for at selskapet skal gjøre det for dem. Et motargument mot dette og som kan forklare at sikringer likevel forekommer, er at det reduserer konkursrisikoen for selskapet, som i neste instans kan gi besparelser, f.eks. gjennom lavere renter på lån eller bedre betingelser fra leverandører. Videre kan eierne av et selskap være mindre sofistikerte investorer som ikke selv har mulighet til å sikre seg. Enkelte studier viser at bruk av sikringer er assosiert med økt verdi på bedriften og større inntjening, se f.eks. Bartram m.fl. (2011)¹¹, Pérez-González og Yun (2013)¹², mens Allayannis m.fl. (2012) peker på at sammenhengen kan skyldes at selskaper som er bedre styrt og dermed har høyere verdi og/eller inntjening også er de som i større grad sikrer seg.¹³

Også andre årsaker kan forklare fraværet av valutasikring hos mange bedrifter. For det første er det transaksjonskostnader knyttet til dem, i form av intern ressursbruk og kostnader for finansielle tjenester, og det kreves kompetanse for å inngå og vedlikeholde dem. Det kan også være vanskelig å konstruere en god valutasikring, all den tid fremtidige inntekter og utgifter er usikre fordi de er avhengige av usikker fremtidig etterspørsel. For bedrifter som benytter importerte varer som de kjøper fra andre norske bedrifter og betaler for i norske kroner, er det mer krevende å forutse priseffektene av endringer i valutakursen. Bedrifter som konkurrerer i et marked der konkurrentene er utsatt for samme valutarisiko, for eksempel fordi alle videreselger de samme importvarene, får en konkurranseulempelse hvis de valutasikrer og konkurrentene ikke gjør det, og valutakursen styrker seg. Dersom valutakurser tenderer til å ha samme sannsynlighet for styrking som svekkelse vil variasjoner i inntjeningen utjevne seg over tid.

En eldre undersøkelse gjennomført av Norges Bank og omtalt i Børsum (2005)¹⁴ viser at finansiell styrke til å tåle kurssvingninger er den viktigste årsaken til å ikke valutasikre. Deretter følger at kostnadene ved valutasikring overstiger nytten, og at bedriften mangler tilstrekkelig kjennskap til- eller kompetanse om valutasikring. Videre pekes det på internasjonale undersøkelser som viser at store selskaper, som formodentlig har mer ressurser tilgjengelig for å gjøre dette, i større grad sikrer seg gjennom bruk av derivater enn små selskaper, mens små selskaper i større grad sikrer seg gjennom bl.a. fakturering i egen valuta.

¹¹ Bartram SM, Brown GW, Conrad J. The Effects of Derivatives on Firm Risk and Value. *Journal of Financial and Quantitative Analysis*. 2011;46(4):967-999. doi:10.1017/S0022109011000275

¹² Pérez-González, Francisco og Yun Hayong (2013) Risk Management and Firm Value: Evidence from Weather Derivatives

¹³ George Allayannis, Ugur Lel, Darius P. Miller (2012) The use of foreign currency derivatives, corporate governance, and firm value around the world. *Journal of International Economics*

¹⁴ Børsum, Øystein G. og Bernt Arne Ødegaard (2005). Valutasikring i norske selskaper. Norges Bank, Penger og Kreditt 1/05.

3.3 Tiltak for å påvirke kronkursen

Som beskrevet over har svekket kronkurs både positive og negative virkninger. I det siste har diskusjonen om kronkursen blitt tett knyttet til bl.a. pengepolitikken, og flere har tatt til orde for ulike tiltak som skal kunne bidra til å styrke eller stabilisere kronkursen. Nedenfor omtales noen av disse, og vår vurdering av fordeler og ulemper med disse tiltakene.

Intervensjoner i valutamarkedet

På helt kort sikt vil det være mulig å styrke kronen ved at sentralbanken intervensjoner i valutamarkedet, og kjøper norske kroner. Hvis valutamarkedet forventer at denne kronestyrkingen ikke vil vare ved, vil det imidlertid lønne seg å selge unna norske kroner før kronen på ny svekkes. Det kan svekke kronkursen umiddelbart, om ikke sentralbanken forsvarer intervensjonen ved å kjøpe enda flere norske kroner. Effekten av kortsiktige valutaintervensjoner er derfor omdiskutert.

Intervensjoner i valutamarkedet er kostbare og vil gå på bekostning av andre tiltak, uavhengig av om de finansieres ved å trekke på Norges Banks valuta-reserver, Oljefondet eller andre kilder. En studie viser at intervensjoner ikke alltid lykkes, og at intervensjonene i noen tilfeller må være store¹⁵. Videre er effekten svakere i regimer med flytende valutakurs enn i regimer hvor valutakursen beveger seg innenfor et bånd. Det er også lettere å lykkes om intervensjonen går med trenden, fremfor mot den. Videre er intervensjoner mer effektive dersom valutakursen har avveket mye fra sitt (antatte) langsiktige likevektsnivå.¹⁶ Et spørsmål er derfor om dagens kronkurs er en ny langsiktig likevekt, eller om den av ulike årsaker har avveket fra denne. Avvik fra likevekt kan komme av friksjoner i kapitalmarkedet. En teoretisk studie viser at optimal pengepolitikk i noen tilfeller kan innebære å stabilisere valutakursen gjennom bl.a. intervensjoner¹⁷.

Et annet spørsmål er det institusjonelle. NBIMs mandat er ikke å stabilisere kronen, men å maksimere risikojustert avkastning for pensjonsformuen som også skal komme fremtidige generasjoner til gode. Dersom fondet skal brukes til intervensjoner, må det enten legges opp til store uttak fra fondet med intervensjoner som formål, eller så må NBIMs mandat endres til å ta et tilleggsansvar for å stabilisere valutakursen. Sistnevnte vil i praksis bli svært komplisert, og med potensial for målkonflikter. I begge fall vil motsatsen måtte være nedsalg av aktiva på (potensielt) ugunstige tidspunkter, eller at fondet måtte holde vesentlige deler av kapitalen som likvide midler, med lavere avkastning.

Knytte kronen til euroen

I internasjonal finansteori sier man at et land kun kan oppnå to av tre av følgende mål: Frie kapitalbevegelser, fast valutakurs og uavhengig pengepolitikk. De fleste land i dag har frie kapitalbevegelser, og valget står dermed i praksis mellom fast valutakurs og uavhengig pengepolitikk. Å knytte kronkursen til f.eks. euroen, vil medføre at Norge i praksis vil måtte følge det europeiske rentenivået.

Å knytte kronen til euroen vil medføre gevinster ved å øke forutsigbarheten og redusere valutarisiko for bedrifter og investorer som handler internasjonalt. Samtidig vil fastkurs medføre en rekke dilemmaer og utfordringer. Fastkursen må innføres på et nivå som er troverdig over tid – hvis ikke vil spekulative angrep eller oppbygging av ubalanser kunne føre til at fastkursen på sikt vil måtte oppgis. Hva som er et troverdig nivå avhenger av hva som er oppfatningen i markedet, men det er liten grunn til å tro at innføring av en fast kronkurs på et betydelig sterkere nivå enn dagens markedspris er bærekraftig på sikt.

I tillegg vil det å følge europeisk rente legge begrensninger på hvor godt rentesettingen er tilpasset den økonomiske situasjonen i Norge. Norge er en liten åpen økonomi, og er bl.a. påvirket av olje- og gassprisene, men motsatt av de land som er importører

¹⁵ Fratzscher, Marcel; Gloede, Oliver; Menkhoff, Lukas; Sarno, Lucio; Stöhr, Tobias (2019): When Is Foreign Exchange Intervention Effective? Evidence from 33 Countries, American Economic Journal: Macroeconomics, ISSN 1945-7715, American Economic Association, Nashville, TN, Vol. Volume11, Iss. 1, pp. 132-156, https://www.econstor.eu/bitstream/10419/261931/2/2019_When-Is-Foreign-Exchange-Intervention-Effective.pdf

¹⁶ Christian Daude, Eduardo Levy Yeyati, Arne J. Nagengast (2016)

[On the effectiveness of exchange rate interventions in emerging markets](#),

Journal of International Money and Finance

¹⁷ Cavallino, Paolo, Capital Flows and Foreign Exchange Intervention (October 26, 2017). Available at SSRN: <https://ssrn.com/abstract=2529497>

av olje og gass. Norsk økonomi vil ofte følge konjunkturutviklingen i Europa, men ikke alltid. I tilfellene hvor konjunkturutviklingen i Norge avviker fra den i Europa, vil det å slavisk følge et europeisk rentenivå ha kostnader for norsk økonomi som følge av et for høyt eller lavt rentenivå.

En eventuell endring fra inflasjonsstyring til et fastkursregime som pengepolitisk mål er et dramatisk tiltak som må utredes nøye og forankres bredt. Dersom det skulle bli tvil om fastkursregimet står seg over tid vil det kunne tiltrekke spekulanter og kan i seg selv bidra til at fastkursen må oppgis. Det er tvilsomt at et fastkursregime på sikt vil føre til mer stabilitet for norsk økonomi enn dagens inflasjonsstyring.

Boks 4: Alternativer for fastkurs

I september 2024 svarte 24 prosent av NHOs medlemsbedrifter at de ville foretrekke fast fremfor flytende valutakurs, mens 23 prosent svarte nei til dette. Hele 53 prosent svarte "vet ikke". Nesten samtlige (94 prosent) av de som ønsket fastkurs, oppga euro som foretrukken valuta å etablere fastkurs mot, mens 4 prosent foretrakk dollar. At euro er den foretrukne valutaen er ikke overraskende, all den tid EU er Norges viktigste handelspartner. De fem siste årene har to tredeler av norsk import kommet fra EU og nesten tre fjerdedeler (72,5 prosent) av norsk eksport har gått til EU.

Lignende spørsmål om fastkurs ble også stilt i NHOs medlemsundersøkelse i juni 2023. Bedriftene som ønsket fastkurs ble da også spurt om de om nødvendig ville godtatt EU-medlemskap for å kunne ta euroen i bruk som nasjonal valuta, hvor to tredeler (65 prosent) svarte bekreftende på dette.

Det er også andre praktiske årsaker til at euro er det mest realistiske alternativet for fastkurs. For å opprettholde en fastkurs er det en fordel at sentralbankene ansvarlige for begge valutaene (i dette tilfellet Norges Bank og den Europeiske sentralbanken) i samarbeid kan gjennomføre tiltak for å stabilisere kursen nærme målet. Danmark, som har fastkurs mot euro, har inngått en slik avtale med ESB. Det er trolig en bidragsyter til at kursmålet for den danske kronen er troverdig og har stått seg over lang tid.

Kan Norges Bank ta mer hensyn til valutakursen?

Perioden etter pandemi og krigsutbrudd medførte den høyeste prisveksten siden 1980-tallet. Prisveksten har vært drevet av høye priser på energi, frakt og innsatsvarer og er ikke unik for Norge. Likevel påvirkes Norge mer enn mange andre land, ettersom Norge, som en liten, åpen økonomi som importerer mye innsatsvarer og ferdigvarer, også får valutakursen mot seg. Norges Bank hensyntar valutakursens effekt på prisveksten i sin pengepolitikk, men har ikke noe selvstendig mål for hvor sterk eller svak kronen skal være. Norges Bank har allerede en todelte formålsparagraf (lav og stabil inflasjon og flest mulig i jobb), men kun ett verktøy, renten. Å innføre et tredje mål – å stabilisere valutakursen – kan komme i konflikt med målet om lav eller stabil inflasjon eller målet om full sysselsetting.

Avslutte eller redusere Norges Banks kronesalg

Staten har inntekter fra petroleumsvirksomheten både i norske kroner og utenlandsk valuta. Dersom statens oljekorrigerte budsjettunderskudd er lavere enn netto kontantstrøm fra petroleumsvirksomheten i kroner skal de overflødige kronene veksles til utenlandsk valuta og overføres til Statens Pensjonsfond Utland (SPU). Motsatt, dersom statens oljekorrigerte budsjettunderskudd er høyere enn kroneinntektene må det overskytende finansieres ved å veksle om valutainntektene til kroner og ved behov også veksle om uttak fra SPU til kroner. Norges Bank håndterer disse vekslingsene på statens vegne. De senere årene har høye olje- og gasspriser medført at statens petroleumsinntekter langt har oversteget statens oljekorrigerte budsjettunderskudd. Det har medført at Norges Bank har måtte selge store kronebeløp hver måned.

Oljeselskapene har på sin side inntekter i utenlandsk valuta, men må kjøpe kroner for å betale skatt i norske kroner. Norges Banks kronesalg skal derfor over tid utligne oljeselskapenes kronekjøp, og nettoeffekten på kronekursen skal være svak eller ikke-eksisterende. Derfor vil sentralbankens kronesalg ikke bidra til langsiktige fundamentale endringer i kronens verdi. De eventuelle effektene er trolig kortsiktige og likviditetsmessige. På lengre sikt medfører statens forbruk av oljeinntektene faktisk at det over tid må kjøpes kroner tilsvarende det oljekorrigerte budsjettunderskuddet, som isolert sett skal bidra til en styrking av kronekursen. Se arbeidsgrupperapport om statens transaksjoner og

pengemarkedet.¹⁸ I rapporten omtales også muligheten for at oljeselskapene i stedet betalte petroleums-skatten i utenlandsk valuta. Arbeidsgruppen argumenterer for at det ville undergrave den norske kronen som betalingsmiddel og selvstendig valuta, og konsekvensene av et slikt tiltak drøftes derfor ikke videre i rapporten.

Det kan argumenteres for at signaleffekten av at Norges Bank selger kroner i seg selv kan være en driver av kronesvekkelse, for eksempel dersom utenlandske aktører er lite informert om norske institusjonelle forhold. I så fall er trolig mer eller bedre informasjon fra Norges Bank eller myndighetene et mer treffsikkert tiltak. Det er vanskelig å se for seg gode alternative innretninger av håndteringen av oljeinntektene og statens forbruk som ikke medfører at det må kjøpes eller selges kroner på statens vegne, all den tid oljeformuen er plassert i utenlandsk valuta.

3.4 Svak krone ikke bare til ugunst

På kort sikt er det lite som kan gjøre for å styre kronkursen, uten store kostnader eller uheldige konsekvenser. På lengre sikt er politikk som tilrettelegger for stabile, forutsigbare og attraktive rammevilkår for næringslivet tiltak som kan bidra til at internasjonale investorer vil ønske å investere i norsk næringsliv. Den norske kronen kommer aldri til å bli en stor verdensvaluta, som betyr at en må leve med at verdien på kronen er mer volatil enn andre, og større valutaer. Det betyr at rammevilkår og investeringsmulighetene må veie opp for volatilitet og usikkerhet i valutakursen. Da må de fundamentale forholdene tilrettelegges for at Norge likevel oppleves som en trygg økonomi å investere i.

Langsiktig balanse i økonomien forutsetter en bærekraftig utenriksøkonomi og at kostnadsnivået i Norge er konkurransedyktig med andre land. Som omtalt innledningsvis har kronesvekkelsen bidratt til at Norges konkurranseevne har bedret seg ved at norske timelønnskostnader har kommet nærmere timelønnskostnadene i landene vi konkurrerer mot. Det vil hjelpe når norsk økonomi skal omstilles vekk fra oljenæringen og over i andre næringer som i større grad vil måtte konkurrere mot andre land på verdensmarkedet. Det er en raskere og trolig mindre smertefull omstilling enn alternativet hvor de

norske lønningene i stedet måtte justeres gjennom lavere lønnsvekst enn utlandet over tid.

¹⁸ [Arbeidsgrupperapport om Statens transaksjoner og pengemarkedet til Finansdepartementet 27. mars 2024](#)

4 Temadel: Sykefravær

Innledning: Lavere sykefravær er vinn-vinn

Vår temadel er denne gang viet sykefravær og sykepenges. Sykepengeordningen gir inntektssikring under sykdom, og i internasjonal sammenheng er Norges ordning den raueste. Syke får 100 prosent lønnskompensasjon opp til 6G (i gjennomsnitt cirka 733 000 kroner i 2024) i inntil ett år.

En godt utformet sykepengeordning med tilstrekkelige ytelse er en del av det sosiale sikkerhetsnettet, der man ikke utsettes for større inntektsbortfall ved uforskyldt sykdom. Dette er på linje med andre felles forsikringsordninger, som ledighetstrygd ved tap av jobb og uføretrygd ved tap av arbeidsevne. Slike ordninger er både motivert ut fra sosiale hensyn, at uforskyldte omstendigheter ikke skal frata folk de økonomiske forutsetningene for å leve gode liv, men virker også i retning av å opprettholde etterspørsel og aktivitet, såkalte automatiske stabilisatorer. En sykepengeordning der kvalifiseringsperioden (tid i jobb før rett til sykepenges) er kort, kan dessuten bidra til høy mobilitet i arbeidslivet.

En godt utformet sykepengeordning er også en del av et inkluderende arbeidsliv. Det å ha folk med hyppigere sykdomsperioder i arbeidslivet, slik at arbeidsevnen kommer til nytte, er bedre for verdiskapingen enn at de ikke jobber i det hele tatt.

Det er også knyttet en fordelingsmessig dimensjon til dagens sykepengeordning. Før dagens ordning ble innført i 1978, hadde mange funksjonærer og andre rett til full kompensasjon av tapt arbeidsfortjeneste under sykdom takket være bedriftsinterne administrative ordninger. Dagens ordning gjorde denne retten universell for inntekter opp til 6G.

Samtidig er det knyttet en rekke utfordringer til dagens sykepengeordning. For det første er sykefraværet i Norge høyt - omtrent det dobbelte av andre nordiske land, til tross for et godt helsevesen og et godt arbeidsmiljø.

For det andre har dette store finansielle kostnader. Folketrygden vil i år utbetale vel 60 mrd. kroner på sykepenges til arbeidstakere, inkludert feriepenger, tilsvarende 3 prosent av statsbudsjettets utgifter. Det betyr at det koster 21 500 kroner per lønnstaker for å finansiere sykepengeordningen hvert år. På grunn av skattefinansieringskostnaden er den reelle kostnaden høyere enn dette. Perspektivmeldingen

anslår et stort og økende inndekningsbehov i statsbudsjettet de neste 35 årene. Redusert sykefravær vil redusere dette inndekningsbehovet.

I tillegg til Folketrygdens utgifter har bedriftene direkte kostnader til sykepenges i arbeidsgiverperioden på anslagsvis 31 mrd. kroner i år for lønn opp til 6G. Pensjonskostnader, eventuelle kostnader til sykepenges over 6G, samt arbeidsgiveravgift på arbeidsgiverdager og pensjonskostnader, kommer i tillegg.

Ekstrakostnader, dvs. produksjonstap og eventuelle utgifter til vikar, overtid el., kan anslås til 21 000 kroner per uke sykefravær i 2024. Ved å gjennomføre kompenserende tiltak ved sykefravær, vil kostnadene kunne bli lavere enn dette gjennomsnittsslaget.

For det tredje handler dette også om ressurser. Befolkningen eldes. Frem til 2060 vil vi bli om lag 590 000 i Norge, mens aldersgruppen over 70 år øker med vel 620 000. Dette innebærer både at veksten i arbeidstilbudet vil stagnere – i Perspektivmeldingen anslås en sysselsettingsvekst på 2000 personer årlig – og at behovet for arbeidskraft i helse- og omsorgssektoren vil øke. I Perspektivmeldingens referansebane anslås dette behovet til 180 000 flere i 2060, tilsvarende 5 000 flere i året. Motsatsen er en gradvis reduksjon av privat sysselsetting. Som regjeringen uttrykker det, vil det bli kamp om arbeidskraften fremover. Mindre sykefravær vil øke tilgangen på arbeidskraft. Eksempelvis anslås det i Perspektivmeldingen at sykefravær på svensk nivå ville frigjort rundt 40 000 årsverk.

For det fjerde har sykefraværet også betydning for andre utgiftsområder. Langvarig sykefravær er ofte begynnelsen på varig utenforskap, via arbeidsavklaring og over på uføretrygd. Å redusere sykefraværet kan også redusere tilfanget til uføretrygd.

For det femte har redusert sykefravær også potensielt positive virkninger for den enkelte, som kan beholde sin tilknytning til arbeidslivet og få høyere inntekt over livsløpet enn som trygdet.

Endelig er ikke sykefraværet bare høyt i internasjonal sammenheng, men har også vokst kraftig. Økningen de siste årene har kommet tross uttalte ambisjoner om det motsatte, og målrettet innsats for å få ned sykefraværet, blant annet innenfor rammen om et inkluderende arbeidsliv (IA-avtalen). Utviklingen med stadig høyere sykefravær og tilsvarende

lavere verdiskaping, taler for å vurdere nye virkemidler og tiltak.

I det følgende vil vi først beskrive sykepengeordningen i Norge, og deretter gå gjennom fakta om hvordan sykefraværet i Norge har utviklet seg over tid, hvordan det varierer mellom næringer, regioner, kjønn og aldersgrupper. Deretter vil vi gå gjennom tiltak i innværende IA-avtale som ble iverksatt for å få ned sykefraværet, og drøfte mulige pluser og minuser ved disse tiltakene. En advarsel allerede her er at om det fantes enkle grep for å få ned sykefraværet, så hadde det neppe vært så høyt som nå. Til slutt vil vi sammenlikne sykefraværet i Norge med andre land, og beskrive trekk ved sykepengeordningene i de mest relevante landene. Hensikten med vår gjennomgang er uansett ikke å konkludere om hva som bør gjøres, men heller forsøke å etablere et bredest mulig faktagrunnlag for å kunne diskutere mulige løsninger. God lesning!

A: Dagens sykepengeordning fra 1978

Den første lov om sykeforsikring ble innført i 1911. Til å begynne med omfattet syketrygden bare lønns-takere med lav inntekt, men den ble gradvis utvidet. Fra 1956 var alle lønnsinntakere inkludert. Sykeforsikringen ble tatt inn i folketrygden fra 1. januar 1971. Samtidig ble retten til sykepenger utvidet og satsene for sykepenger forhøyet. I 1974 ble antall karerndager, det vil si dager den sykmeldte selv må bære kostnaden ved å være borte fra jobben, redusert fra 3 til 1.

Dagens sykepengeordning, som gir full lønnskompensasjon opp til 6G, ble innført i 1978 etter et enstemmig vedtak i Stortinget. Bakgrunnen for ordningen var at enkelte grupper arbeidstakere, ofte funksjonærer, allerede hadde forhandlet seg fram til full lønn ved sykdom, eller hadde arbeidsoppgaver som ikke krevde fysisk tilstedeværelse, slik at de hadde mulighet til å kombinere sykdom med arbeid. Mange arbeidere hadde ikke denne muligheten. Reformen bidro til sosial utjevning ved å sikre like vilkår for alle, uavhengig av stilling eller yrkesposisjon.

Før 1978 eksisterte det forskjellige avtalefestede ordninger som sikret arbeidstakerne ytelse i tillegg til den kompensasjonen som folketrygden ga. Om lag 3/4 av lønnsinntakere var omfattet av ordninger som ga en kompensasjon på 90 prosent eller mer fra

fjerde sykedag¹⁹. En slik ordning var Norsk Arbeidsgiverforening (N.A.F.) og LOs Avtale om tilleggstrygd av 7. januar 1957. Regelendringen i 1978 førte til at det ikke lenger var behov for en slik avtale, og fondet for sykepenger ble delt mellom partene. N.A.F.s andel gikk til å etablere N.A.F./NHOs Arbeidsmiljøfond.

I sykepengeordningen fra 1978 ble det innført egenmelding for fravær opp til 3 dager og den siste karerndagen forsvant. Ordningen var først begrenset oppad til 12G, og da slik at 1/3 av inntekten mellom 8 og 12G ble regnet med i inntektsgrunnlaget. Den øvre inntektsgrensen ble satt ned til 8G i 1983 og til 6G i 1985. Maksimal sammenhengende varighet på sykepengeperioden er 52 uker for ansatte under 67 år, og harmonerer med oppsigelsesvernet knyttet til sykdom.

I 1978 ble arbeidsgiverne pålagt å betale sykepenger de første 14 dagene av sykdomsperioden. I 1998 ble arbeidsgiverperioden utvidet fra 14 til 16 kalenderdager, og i 2002 ble det innført fritak for arbeidsgiverperioden ved svangerskapsrelatert sykdom. Det er også andre unntak som for arbeidstakere med kroniske sykdommer. Opptjeningstiden, dvs. perioden arbeidstaker må ha vært ansatt hos arbeidsgiveren for å ha rett til sykepenger, var opprinnelig to uker, ble i 2004 økt til fire.

Noen mottar sykepenger også over 6G

Et kompensasjonstak på 6G (697 434 kroner i 2023) betyr i utgangspunktet at om lag 2/3 av lønnsinntakere i Norge har full lønn under sykdom gjennom folketrygden. Statsansatte og kommunalt ansatte har gjennom sine tariffavtaler rett til full lønn under sykdom, uavhengig av lønnsnivå. Det finnes også tariffavtaler hovedsakelig for funksjonærgrupper i privat sektor som har bestemmelser om full lønn under sykdom. Disse er imidlertid ulikt utformet, og for eksempel har mange avtaler begrenset retten til full lønn til 3 måneder²⁰.

Ellers følger en rett til full lønn under sykdom i privat sektor vanligvis av individuelle avtaler eller bedriftsinterne administrative ordninger, og i liten grad av tariffavtaler. Basert på tall fra Arbeids- og bedriftsundersøkelsen i 2003 fant Blekesaune og Dale-Olsen²¹ at nesten 39 prosent av virksomhetene og om lag halvparten av alle ansatte i virksomheter

¹⁹ NOU 1990:23, Sykepengeordningen

²⁰ <https://www.faf.no/images/pub/2019/10291.pdf>

²¹ De norske trygdene, Framvekst, forvaltning og fordeling (2010), Bay m.fl.

med mer enn 10 ansatte i privat sektor, hadde ordninger med full inntektskompensasjon også til ansatte med lønn over 6G. I denne undersøkelsen hadde rundt en fjerdedel av ansatte i disse virksomhetene inntekt over 6G. Slike ordninger er mer vanlig i store enn i små virksomheter. Siden undersøkelsen ikke omfattet virksomheter med færre enn 10 ansatte, der slike ordninger er mindre vanlig, er det grunn til å tro at det reelle omfanget er lavere.

Sykepengeordningen er en del av folketrygden
Sykepengeordningen er en del av den obligatoriske trygdeordningen for alle som er bosatt i Norge og er uavhengig av statsborgerskap. Folketrygden gir økonomisk stønad når personer av ulike årsaker ikke kan arbeide, så som svangerskap og fødsel, arbeidsledighet, alderspensjon, uførhet og tap av forsørger.

Rett til enkelte av Folketrygdens ytelser krever at personen har vært medlem i tre år. Alderspensjon justeres ut ifra lengden på medlemskapet. Personen må ha arbeidet i minst fire uker for å ha krav på sykepenger. Medlemskapet opphører normalt etter mer enn seks måneders utenlandsopphold.

Kostnader ved folketrygden og sykepengeordningen
Folketrygdens utgifter, herunder til sykepenger, inngår i statsbudsjettets utgiftsside. I årets statsbudsjett var folketrygdens utgifter foreslått til 651 mrd. kroner for 2024, tilsvarende om lag 35 prosent av statsbudsjettets utgifter.

Folketrygdens utgifter til sykepenger ble i revidert nasjonalbudsjett anslått til 65,5 mrd. kroner for 2024. Av dette kostet sykepengeordningen for arbeidstakere 57,4 mrd. kroner, feriepenger av sykepenger 3,4 mrd. kroner, sykepenger for selvstendige 1,8 mrd. kroner og pleie- og omsorgspenger 2,9 mrd. kroner. Samlet utgjør utgifter til sykepenger 10 prosent av folketrygdens utgifter og 3 prosent av utgiftssiden på statsbudsjettet.

I Perspektivmeldingen anslås at sykefraværet som andel av alle sysselsatte vil holde seg på dagens nivå. Dersom trenden de siste årene, med økt sykefravær fortsetter, vil utgiftene til sykefravær vokse mer enn i referanseforløpet. På den andre siden dersom sykefraværet kan reduseres, vil det kunne gi positive effekter på tilgang på arbeidskraft og bedre den offentlige budsjettbalansen. Sykefravær på svensk

nivå i 2023 ville frigjort 40 000 årsverk og ville redusere statsbudsjettets inndekningsbehov i 2060 tilsvarende 0,7 prosent av Fastlands-BNP.

Finansiering av folketrygden og sykepenger

Finansieringen av folketrygden er formelt knyttet til arbeidsgiveravgift og trygdeavgift, samt enkelte gebyrer og refusjoner mv. og tilskudd fra staten, finansiert av andre skatter og avgifter.

I statsbudsjettet for 2024 var arbeidsgiveravgiften antatt å finansiere nær 40 prosent (265 mrd. kroner) av folketrygdens utgifter, mens trygdeavgiften finansierte vel 29 prosent (191 mrd. kroner). Resten dekkes ved direkte tilskudd over statsbudsjettet.

Bedriftenes kostnader ved sykefravær

De første 16 dagene dekker arbeidsgiver sykepengene. Det finnes skjermingsordninger for kronisk syke og svangerskapsrelaterte sykdommer.

Kostnader knyttet til sykefravær er mer enn sykepenger. Det finnes flere modeller for å beregne arbeidsgivers kostnader ved sykefravær. To modeller er beregnet på offentlige virksomheter, Steinkjermodellen og KS-modellen, mens SINTEFs modell basert på spørreundersøkelser blant NHOs medlemsbedrifter²².

I tillegg til sykepenger må arbeidsgiver fortsatt betale løpende faste utgifter, som forsikringer, arbeidsgiveravgift og pensjonsinnbetalinger for sykmeldte medarbeidere. Basert på SINTEFs undersøkelse kan ekstrakostnader, dvs. produksjonstap og eventuelle utgifter til vikar, overtid el., anslås til 21 000 kroner per uke sykefravær i 2024. Ved sykefravær ut over 16 dager vil nettokostnadene bli redusert som følge av at lønn opp til 6G til den sykmeldte blir kompensert fra Nav.

SINTEFs undersøkelse viste at de faktiske kostnadene ved sykefravær varierer betydelig, og avhenger av faktorer som fleksibilitet i organisasjonen, hvorvidt andre arbeidstakere kan overta arbeidsoppgavene til den sykmeldte, om vikarer kan settes inn ved lengre fravær, den enkelte sykmeldtes funksjon, bransje og lønnsnivå og forhold i arbeidsmarkedet. Ved å gjennomføre kompenserende tiltak ved sykefravær, vil kostnadene kunne bli lavere enn det gjennomsnittsanslaget tilsier, men på den annen side

²² www.sintef.no/contentassets/5c5963abef68468a9f22c5b5c3af201a/kostnader-sykefrav2011.pdf, 2010

kan også selve tiltakene utgjøre en merkostnad eller ulempe.

Det finnes i dag en forsikringsordning i NAV for små virksomheter. Den er utformet slik at arbeidsgivere kan forsikre seg mot ansvar for sykepenger i arbeidsgiverperioden når de samlede lønnsutbetalingene i det foregående året ikke overstiger 40 G. Forsikringsordningen er selvfinansierende. Premien er i dag på 1,2 prosent av lønnsutgiftene. Forsikringen dekker 100 prosent av utgiftene til sykepenges og feriepenger fra og med 4. til og med 16. fraværsdag, begrenset opp til 6G.

Forslag om å endre utformingen av arbeidsgivers ansvar har vært etterfulgt av arbeidsgrupper som blant annet har regnet på om modellene har vært kostnadsnøytrale for arbeidsgiver, sist i forbindelse med Sysselsettingsutvalgets fase 2 (NOU 2021:20).²³ Ut fra disse beregningene kan arbeidsgivers kostnad knyttet til 16 arbeidsgiverdager anslås til om lag 35 prosent av samlede sykepenges til arbeidstakere. Fordelingen mellom arbeidsgiver og folketrygden vil påvirkes av profilen på sykefraværet, og kan endres over tid. Forutsatt samme fordeling mellom omfang av kort og langt sykefravær slik at 35 prosent av sykefraværet kommer i arbeidsgiverperioden, betyr det at arbeidsgivers direkte kostnader til sykefravær for lønn opp til 6G utgjør anslagsvis 31 mrd. kroner i 2024. Det har siden 1980-tallet vært fremmet mange ulike forslag om å endre sykepengeordningen. De fleste forslagene har dreid seg om å endre utformingen av arbeidsgivers ansvar, så som antall arbeidsgiverdager og delfinansiering av lengre fravær. Mange forslag innebærer også at virksomhetene pålegges en større finansieringsbyrde.

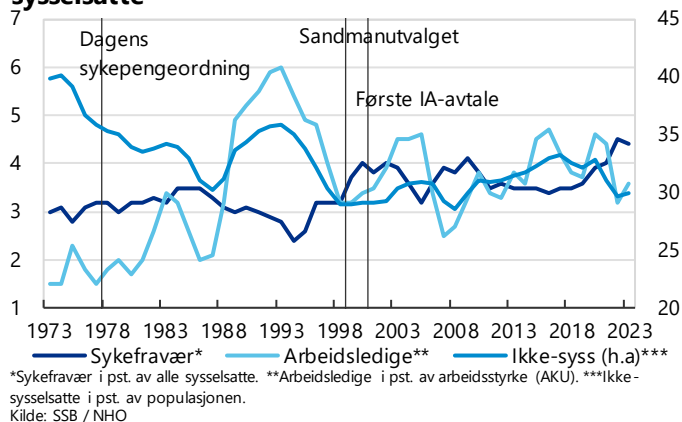
IA-avtalen

På grunn av den sterke og urovekkende økningen i sykefraværet og økningen i nye uførepensjonister (se figur under) ble Sandman-utvalget nedsatt våren 1999. Regjeringen skrev i St. prp. nr. 1 (1999-2000) at denne utviklingen "skaper både velferdsmessige problemer og problemer med den budsjettmessige handlefriheten. På denne bakgrunn ville regjeringen sette ned et offentlig utvalg for å utrede årsakene til økningen i sykefraværet og nytilgangen til uførepensjon, kartlegge ordningenes sosialpolitiske rolle og samfunnsøkonomiske betydning, og

²³ NOU 2021: 2. (2021). Kompetanse, aktivitet og inntektssikring. Tiltak for økt sysselsetting.

foreslå tiltak som kan redusere sykefraværet og begrense uføretilgangen."

Sykefravær, arbeidsledighet og ikke-sysselsatte

Sandman-utvalget²⁴ foreslo en samlet tiltakspakke som inneholdt følgende elementer:

- Tidligere intervensjon og bedre oppfølging av sykmeldte
- Bruk av funksjonsvurdering
- Utvidet adgang til å bruke egenmelding ved sykdom
- Flere virkemidler til bedriftene (bedriftsintern attføring, BIA)
- Styrking av ordningen med Kjøp av helsetjenester
- Endringer i sykepengeordningen

Til det siste mente et bredt flertall i utvalget at det var nødvendig å endre sykepengeordningen slik at både arbeidsgiver og arbeidstaker fikk insentiver til å arbeide for redusert sykefravær. Forslaget innebar i korte trekk at arbeidstakerne skulle få 20 prosent lavere bruttolønn de første 16 dagene (men ingen karenisdag), mens arbeidsgiverne skulle betale 20 prosent av langtidsfraværet. Tiltakspakken skulle imidlertid være kostnadsnøytral i forhold til dagens gjennomsnittsfravær for alle parter, staten, arbeidsgiverne og arbeidstakerne.

Med unntak av de foreslåtte endringene i sykepengeordningen ble forslagene fra Sandman-utvalget i store trekk gjennomført. Som et alternativ til å gjøre endringer i sykepengeordningen, ble intensjonsavtalen om inkluderende arbeidsliv (IA-

²⁴ NOU 2000:27, Sykefravær og uførepensjonering

avtalen) signert av myndighetene og partene i arbeidslivet i 2001. Den første IA-avtalen skulle gjelde i fire år. Avtalen ble senere erstattet med nye avtaler for nye fireårsperioder. Bakgrunnen for avtalen var at partene i arbeidslivet hadde gode erfaringer med samarbeidsavtalen de inngikk i 1990 om å redusere sykefraværet.

Siden 2001 er det gjennomført én viktig endring. Fra 1. juli 2004 ble reglene om sykmelding endret for å få arbeidsgivere og -takere til å ta et mer forpliktende ansvar. Hovedpunktene i lovendringen var at:

- *legen skal alltid vurdere om det er tungtveiende medisinske grunner til at en person skal være borte fra arbeidet, både ved førstegangs og senere sykmeldinger. Dersom legen mener at sykmelding er nødvendig, skal gradert sykmelding alltid vurderes før aktiv sykmelding. Dette var en ordning hvor arbeidstakere som på grunn av sykdom ikke kunne utføre sine vanlige arbeidsoppgaver, fikk aktivisering og arbeidstrening hos arbeidsgiver, samt sykepenger i en begrenset periode. Denne ordningen opphørte 1. juli 2011.*
- *innføring av aktivitetskrav for rett til sykepenger, jf § 8-8*
- *inaktivitet utover 8 uker skal begrunnes særskilt ved utvidet legeerklæring.*

Den femte og siste IA-avtalen ble inngått i 2018 og skulle også vare i fire år, men ble på grunn av pandemien forlenget, og utløper ved utgangen av året.

Den siste avtalen har vektlagt at man skal skape et arbeidsliv med plass til alle gjennom å forebygge sykefravær og frafall, og slik bidra til å øke sysselsettingen. For å oppnå dette har man i den siste avtalen fokusert på tiltak som skal redusere sykefraværet og forhindre frafall fra arbeidslivet gjennom:

- Arbeidsmiljøetsatsning
- Bransjeprogrammer
- Bistand og støtte fra NAVs arbeidslivssentre
- HelseIAarbeid som er et samarbeid mellom NAV og helsetjenesten. Tilbudet inneholder to ulike

tiltak, bedriftstiltak for arbeidsplasser og individtiltak for personer som trenger utredning i spesialisthelsetjenestene for plagene

- Forsøk med kompetansetiltak for sykemeldte
- Tilskudd til ekspertbistand
- Tiltak rettet mot sykemelder. Dvs. støtte til legers sykmeldingsarbeid og det skulle utarbeides en ny kursmodul om sykmeldingsarbeid i – SKIL (Senter for kvalitet i legekantor)

Partene er også enige om å beskrive sykefraværsutviklingen og måloppnåelsen så langt i IA-perioden.²⁵ I IA-avtalen er målet å redusere sykefraværet med 10 prosent fra 2018 og å redusere frafallet fra arbeidslivet.

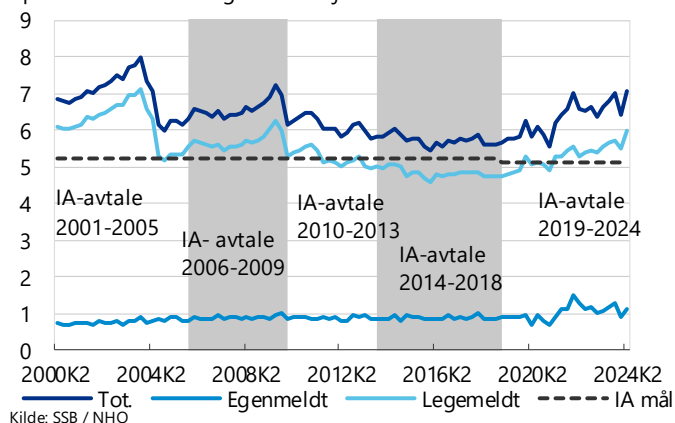
B: Sykefravær i Norge

Sykefraværet i Norge måles ved NAV/SSBs statistikker. I andre kvartal var samlet fravær 7,1 prosent. Det betyr at 10,6 mill. dagsverk gikk tapt som følge av sykefravær.

Sykefraværsprosenten økte på starten av 2000-tallet, men avtok i 2004. Nedgangen kan tilskrives flere forhold. Endret regelverk knyttet til bedre oppfølging av de sykmeldte og strengere krav for å bli sykmeldt i mer enn åtte uker, samt økt bruk av gradert sykmelding forklarer mye av nedgangen, se bl.a. Markussen m.f.l. (2011). Etter dette og fram til pandemien holdt sykefraværet seg på et ganske stabilt nivå.

Egen- og legemeldt sykefravær

I prosent av avtalte dagsverk. Ses. just.

I den siste IA-perioden har sykefraværet økt kraftig, og har fortsatt å øke etter koronapandemien. I 2023 var sykefraværet 17,5 prosent høyere enn i 2018.

²⁵ [Målene om et mer inkluderende arbeidsliv – status og utviklingstrekk. Rapport 2024 - regjeringen.no](#)

Dvs. at sykefraværspersenten ligger 1 prosentpoeng over nivået i 2018. Målet var å redusere sykefraværet med 10 prosent. Både det egenmeldte og legeomeldte fraværet er høyere enn i 2018.

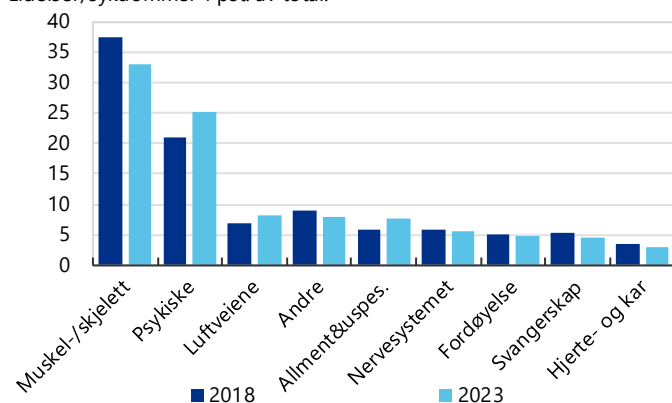
Gjennom 2023 økte det legemeldte fraværet. Det egenmeldte sykefraværet gikk noe ned som årsgjennomsnitt fra 2022 til 2023, men det var etter å først ha økt med 30 prosent fra 2021 til 2022. Det egenmeldte sykefraværet er 0,2 prosentpoeng over nivået i 2018.

Partene i IA-avtalen lager hvert år en beskrivelse av sykefraværutviklingen så langt i IA-perioden.²⁶ I siste rapport erkjenner og fremhever partene at avstanden til IA-målet har økt i den siste perioden.

Under pandemien økte sykefraværet, spesielt på grunn av luftveissykdommer. Påvist covid-19 sto for omtrent halvparten av økningen. Det siste året har antallet med luftveissykdommer avtatt, men nivået er fortsatt høyere enn før pandemien. Fra 2022 til 2023 økte både psykiske lidelser og allment og uspesifisert diagnose. Det er en underkategori av allment og uspesifisert som har diagnose slapphet/tretthet, og det er særlig denne som bidrar til økningen. Denne økte også kraftig under pandemien. Diagnosen «tretthet/slapphet» sto for over halvparten av fraværet i allment og uspesifiserte lidelser.

Diagnoser

Lidelser/sykdommer i pst. av total.

Kilde: IA Faggrupperapport 2024 / NHO

²⁶ [Målene om et mer inkluderende arbeidsliv – status og utviklingstrekk. Rapport 2024 - regjeringen.no](#)

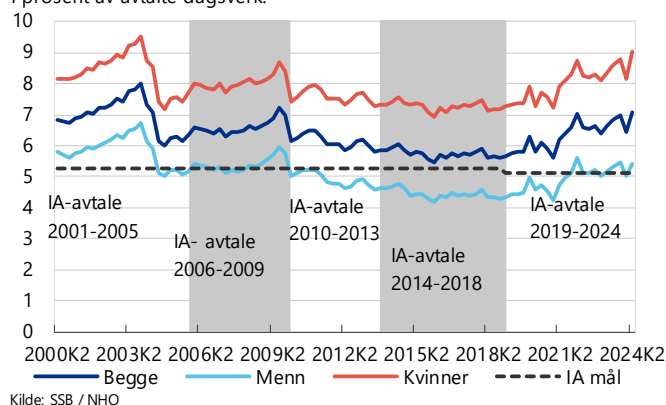
²⁷ Nossen, J. P. (2019). Kjønnforskjellen i sykefravær: Hvor mye er det mulig å forklare med registerdata? Arbeid og velferd nr. 4/2019. Oslo: Arbeids- og velferdsdirektoratet

Sykefravær fordelt på kjønn

I de 23 årene SSB har sykefraværstatistikk, har kvinner hatt vedvarende høyere fravær enn menn. I 2023 var kvinners fravær om lag 61 prosent høyere enn menns, som tilsvarer en forskjell på mer enn tre prosentpoeng i gjennomsnittlig fravær. Som figuren over viser, er rundt 5 prosent av sykefraværet knyttet til svangerskap. Registerdataanalyse tilsier at 20 prosent av forskjellen i menn og kvinners sykefravær skyldes graviditet. Sykefraværet er imidlertid høyere blant kvinner for alle aldersgrupper, men forskjellen er størst i alderen 25-34 år.

Kjønnfordelt sykefravær

I prosent av avtalte dagsverk.

Kilde: SSB / NHO

Det er imidlertid en betydelig kjønnsforskjell i sykefravær også for gruppen 39-50 år, og særlig psykiske lidelser og allmenne/uspesifiserte er dobbelt så høyt blant kvinner som blant menn. Disse lidelsene kan forklare ytterligere 11 prosent av forskjellen mellom kvinner og menn.²⁷ IA-faggruppen trekker også fra at det er flere biologiske forskjeller som fører til høyere sykefravær blant kvinner. Eksempelvis står kvinner for 70 prosent av alle benbrudd, som ses i sammenheng med mer benskjørhet blant kvinner. Kvinner i yrkesaktiv alder rammes også oftere av kreft enn menn. Ulik helse og ulik risiko for å utvikle sykdommer og plager kan forklare mye av kjønnsforskjellene i sykefraværet.^{28 29} 30 prosent av norske kvinner som går inn i overgangsalderen vil også få

²⁸ Ose S.O. m.fl. (2014). Det kjønnsdelte arbeidsmarkedet og kvinners arbeidshelse, *SINTEF*.

²⁹ NOU 2023: 5 Den store forskjellen: Om kvinners helse og betydningen av kjønn for helse.

betydelige helseplager som reduserer deres livskvalitet og arbeidskapasitet.³⁰ Det er satt ned et utvalg for å se nærmere på kvinners fysiske helse.³¹

Det er også framsatt hypoteser om at kvinner i større grad jobber i yrker med høyere arbeidsbelastning, mer arbeidsmiljøfaktorer og har en høyere arbeidsbelastning som følge av hjemmearbeid. Sterud (2014) fastslår at kvinners høyere sykefravær delvis kan forklares med arbeidsmiljøfaktorer.³² Mastekaasa (2016) finner ikke grunnlag for at kjønnsforskjellen skyldes ulik belastning på jobb for menn og kvinner.³³ Det at forskjellen i sykefravær øker med andre og tredje barn, kan støtte opp om at kvinner har en noe høyere arbeidsbelastning med hjemmearbeid enn menn, se IA-faggruppen for nærmere omtale av dette og en oppsummering av forskjeller og kunnskapshull i Hoff og Mykletun (2022)³⁴.

For menn øker sykefraværet med alderen fram til den høyeste aldersgruppen 65-69 år. Det at den høyeste aldersgruppen har lavere fravær enn 60-64 år, har trolig sammenheng med at det kun er de som har god helse som fremdeles står i jobb.³⁵

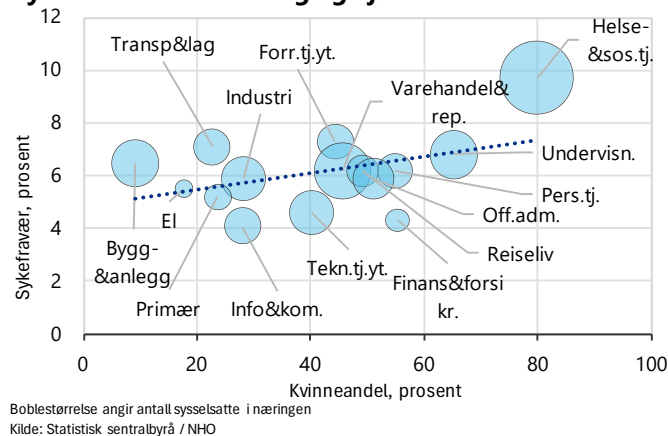
Sykefravær fordelt på bransjer og næring

Det er en betydelig innsats knyttet til bransjer i siste IA-periode. Målsettingen i IA-avtalen legger også vekt på at for enkelte områder vil det være et tilstrekkelig mål å holde sykefraværet på et lavt nivå. Variasjon mellom næringer kan skyldes næringsspesifikke forhold, men også forskjeller i sammensetning mellom næringer. Det er likevel ikke en entydig sammenheng mellom sykefravær og kvinneandel, se figur.

Rundt hver femte er sysselsatt i helse- og sosialtjenester, som dekker kommunal pleie- og omsorgssektor, spesialisthelsetjenesten og barnehagene. Utviklingen i sykefraværet i denne gruppen er dermed av stor betydning for utviklingen av det samlede sykefraværet. Helse- og sosialtjenester har gjennom

hele den siste IA-perioden hatt høyere sykefravær enn de øvrige næringer.

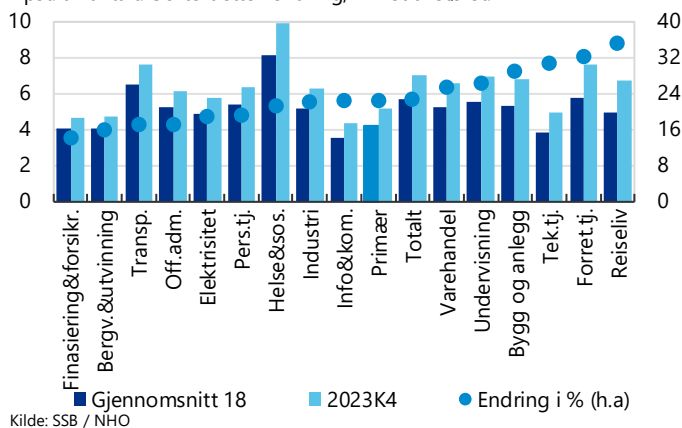
Sykefravær etter næring og kjønn

I 2023 økte sykefraværet mest i reiseliv, mens det gikk ned i industri, elektrisitet, vann og renovasjon samt primærnæringene. I flere av næringerne var sykefraværet uendret fra 2022.

Sykefravær fordelt på næring

I pst. av avtalt. Sortert etter endring, minst til størst.

For å støtte opp under de nasjonale målene om redusert sykefravær og frafall fra arbeidslivet har partene selv pekt ut enkelte bransjer som har et særlig potensial for å redusere sykefravær og frafall, som

³⁰ Forskning.no. (2023, 06.09). Helseplager ved overgangsalderen kan være en viktig årsak til at mange kvinner i 50-årene fases ut av arbeidslivet. [Helseplager ved overgangsalderen kan være en viktig årsak til at mange kvinner i 50-årene fases ut av arbeidslivet \(forskning.no\)](#) og Conti, G., Ginja, R., Persson, P. and B. Willage: The Menopause “penalty”. Working Paper no 24/05, Institute for Fiscal Studies, UK.

³¹ [Vil ha mer kunnskap om kvinners arbeidshelse - regjeringen.no](#)

³² Sterud, T. (2014) Work-related gender differences in

physician-certified sick leave: a prospective study of the general working population in Norway. Scand J Work Environ Health.

³³ Mastekaasa, A. (2016) Kvinner og sykefravær. Tidsskrift for velferdsforskning, utg. 2.

³⁴ Hoff, E. H. og Mykletun, A. (2022) Kjønnsforskjeller i sykefravær. Hva er mulige forklaringer, og hva er kunnskapshullene.

³⁵ Østerud, K. «Hva skal til for at flere vil jobbe lengre?» Senter for seniorpolitikk notat 3/2019.

sykehus, sykehjem, barnehage, bygg og anlegg, næringsmiddelindustri, rutebuss og persontrafikk samt leverandørindustri til olje- og gassnæringen.³⁶ Sykefraværet har økt også for disse bransjene i siste IA-periode.

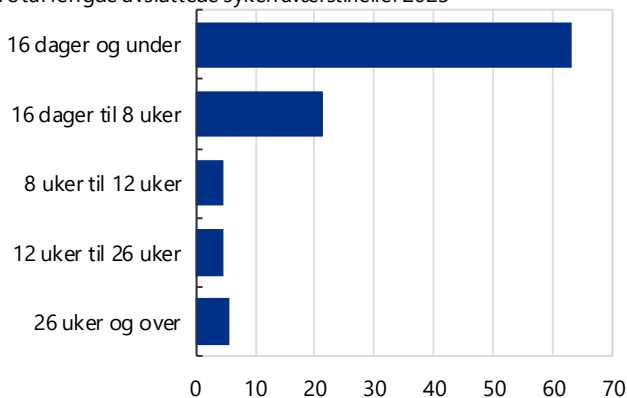
Sykefravær forløp

Nossen undersøkte sykefraværet under pandemien og fant overraskende at økningen i det legemeldte sykefraværet i årene 2020 og 2021 skyldes i all hovedsak økt varighet av sykefraværene og ikke flere sykefraværstilfeller.³⁷ Ifølge IA-faggrupperapporten økte også antall sykefraværstilfeller med 25 prosent i 2022, mens i 2023 gikk antall sykemeldte personer ned. Økningen i tapte dagsverk skyldes igjen som i 2020 og 2021 at hver person hadde flere sykefraværsdager i 2023 enn i 2022. Det har vært en betydelig økning i antall lengre sykefravær innen flere diagnosegrupper, og det antas at årsakene til dette er sammensatte.

De aller fleste sykefraværstilfellene er forholdsvis korte. Over 60 prosent av de avsluttede legemeldte sykemeldingene er under 16 dager, jf. figuren under.

Fordeling av legemeldt fravær

Total lengde avsluttede sykefraværstilfeller 2023

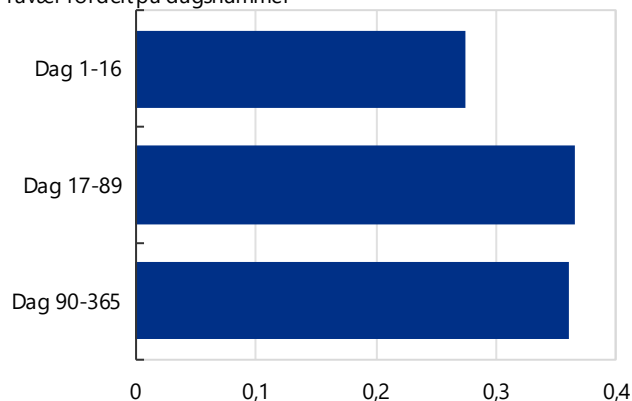

Kilde: NAV/NHO

Likevel er det de lengre sykemeldingene som generer det meste av fraværet. Over 70 prosent av det legemeldte sykefraværet er fravær ut over 16 dager, jf. figuren under.

Fordeling av legemeldingsdager

Fravær fordelt på dagsnummer

Kilde: NAV/NHO

Figuren baserer seg på alle avsluttede sykemeldinger i 2023³⁸. En sykemelding på 18 dager vil regnes som 16 fraværsdager for dag 1-16 og 2 dager for dag 17-89. Tallene er justert for sykemeldingsgrad. Merk at egenmeldingsdager ikke er inkludert i figuren. Sykefravær kan starte med egenmeldingsdager i forkant av sykemeldinger, så legemeldt fravær på 16 dager kan eksempelvis gå 19 dager inn i fraværperioden, dersom perioden startet med 3 dager egenmelding. Tallene er derfor ikke tilstrekkelige til å beregne kostnader i arbeidsgiverperioden. Egenmeldt sykefravær er en forholdsvis liten del av det totale fraværet og har de siste årene ligget rundt 15 prosent, med en svak trend oppover. Se omtale tidligere.

Nossen og Brage (2016) undersøker hvordan sannsynligheten for friskmelding varierer gjennom sykepengeperioden og hvordan ulike faktorer påvirker denne sannsynligheten. Ved å benytte forløpsanalyse tar de utgangspunkt i alle tilfeller med sykepenger utover arbeidsgiverperioden på 16 dager, som ble påbegynt i perioden 2003–2014.

De finner at sannsynligheten for friskmelding er størst de første dagene, men deretter avtar den kraftig. Rundt tidspunktet for dialogmøte 2, som er det andre obligatoriske møtet mellom arbeidsgiver, arbeidstaker og NAV, flater nedgangen i sannsynlighet ut. Dialogmøte 2 skal holdes innen uke 26. Etter omtrent 9 måneders sykefravær øker sannsynligheten for friskmelding igjen, og denne økningen fortsetter til dagen før retten til sykepenger fra NAV utløper. Den kraftige økningen i sannsynligheten like

³⁶ Bransjer er ikke det samme som næringer i offisiell statistikk, og er ofte en delmengde av en næringsgruppe.

³⁷ Nossen, J. P. (2022). Legemeldt sykefravær før og under pandemien: Hva driver utviklingen? Arbeid og velferd

3/2022. Oslo: Arbeids- og velferdsdirektoratet.

³⁸ Egenmeldingsdagene er lagt inn i henhold til forholdet mellom legemeldte og egenmeldte sykefraværsdager

før utløpet av sykepengeperioden er konsistent for alle grupper av sykmeldte, uavhengig av hvor lang sykepengeperiode de har rett til.

Videre finner Nossen og Brage at sannsynligheten for friskmelding fra omkring 9 måneders sykefravær og ut sykepengeperioden har økt betydelig de siste årene. Dette kan forklare hvorfor færre personer nå bruker opp sine sykepengerettigheter. De påpeker også at flere nå friskmeldes rundt tidspunktet for dialogmøte 2. Dialogmøtet ble innført i 2007.

Når det gjelder ulike diagnosegrupper, finner de store forskjeller i sannsynligheten for friskmelding. Personer med akutte infeksjonssykdommer og skader friskmeldes raskest, mens det tar betydelig lengre tid for personer med kreftsykdommer og alvorlige psykiske lidelser.

IA-faggrupperapporten viser til en analyse som viser at det er stor utskifting i hvem som har legemeldt sykefravær fra år til år. I løpet av en seksårsperiode har 65 prosent av alle arbeidstakere minst ett sykefraværstilfelle. Halvparten av arbeidstakerne med legemeldt sykefravær var ikke sykmeldt året før. Av de om lag 1,3 mill. som hadde legemeldt sykefravær i 2010 og 2011, var i underkant av en tredel sykmeldt en periode begge år.

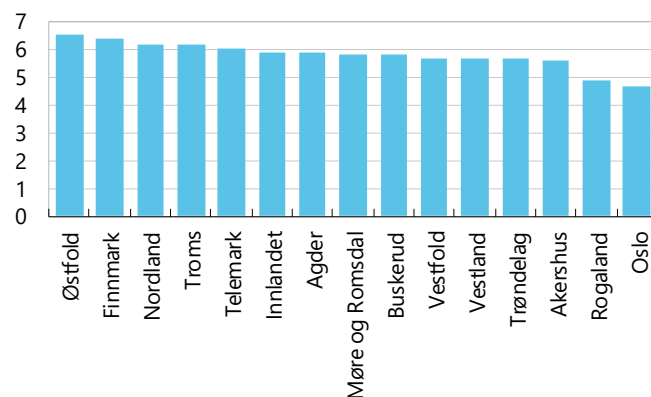
I faggrupperapporten framheves det også at det i løpet av ett år bare er om lag elleve prosent av arbeidstakerne som står for 80 prosent av de tapte dagsverkene. Andelen som står for 80 prosent av sykefraværet øker til 17 prosent over en treårsperiode, og over 20 for en seksårsperiode. Selv om personer med mange sykefravær varierer fra år til år, er det noen fellestrekk. Gravide og eldre har generelt høyere fravær enn andre grupper.³⁹

Sykefravær regionalt

Det er nokså små forskjeller i hvordan det legemeldte sykefraværet fordeler seg regionalt. Oslo og Rogaland lå lavest, med sykefravær på henholdsvis 4,7 og 4,9 prosent i fjor, mens Østfold lå høyest, med 6,5 prosent av avtalte dagsverk. De øvrige tolv lå i området 5,5-6,5 prosent.

Norge: Legemeldt sykefravær

Prosent av avtalte dagsverk, 2023.

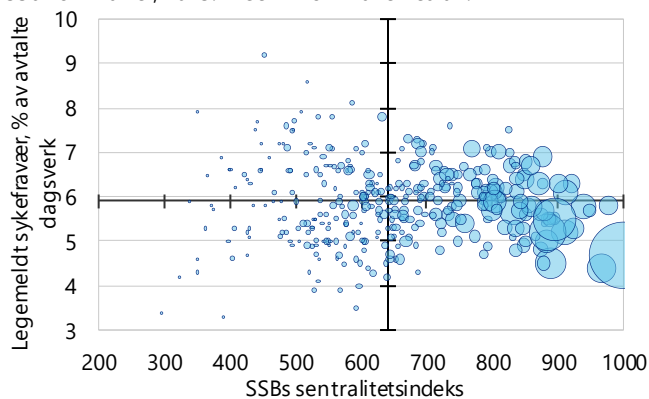

Kilde: Statistisk sentralbyrå / NHO

Variasjonene er mye større mellom kommunene, fra drøyt 3 prosent til over 9 prosent. Figuren nedenfor viser at det er liten eller ingen sammenheng mellom kommunens størrelse og/eller sentralitet og nivået på sykefraværet i kommunen. På kommunalt nivå vil tilfeldigheter i større grad spille inn, særlig i de mindre kommunene, men også faktorer som næringssammensetning, utdanningsnivå, holdninger, også videre. Blant de større kommunene med innbyggertall fra rundt 10 000 innbyggere og oppover er spredningen mindre, men også blant disse varierer sykefraværet en del, fra rundt 4,5 prosent til 7,5 prosent i flertallet av dem.

Sykefravær og sentralitet/befolkning

356 kommuner, 2023. Akser = kommunemedian.*

Kilde: Statistisk sentralbyrå / NHO

*Sirkelens omkrets angir befolkningsstørrelse

C: Forhold som kan påvirke sykefraværet

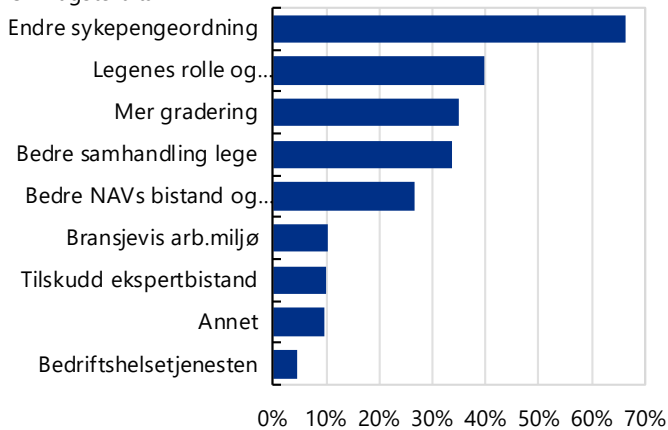
I en fersk meningsmåling svarte NHO-bedriftene at de tre viktigste tiltakene for å redusere langtidsfraværet er endret sykepengeordning, vurdere legenes

³⁹ Brage, Søren, Kann, Inger Cathrine og Thune, Ola (2013) «Er det slik at få individer står for det meste av sykefraværet?». Arbeid og velferd, 3/2013. Arbeids- og velferdsdirektoratet.

rolle og mer gradering av sykefraværet. Bedre samhandling med lege kom på fjerdeplass og bedre bistand og samhandling med NAV på femte plass. 10 prosent rangerte bransjevise arbeidsmiljøtiltak som ett av tre viktigste tiltak, mens 5 prosent etterlyste mer bistand fra bedriftshelsetjenesten. Svarprosenten om bedriftshelsetjenesten bør ses i lys av at alle medlemmer har svart, men bare 58 prosent av de sysselsatte jobber i virksomheter med bedriftshelsetjeneste. Det er derfor trolig at flere av medlemmene som har svart ikke har tilgang til en slik tjeneste. Vi gjennom hvordan hvert av disse områdene kan påvirke sykefraværet. Bedriftens oppfølging av den sykemeldte blir diskutert i den internasjonale delen, hvor man sammenligner det norske oppfølgingsregimet opp mot andre oppfølgingsregimer i andre land.

Viktigste tiltak mot langtidssykefravær

3 viktigste tiltak

Kilde: NØB september 24

Ulik kompensasjonsgrad kan bidra til høyt sykefravær

Fra figuren i avsnittet om IA-avtalen, ser det ut til å være en samvariasjon mellom arbeidsledighetsprosenten og andelen ikke-sysselsatte, mens det ser ut til å være en negativ sammenheng mellom arbeidsledighet og sykefravær. Fevang m.fl. (2020) finner det samme mønstret, dvs. at andelen ikke-sysselsatte har holdt seg ganske stabil de siste 25 årene, men den varierer noe med konjunktorene.⁴⁰ En annen studie viser at reduksjon i etterspørselen har

⁴⁰ Fevang, E., & Fevang, E. (2020). Gråsoner i arbeidsmarkedet og størrelsen på arbeidskraftreserven størrelsen på arbeidskraftreserven.

⁴¹ Andersen, A. G., Markussen, S., & Røed, K. (2019). Local labor demand and participation in social insurance programs. *Labour Economics*, 61.

⁴² Pichler, S. (2015). Sickness Absence, Moral Hazard, and the Business Cycle. *Health economics*. Volume 24, Issue 6.

negativ effekt, slik at bruken av helserelaterte trygdeytelser øker (Andersen m.fl., 2019).⁴¹

Det er framsatt flere forklaringer til at sykefraværet varierer med konjunktorene. For det første kan mangel på arbeid i seg selv medføre at individer blir syke. En annen forklaring er at individer må gå på jobb i en høykonjunktur, slik at de smitter flere noe som gir høyere sykefravær, se Pichler (2015).⁴² Enkelte hevder også at høy arbeidsledighet kan bidra til at individer er mer redd for å miste jobben og dermed har mindre sykefravær. I tillegg kan sammensetningen av arbeidstakere føre til at færre med helseproblemer jobber i lavkonjunkturer, slik at fraværet blir lavere.

I tillegg kan ulik kompensasjonsgrad mellom ulike ordninger og høyere stønad for sykepenges og arbeidsavklaringspenges, innebære at helserelaterte ytelser er det som gir høyest kompensasjon for de som ikke finner jobb. I tillegg er opptjeningstiden kortere enn for dagpenger. Dermed gir helserelaterte ytelser høyere og mer varig inntekt enn dagpenger⁴³, og for personer uten rett til dagpenger, vil det i mange tilfeller være det eneste alternativet til inntektssikring utenom økonomisk sosialhjelp. Fevang m.fl. (2017) viser at en høyere stønad kan føre til lavere sannsynlighet for at mottakere av midlertidig helserelaterte ytelser kommer i jobb.⁴⁴ Sysselsettingsutvalget fase 1, framhever at for saksbehandlere i NAV, kan mangelen på like gode alternative ytelser trekke i retning av å innvilge en helserelatert ytelse. Videre viser utvalget til at det kan gi besparelser for kommunen dersom marginale grupper mottar arbeidsavklaringspenger finansiert av staten framfor en kommunal ytelse (som økonomisk stønad og kvalifiseringsstønad).

I OECDs Economic Survey anbefales å redusere kompensasjonen, for å redusere utgiftene til sykepenges og uføretrygd.

⁴³ Etter at minsteytelsen i arbeidsavklaringspenger for de under 25 år ble redusert fra 1.2.2020, kan dagpenger gi en høyere ytelse for enkelte.

⁴⁴ Fevang, E., Hardoy, I. og Røed, K. (2017). Temporary disability and economic incentives. *Economic Journal*, 127(603).

Leger og sykefravær

I OECDs Economic Survey for Norge i 2024 pekes det på at Norge har fire ganger så høye offentlige utgifter til sykepenger og uføretrygd som gjennomsnittet i OECD, og knytter dette blant annet til betydningen fastlegene har i den medisinske vurderingen. OECD foreslår dermed å få mer uavhengige medisinske vurderinger.

Det har vært omfattende forskning på legenes sykemeldingspraksis⁴⁵, og ikke minst hvordan dette relaterer seg til fastlegeordningen⁴⁶, som ble innført i 2001. Carlsen og Norheim (2003)⁴⁷ finner eksempelvis at denne endringen påvirket legenes sykemeldingspraksis gjennom at konkurransen mellom leger økte, pasientforventningene steg, og legen fikk mer ansvar. Dette svekket rollen deres som portvakt for trykkesystemet. Markussen & Røed (2017)⁴⁸ undersøkte hvordan fastlegers sykemeldingspraksis påvirkes av konkurranse og pasienttilgang. De fant at leger blir «snillere» med sykemeldinger når de mangler pasienter eller møter konkurranse fra nye fastleger. Flere pasienter gir større økonomisk gevinst, og strenge leger risikerer å miste pasienter. Brekke m.fl. (2020)⁴⁹ finner tilsvarende at fastlønnede leger er strengere med sykemeldinger enn de som konkurrerer om pasienter.

Aakvik m.fl. (2010)⁵⁰ viser at veldig lite av variasjonen i lengden på sykefravær kan tilskrives legers praksis eller forskjeller mellom kommunene, og tolker dette som at pasientens egne ønsker har mye å si. Carlsen og Nyborg (2009)⁵¹ undersøker tilsvarende legens portvaktrolle gjennom intervjuer med et utvalg av fastleger, som rapporterer at det i stor grad var pasientens preferanser som var avgjørende

for sykmeldinger. Hoff m.fl. (2024)⁵² intervjuer også et utvalg leger og kommer til samme konklusjon.

Gradert sykemelding

Gradert sykemelding er en kombinasjon av arbeid og sykepenger som benyttes når arbeidstakeren er delvis arbeidsufør, slik at den ansatte kan være fraværende fra jobb en del av tiden og jobbe en del av tiden. Sykemelder skal alltid vurdere muligheten for gradert sykemelding først.

Gradert sykemelding bidrar til at arbeidstaker holder kontakten med arbeidsplassen og kan få arbeidstaker raskere tilbake til jobb. Samtidig ble det trukket frem i Sysselsettingsutvalget fase 2, at ikke alle bransjer og virksomheter har like muligheter for å tilrettelegge for gradering. Dette kan blant annet være grunnet arbeidets art og kravene til utførelse.

Folkehelseinstituttet har utført en kartlegging av den empiriske forskningen om effekten av gradert sykemelding versus full sykemelding.⁵³ Resultatene tyder på at gradert sykemelding er forbundet med flere positive utfall, som høyere arbeidsdeltakelse og kortere fravær. Imidlertid understrekes det at det er begrenset med sikre konklusjoner om effektene av gradert sykemelding grunnet få kontrollerte forsøk.

Bedre samhandling mellom aktørene

Dialog og samhandling mellom aktørene er avgjørende for å få til god og effektiv oppfølging av sykemeldte arbeidstakere. Sysselsettingsutvalget fase 2, pekte på at det er rom for forbedring i sykefraværsoppfølgingen, både hos den sykemeldte, NAV, legene og hos arbeidsgiver.

⁴⁵ Sintef (2010). Nye norske bidrag. <https://www.sintef.no/publikasjoner/publikasjon/926471/>

⁴⁶ EY og Vista: Evaluering av Fastlegeordningen (2019) <https://vista-analyse.no/site/assets/files/6663/evaluering-av-fastlegeordningen---sluttrapport-fra-ey-og-vista-analyse.pdf>

⁴⁷ Carlsen, B., & Norheim, O. F. (2003). Introduction of the patient-list system in general practice. Changes in Norwegian physicians' perception of their gatekeeper role. *Scandinavian journal of primary health care*, 21(4), 209–213.

⁴⁸ Markussen, S. og K. Røed (2017), The market for paid sick leave, *Journal of Health Economics*, Volume 55

⁴⁹ Brekke, K., T. H. Holmås, K. Monstad, and O. R.

Straume (2020) How Does The Type of Remuneration Affect Physician Behavior?: Fixed Salary versus Fee-for-Service, *American Journal of Health Economics* 6:1, 104-138

⁵⁰ Aakvik, A., T. H. Holmås, M. Kamrul Islam (2010) Does variation in general practitioner (GP) practice matter for the length of sick leave? A multilevel analysis based on Norwegian GP-patient data, *Social Science & Medicine*, Volume 70, Issue 10 <https://bora.uib.no/bora-xmlui/handle/1956/17078>

⁵¹ Carlsen, B., & Nyborg, K. (2009). *The gate is open: Primary care physicians as social security gatekeepers* (No. 2009, 07). Memorandum.

⁵² Hoff, E. H., Kraft, K. B., Moe, C. F., Nylenna, M., Østby, K. A., & Mykletun, A. (2024). The cost of saying no: general practitioners' gatekeeping role in sickness absence certification. *BMC Public Health*, 24(1), 439.

⁵³ [Effekt av gradert sykemelding vs. full sykemelding på sykefravær og arbeidstilknytning: en systematisk kartleggingsoversikt - FHI](#)

For å finne frem til hvilke muligheter arbeidstaker har til å stå i arbeid er det sentralt med god dialog mellom sykemelder, arbeidstaker og arbeidsgiver. Formålet med dialogen er ikke å gå inn i arbeidstakers sykdomsbilde, men å finne ut hvordan man kan tilrettelegge på arbeidsplassen i lys av arbeidstakers arbeidsevne.

NAV skal være en støttespiller i oppfølgingsarbeidet, vurdere om aktivitetskravet er oppfylt ved 8 ukers sykemelding, samt vurdere og gjennomføre dialogmøte 2 innen 26 uker. Formålet med dialogmøte 2 er at partene møtes til en gjennomgang av situasjonen og legge en plan for oppfølgingsarbeidet.

NHOs Arbeidsmiljøbarometer 2021/2022 undersøkte hvor nyttig bedriftene opplever kontakten med de ulike aktørene ved oppfølgingen av sykefravær.⁵⁴ 5 av 10 svarte at de opplevde dialogen med sykemelder som "nyttig" eller "svært nyttig", mens 6 av 10 svarte det samme om NAVs dialogmøte 2.

Arbeidsmiljø og bransjeprogram

Statens arbeidsmiljøinstitutt, STAMI, oppgir at om lag én av tre sysselsatte som rapporterer at de i løpet av det siste året har hatt minst ett sykefravær på over 14 dager, oppgir at sykefraværet helt eller delvis skyldes forhold på jobben.

Sykefravær er et sammensatt fenomen. STAMI viser til at sykefraværet påvirkes av en rekke faktorer, som sosiale, økonomiske og individuelle forhold, samt arbeidsmiljøet. Arbeidsmiljø handler om hvordan man organiserer, planlegger og gjennomfører arbeidet. STAMI har delt inn arbeidsmiljø i fire områder, psykososialt, organisatorisk, fysisk samt kjemisk og biologisk arbeidsmiljø.

STAMI lager hvert tredje år en faktabok om arbeidsmiljø og helse. De peker på at data for arbeidsrelasjon og arbeidsrelaterte plager er mangelfulle og sistnevnte er selvrapportert. I 2021 svarer de sysselsatte at de den siste måneden har:

- Syv av ti sysselsatte hatt muskel- og skjelettplager. Andelen har økt svak de siste tjue årene. Andelen sysselsatte med arbeidsrelaterte muskel- og skjelettplager er 38 prosent.

- 22 prosent rapporterer om psykiske plager siste måned, en andel som har gått opp de siste ti årene. Hver tiende sysselsatt rapporterer om psykiske plager som de helt eller delvis mener skyldes forhold på jobben.
- 5 prosent oppgir luftveisplager. Andelen er stabil de siste 5-10 årene. Arbeidsrelaterte plager utgjør om lag 1 prosent.
- 13 prosent oppgir hudplager, noe som er på samme nivå som for tjue år siden. Andelen med arbeidsrelaterte hudplager er 3 prosent.
- 18 prosent av de sysselsatte opplevde øresus eller nedsatt hørsel. Andelen sysselsatte med arbeidsrelaterte plager er 5 prosent. Det er en økning i selvrapportert nedsatt hørsel, men objektive målinger viser at færre sysselsatte har nedsatt hørsel nå enn for tjue år siden.

I faktaboken viser de også at det har vært en nedgang i både dødelige og ikke-dødelige arbeidsskader de siste 15–20 år. Andelen med fraværsskade siste år er om lag 1,5 prosent.

Ifølge STAMI er ni av ti sysselsatte fornøyde med jobbene sine. Likevel konstaterer STAMI også at om lag en tredjedel av fraværet er relatert til arbeidsmiljøfaktorer. Det er ulike faktorer i ulike næringer. Det nasjonale systemet for overvåkning av arbeidsmiljø og helse (NOA) skal med utgangspunkt i forskning kontinuerlig utvikle indikatorer for å skildre tilstand og utvikling av arbeidsmiljøet.

Arbeidsmiljøetsatsningen i IA-avtalen har blant annet bestått av utvikling av konkrete verktøy som En bra dag på jobb og Arbeidsmiljøhjelpen.⁵⁵ Så langt er det utviklet verktøy for 26 bransjer, som er tilgjengelige på Arbeidsmiljøportalen.⁵⁶ Se boks om bedriftseksempler. Veilednings-, informasjons- og tilsynsarbeidet fra myndighetene har også økt.

For å støtte opp under de nasjonale målene om redusert sykefravær og frafall fra arbeidslivet har partene selv pekt ut enkelte bransjer som har særlig potensial for å redusere sykefravær og frafall. For disse utvalgte bransjene er det opprettet bransjeprogrammer med formål om å utvikle og prøve ulike bransjeredde tiltak innenfor de valgte satsningsområdene:

⁵⁴ [nhos-arbeidsmiljobarometer-2021_2022.pdf](#)

⁵⁵ Nettside for nærmere omtale <https://enbradag-pajobb.no/> og <https://arbeidsmiljohjelpen.arbeidstilsynet.no/>

⁵⁶ <https://www.arbeidsmiljoportalen.no/>

forebyggende arbeidsmiljøarbeid og oppfølging av lange og/eller hyppige gjentakende sykefravær.

Bransjene som er utvalgt i siste IA-periode er barnehage, næringsmiddelindustrien, bygg og anlegg, persontrafikk og rutebuss, sykehjem, sykehus, og leverandørindustrien til olje- og anleggsnæringen. Se nærmere omtale av bransjeprogrammet for industrien samt bygg og anleggsnæringen i boksene under.

Bransjeprogram i industrien

225.000 mennesker jobber i industrien i Norge og over halvparten i Norsk Industri. Om lag 50 prosent jobber som operatører, noe som ofte innebærer tungt fysisk arbeid og fysisk tilstedeværelse. Ingeniører, arbeidsledere og funksjonærer utgjør omtrent 40 prosent av de ansatte.

Viktigste arbeidsmiljørisiko er hyppig omstilling, støy, støv og kjemikalier, eksponering for risikabelt arbeidsmiljø (store maskiner, arbeid i høyden og tunge kjøretøy). Det viktigste årsakene til sykefravær muskel og skjelettplager og lettere psykiske plager, se nærmere omtale av arbeidsmiljoportalen.no.

Norsk Industri har prosjektledelsen for IA-bransjeprogrammet til leverandørindustrien til olje- og gassnæringen. Til sammen deltar 21 bedrifter i programmet. Sykefraværsutfordringene i bransjen ligner på dem man finner i andre bransjer, og utprøving av tiltak i regi av bransjeprogrammet har i stor grad rettet seg mot psykososiale forhold, fysiske faktorer (ergonomi, vibrasjoner, kuldepåvirkning, mm.) og kjemiske faktorer (gass, damp, olje, mm.). Fokus på bedre ledelse, spesielt på "førstelinjenivå" har vært viktig og det har bl.a. blitt utviklet et eget basisprogram i ledelse (i samarbeid med IA-NHOs andre bransje-program) og et eget HMS opplæringsprogram for arbeidsledere. Basisprogrammet i ledelse er også tatt i bruk av Nav sine arbeidslivsentre over hele landet og tilbys således bedrifter innenfor en rekke bransjer.

Utfordringer knyttet til dysleksi har blitt løftet frem av en rekke arbeidstakerorganisasjoner og bedrifter og det er derfor gjennomført et pilotprosjekt med 8 større industribedrifter. Prosjektet har bidratt til større åpenhet og forståelse for vanskene dyslektikere sliter med og viktigheten av å forenkle tekst, bruke mer piktogrammer med mer. Det etableres derfor i løpet av høsten 2024 et større prosjekt som kalles "Dysleksivennlig Arbeidsplass". Prosjektet har støtte både fra NHO og LO og vil i første omgang finansieres gjennom midler fra IA-bransjeprogrammet.

Bransjeprogrammet bygg og anlegg

Bygg- og anleggsnæringen omfatter om lag 63 000 bedrifter og sysselsetter om lag 235 000. Ved avslutning av inneværende IA-avtale i desember 2024 vil over 100 tiltak være gjennomført og godt over 200 bedrifter innen denne næringen har medvirket.

Gjennomsnittlig, legemeldt sykefravær i bygg og anlegg er om lag 5 prosent, med en svakt økende tendens de siste årene. Tapte årsverk utgjør om lag 10 000 - noe lavere i bygg enn i anlegg. Nærmere 50 prosent av sykefraværet er relatert til muskel- og skjelettplager.

Bygg og anlegg er en næring med mye fysisk tungt arbeid. Mest utfordrende er arbeid over skulderhøyde, arbeid på huk/knестående eller med framoverbøyd overkropp, vibrasjoner og ikke minst tunge og ubekvemme løft. Ansatte i bygg og anlegg har større risiko for å bli utsatt for ulykker enn mange andre yrkesgrupper.

Gjennom bransjeprogrammet har flere prosjekter vist at det er mulig å planlegge bort risiko for ulykker så vel som helseskader knyttet til støy, støv, vibrasjoner og belastende arbeidsposisjoner.

Det er også utviklet et lederutviklingsprogram «Basisprogram i ledelse» for bransjene Norsk Industri, NHO byggenæringen og NHO Mat og drikke. Det er også utviklet et program for forebygging og mestring av muskel- og skjelettplager, «Bygg Rygg».

STAMI har gjennomført en omfattende arbeidsmiljøkartlegging for de utvalgte bransjene i IA-avtalen i to rapporter.⁵⁷ Rapportene har avdekket at det er betydelige variasjoner i risikofaktorer for ulike bransjer. Se eksempler på ulike risikofaktorer i bedriftseksempelene under.

Blant norske virksomheter er det blandede erfaringer med effekten av tiltak rettet mot det psykososiale arbeidsmiljøet. I SINTEFs kartlegging svarte kun 20 prosent av virksomhetene at slike tiltak hadde redusert sykefraværet.⁵⁸ Samtidig svarte over

halvparten (59 prosent) at de var usikre på sammenhengen og at det var vanskelig å vurdere effekten på sykefraværet (SINTEF, 2022). Det var også en forskjell mellom virksomheter som har mottatt bistand fra eksterne, og virksomheter som ikke har mottatt bistand. De eksterne kunne være fra bedriftshelse-tjenesten, NAV Arbeidslivssenter, Arbeidstilsynet eller andre. Blant de som hadde mottatt bistand fra eksterne svarte 56 prosent at tiltakene hadde bidratt til redusert sykefravær mens 44 prosent svarte at det ikke hadde bidratt til redusert sykefravær. Blant de som ikke hadde mottatt bistand fra eksterne var erfaringene motsatt og kun 32 prosent svarte at tiltakene hadde redusert sykefravær, mens 68 prosent svarte at de ikke hadde bidratt til redusert sykefravær (SINTEF, 2022).

Bedriftseksempel: Nortekk

Hva gjør du når sykefraværet er over 11 prosent? Med 66 ansatte innebar det at bedriften manglet 6-7 personer på jobb hver dag.

Nortekk er en takentreprenør og har ansatte innen yrker som service, tømmer, taktekker og blikkenslageravdeling og administrasjon. Yrkene er utsatt for slitasje og belastning, særlig rygg, knær og skuldre.

Ledelsen i samarbeid med hovedverneombud og tillitsvalgte startet opp et internt prosjekt, kalt FRISKUS med støtte fra bransjeprogrammet. Det ble fastsatt et felles mål for å redusere sykefraværet gjennom forebyggende tiltak. Bruk av «Bygg Rygg» for alle ansatte var en sentral del av FRISKUS-prosjektet, og i 2023 deltok ledere og nøkkelpersoner i tillegg på «Basisprogram i ledelse».

I fra 2021 til 2022 ble sykefraværet redusert fra 11,3 til 6,8 prosent og ytterligere ned til 6,2 prosent fra 2022 til 2023. De ansatte kommer kjøper tilbake i jobb etter sykefravær, flere har jobbet gradert eller tilrettelagt enn tidligere.

⁵⁷ [Kartlegging av arbeidsmiljøforhold i IA-bransjeprogram - STAMI](#) og [Kartlegging av arbeidsmiljøforhold i IA-bransjeprogram. Andre rapport - STAMI](#)

⁵⁸ <https://www.sintef.no/globalassets/sintef-digital/sintef-rapport-kartlegging-psykososialt-arbeidsmiljoarbeid-fou-2021-15.pdf>

Bedriftseksempel: Backe Sør (tidl. Kruse Smith)

Backe Sør er en totalentreprenør innen bygg og har om lag 125 ansatte, og hadde et stigende sykefravær før 2020.

Sykefraværet ble grundig kartlagt i 2020. Kartleggingen viste at de unge var overrepresentert i skadestatistikken. Det ble videre avdekket av det var primært utfordringer i forhold til langtidsfravær, og at muskel-/skjelettplager og lettere psykiske plager var årsaken til fraværet.

Ledelsen, HR, hovedverneombud, tillitsvalgt og bedriftshelsetjenesten, ble enige om å igangsette tiltak spesielt rettet mot de unge i bedriften. Målet var at de ansatte skulle få forståelse av hvorfor det er viktig å forebygge, og kjenne til hva de selv kan gjøre for å forebygge fysiske og mentale plager.

Kruse Smith fikk støtte fra IA Bransjeprogram for bygg og anlegg til å utvikle og gjennomføre eget opplegg for de 30 ansatte under 26 år høsten 2022. «Ung i Kruse» ble gjennomført med 3 fysiske temasamlinger. Samlingene satte fokus på muskel- og skjelettplager, mental helse, søvn, rus/spill og kosthold.

Resultatet er at de unge arbeidstakerne har fått et lavt korttids- og langtidsfravær etter prosjektet i 2022.

Bedriftseksempel Backe Stor-Oslo

Backe Stor-Oslo AS er en entreprenørbedrift med om lag 100 medarbeidere. Bedriften driver med nybygg og rehabilitering for offentlige og private utbyggere i Oslo, Bærum, Asker, Drammen og Kongsberg.

Backe Stor-Oslo fikk i 2023 støtte fra bransjeprogrammet for bygg og anlegg til å undersøke hvorvidt orden og ryddighet på byggeplassen har innvirkning på HMS. Backe Stor-Oslo ønsket å jobbe mer målrettet med å forebygge muskel- og skjelettplager blant sine håndverkere.

Skadestatistikken viste at overtråkk var den vanligste årsaken til skader med behov for tilrettelagt arbeid. Årsakene til overtråkkene viste seg å være at ansatte enten benyttet en uoffisiell snarvei som ikke ble vedlikeholdt eller at det lå materialer, rot eller utstyr i gangbaner. Det var også årsaken til at en betongarbeider brakk et ben da han gikk av lasteplanet etter lossing av en bil. Betongarbeideren fikk nye arbeidsoppgaver i rehabiliteringsperioden, og fikk en nøkkelrolle i prosjektet som bindeledd mellom prosjektledelsen og de som utførte arbeidsoppgavene ute.

Backe Stor-Oslo prøvde ut følgende tiltak:

- Tydelig markerte gangsoner innendørs og utendørs, med minimalt med nivåforskjeller
- Markering av lagringsplasser
- Ryddige arbeidssoner slik at de ansatte til enhver tid skal ha plass til å velge den beste ergonomiske løsningen
- Legging av provisorisk strøm i dekkerør i gulvet (ytterligere kabler henges opp for å unngå snublefeller).

Bedriften erfarte at når byggeplassen ble ryddig og gangsoner er ivaretatt, så var det lettere å se og forebygge andre HMS- og kvalitetsavvik. Det er kostbart med oppfølging og vedlikehold av byggeplassen, men konklusjonen ble at slike investeringer kan være lønnsomt på sikt gjennom færre uhell, høyere effektivitet og god trivsel. Dette ble også bekreftet av underentreprenørene.

Tilskudd til ekspertbistand

Tilskudd til ekspertbistand ble innført som et nytt virkemiddel i IA-avtalen i 2019. Ordningen gir arbeidsgivere økonomisk støtte til å engasjere en ekstern ekspert på sykefravær og arbeidsmiljø som skal bistå i å avklare årsaker til sykefravær, samt foreslå tiltak for å få arbeidstaker tilbake i arbeid. Bistanden gis i enkeltsaker der en arbeidstaker har lange og/eller hyppig gjentakende fravær.

Den siste evalueringen av ordningen viser en betydelig økning i bruken av ordningen siden den ble innført i 2019, men at det noe variasjon i bruk på tvers av fylker og bransjer.⁵⁹ De fleste arbeidsgivere og arbeidstakere som har benyttet ordningen er fornøyde, og opplever at ekspertbistanden har bidratt til å avklare situasjonen og finne løsninger. Det trekkes også frem at ordningen har flere viktige bieffekter, blant annet å styrke arbeidsgivers arbeidsmiljøkompetanse og "ikke-målbare" virkninger som å styrke den ansattes håndtering av sin helsetlige livssituasjon.

Holdninger til fravær på jobben

Med en forholdsvis frisk befolkning og høy kvalitet på helsetjenestene er det et paradoks at sykefraværet vokser i Norge og er svært høyt i internasjonal sammenheng. Sandman-utvalget (2000) diskuterte holdningene til sykefravær som en av de aktuelle faktorene som kunne forklart endringer i sykefravær over tid. Utvalget viser til den omfattende litteraturgjennomgangen i Olsen og Mastekaasa (1997)⁶⁰, som konkluderer med at de fleste undersøkelser finner en sammenheng mellom fraværskultur og fraværshnivå.

Senere artikler peker i samme retning. Eksempelvis viser Hellevik m.fl. (2019)⁶¹ med utgangspunkt i norske tall at kjønnsforskjellene i sykefraværet delvis kan forklares med forskjeller i holdninger. Løset

(2022)⁶² finner imidlertid ikke en slik sammenheng. Relatert er også funnet i Rege m.fl. (2007)⁶³ om at det er en stor smitteeffekt av uførepensjoner. De finner at om uføreforekomsten øker med en prosent i omgivelsene, så gir det en 0,5 prosents økning i sannsynligheten for at en person blir ufør de neste fire årene. Kann m.fl. (2013)⁶⁴ sammenligner utviklingen i samlet sykefravær og antall personer som bruker opp sykepengere rettighetene sine. De konkluderer med at det er en relativt stor gruppe blant de langtidssykemeldte som befinner seg i en gråsoner der også andre mekanismer enn selve helsetilstanden spiller inn.

Dale-Olsen og Markussen (2010)⁶⁵ studerer utviklingen i sykefravær på grunn av brudd og forstuinger. Dette er objektive lidelser der behandlingskvaliteten ikke bør være dårligere over tid. Imidlertid finner de at varigheten per tilfelle økte betydelig mellom 1995 og 2005.

Markussen og Røgeberg (2012)⁶⁶ viser at personer eksponert for større livshendelser hadde oftere og mer sykefravær i 2003 enn i 1993, og at dette kan være en av faktorene som kan forklare noe av doblingen i sykefraværet i det tiåret. De tilskriver noe av denne forskjellen til endrede holdninger hos arbeidstagere og/eller leger rundt fravær som ikke er medisinsk begrunnet. Det er uvisst om utviklingen har fortsatt etter dette.

I Sandman-utvalget vises det også til at lite er kjent om utviklingen av holdninger over tid. Siden 1995 har imidlertid Norsk Monitor samlet ulike data om holdninger til sykefravær. Den nyeste undersøkelsen, med 2023-tall, ble publisert i august og har en rekke funn som gir grunn til ettertanke.

Det er et stort avvik mellom hva som gir rett til sykefravær i henhold til folketrygdloven og folkets hold-

⁵⁹ [Evaluering av tilskudd til ekspertbistand - nav.no](#)

⁶⁰ Olsen, K. og A. Mastekaasa (1997) Forskning om sykefravær: En oppsummering og vurdering av perioden 1980-96, *Volum 93: Volum 97 av Rapport, Institutt for Samfunnsforskning*

⁶¹ Hellevik, T., Hellevik, O., & Østbakken, K. M. (2019). Kan det godtas å være hjemme fra jobben selv om en strengt tatt er frisk nok til å gå? Kjønnsforskjeller i synet på «uberettiget» sykefravær. Søkelys på arbeidslivet, 36(1-2), 79-99.

⁶² Løset, G. K. (2022). Sickness absence and the role of personality, human values and attitudes: Experimental and longitudinal studies.

⁶³ Rege, M., Telle, K., & Votruba, M. (2012). Social interaction effects in disability pension participation: evidence from plant downsizing. *The Scandinavian Journal of Economics*, 114(4), 1208-1239.

⁶⁴ Kann, I. C., Thune, O., & Galaasen, A. M. (2013). Gir lavere sykefravær færre på langtidsytelser?. *Arbeid og velferd*, 3, 39-48.

⁶⁵ Dale-Olsen, H., & Markussen, S. (2010). Økende sykefravær over tid?—Sykefravær, arbeid og trygd 1972–2008. *Søkelys på arbeidslivet*, 27(1-2), 105-121.

⁶⁶ Markussen, S., & Røgeberg, O. (2012). Sykefravær rundt større livshendelser. *Tidsskrift for Den norske legeförening*.

ninger til hvilke situasjoner som kvalifiserer til fravær. Resultatene fra 2023-undersøkelsen viser at det er stor aksept for sykefravær knyttet til sosiale årsaker, som eksempelvis sorg, samlivsbrudd eller dårlig arbeidsmiljø, jf. figuren under. Dette er også kjent fra tidligere undersøkelser (Holbækk-Hanssen 2019)⁶⁷, men avviket vokser over tid. I en undersøkelse fant OsloMet at en stor del av arbeidsfraværet blant de som tar seg av eldre foreldre, er gjennom bruk av sykepengeordningen.⁶⁸

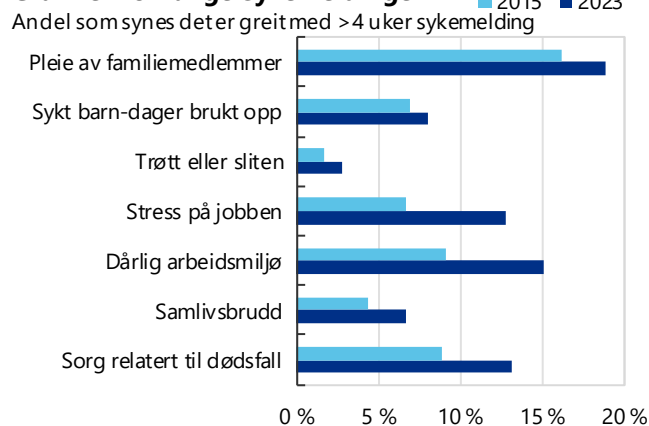
Rundt 90 prosent av respondentene i Norsk Monitor mener det er greit med sykemelding ved sorg over dødsfall til nære familiemedlemmer, ved sykt barn og når sykt barn-dagene er oppbrukt. Mer enn 80 prosent mener også det er greit med sykemelding ved samlivsbrudd. Det er også en svært stor andel av befolkningen som mener det er greit med sykemelding ved dårlig arbeidsmiljø, stress eller press på jobben eller om man føler seg trøtt eller sliten.

Grunner for sykemelding

Tallene fra Norsk Monitor viser også at en betydelig andel av befolkningen mener det er greit å ta ut lengre sykemeldinger for de ovennevnte grunnene. Dette er vel å merke sykemeldingsgrunner som i utgangspunktet ikke kvalifiserer til fravær. Hele 13 prosent mener det er greit å bli sykemeldt i mer enn fire uker ved stress eller press på jobben, og 15 prosent mener det samme er greit ved dårlig arbeidsmiljø, jf. figuren under.

Grunner for lange sykemeldinger

Siden 2015 har nesten alle disse grunnene for sykefravær blitt mer akseptert, men forskjellene er små. Den store endringen er andelen som synes det er greit med lange sykefravær. Antallet som synes det er greit med mer enn fire ukers fravær knyttet til stress på jobben, dårlig arbeidsmiljø eller om man er trøtt eller sliten, er nær doblet fra 2015.

Det er rimelig å anta at det er forholdsvis vanlig å få sykemelding for de ovennevnte årsakene, selv om det ikke er i henhold til folketrygdloven. Å kvantifisere hvor stor innvirkning dette har på sykefraværtallene er imidlertid vanskelig.

For denne gjennomgangen er normative spørsmål om hva som bør være sykemeldingsgrunner ikke direkte relevant. Men dersom det er omfattende sykemeldinger relatert til disse grunnene, vil det imidlertid føre til at datagrunnlaget på diagnoser vil kunne være villedende.

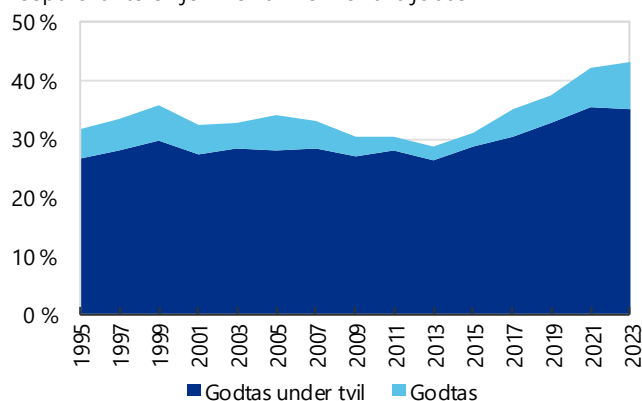
Norsk Monitor stiller også spørsmål om det kan godtas å være hjemme selv om man strengt tatt er frisk nok til å gå på jobb.

⁶⁷ Holbækk-Hanssen (2019) Holdninger til sykefravær: hva mener befolkningen? Arbeid og velferd nr.1-2020

⁶⁸ <https://www.oslomet.no/forskning/forskningsnyheter/hjelp-gamle-foreldre>

Holdninger til sykefravær

Aksept for å være hjemme når frisk nok til å jobbe

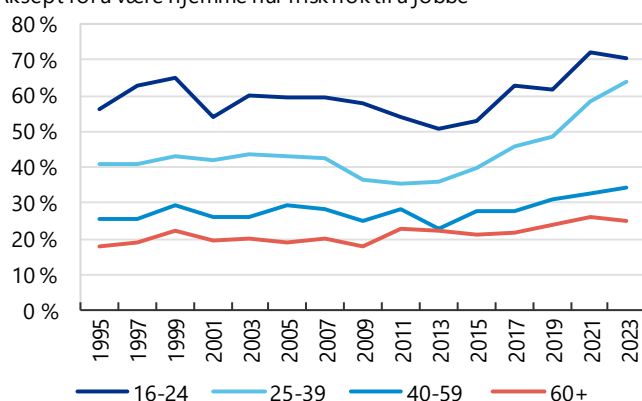
Kilde: Norsk Monitor/NHO

Over tid har holdningene til dette spørsmålet variert, jf. figuren over. Imidlertid har det vært en sterk vekst i andelen som mener at et slikt fravær kan godtas eller godtas under tvil, og de siste årene skiller seg sterkt ut i negativ retning. Noe av denne utviklingen kan kanskje forklares med COVID-19, men det var allerede en tydelig trend oppover.

Det er også interessante forskjeller på holdningene i ulike aldersgrupper. Generelt er det større aksept for slikt fravær i de yngre aldergruppene. Hele 21 prosent i alderen 15-24 mener det kan godtas med sykefravær selv om man strengt tatt er frisk nok til å jobbe. Til sammenligning mener kun fire prosent i aldergruppen 40-59 år det samme og kun en prosent for 60+. Den tydeligste utviklingen er imidlertid i aldersgruppen mellom 25-39, jf. figuren under.

Holdninger til sykefravær etter alder

Aksept for å være hjemme når frisk nok til å jobbe

Kilde: NAV/NHO

Andelen i denne gruppen som mener slikt sykefravær kan godtas eller godtas under tvil har økt fra 40 prosent i 1995 til 62 prosent nå.

Vi har ikke analysert hvor mye av holdningsendringene som er en generasjonseffekt, eller om det kan kobles til mer tidsspesifikke omstendigheter. Der som generasjonsfaktoren er stor, altså at yngre generasjoner i stor grad beholder holdningene sine gjennom yrkeslivet, må vi forvente en betydelig endring av holdningene i årene fremover. Det er sannsynlig at dette også kan ha en påvirkning på faktisk fravær.

Sykepengesom forsikringsordning

Sykepengeordningen i Norge fungerer som en forsikringsmekanisme mot inntektstap ved sykdom. Fra forsikringsteori vet vi at forsikringer kan påvirke adferden til de forsikrede gjennom det som kalles "moralsk hasard". Når en person er forsikret mot en hendelse som kan påføre økonomisk tap, kan forsikringen svekke insentivene til å unngå at hendelsen skjer og til å begrense omfanget av tap når hendelsen allerede har inntruffet. Det er en av årsakene til at forsikringer normalt har en egenandel knyttet til hendelsen.

I konteksten av sykepengeordningen betyr dette at arbeidstakere som er fullstendig dekket mot inntektstap ved sykdom, kan ha lavere motivasjon til å redusere risikoen for sykefravær eller til å raskt vende tilbake til arbeid etter sykdom. Arbeidstaker, lege og arbeidsgiver sitter på ulik informasjon og arbeidstakers arbeidsevne og om sykemeldingsvilkårene er oppfylt. Derfor vil arbeidstakerens subjektive vurdering av egen helse og arbeidskapasitet kunne spille en viktig rolle i beslutningen om sykmelding, og denne vurderingen kan påvirkes av hvorvidt det er økonomiske insentiver til å forbli sykemeldt⁶⁹.

I tillegg til arbeidstakernes insentiver, påvirker også sykepengeordningen arbeidsgiveres økonomiske insentiver. I Norge dekker arbeidsgiver kostnadene for sykefravær de første 16 dagene. Dette gir arbeidsgivere et insentiv til å forebygge korttidsfravær, men ikke nødvendigvis til å redusere langtidsfravær, ettersom de bærer en mindre del av kostnadene etter denne perioden.

⁶⁹ For en oversikt over empirisk litteratur om økonomiske insentiver og sykepengeordningen, se Grasdahl, A. L. (2016). *De helserelaterte trygdeytelsene: Betydningen*

av økonomiske insentiver og samspill mellom trygdeordninger. Tidsskrift for velferdsforskning, 19(2), 102–124.

Helsekøer

Det norske samfunnet er bygd opp med et sett med ulike institusjoner og ordninger som har utviklet seg over tid. I stort kan det sies at den måten vi har organisert oss på i Norge, omtales som den norske modellen (NOU 2021: 2). Den norske modellen kan sterkt forenklet beskrives gjennom tre grunnpillarer: et organisert arbeidsliv, økonomisk styring og brede offentlige velferdsordninger (Dølvik et al., 2014) (NOU 2021: 9).

Tilgang til helse- og omsorgstjenester står helt sentralt i tilbudet av velferdsordningene i Norge. Det norske helsesystemet har vært kjennetegnet av at det har vært et offentlig ansvar å fremme helse og forebygge sykdom, og å sikre nødvendige helse- og omsorgstjenester til hele befolkningen. Alle skal ha et likeverdig tilbud av helsetjenester uavhengig av diagnose, bosted, personlig økonomi, kjønn, etnisk bakgrunn og den enkeltes livssituasjon.

Normalt vil prisen på en tjeneste bestemmes i et marked der tilbud er lik etterspørsel. Helse- og omsorgstjenester er imidlertid i hovedsak finansiert av det offentlige, og tilbudet av helse- og omsorgstjenester bestemmes ut fra hvor mange tjenester som kan leveres til gjeldende budsjett.

Etterspørselen blir på den andre siden bestemt av innbyggerne, men siden de i liten grad betaler for tjenestene, utover relativt lave egenandeler, vil etterspørselen i regel være høyere enn tilbudet.⁷⁰ Som helsepersonellkommisjonen påpeker, vil et økt tilbud av helse- og omsorgstjenester nesten automatisk utløse en tilsvarende etterspørsel etter de samme tjenestene.

Tilbudet av helsetjenester bestemmes ut ifra sykdommens alvorlighetsgrad. Dersom alle sykdommer rangeres etter alvorlighetsgrad, vil det individet som har det mest alvorlige sykdomsforløpet få helsehjelp først. Rangeringen er uavhengig av om du er i jobb eller ikke. I Norge mottar man livsnødvendig helsehjelp og blir prioritert opp mot andre som har behov for helsehjelp i det offentlige helsevesenet.

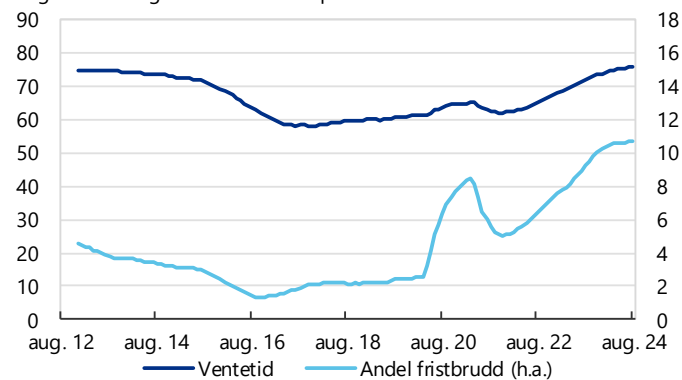
⁷⁰ Helsepersonellkommisjonene viser til at den enkelte dekker en egenandel for konsultasjoner og inngrep for helsetjenester inntil i overkant av 3 000 kroner i året per person, deretter får man et frikort som gjør at ytterligere helseutgiftene det kalenderåret blir kostnadsfrie. For kommunale omsorgstjenester er det ulike ordninger av-

Det vil nesten alltid eksistere en høyere etterspørsel enn tilbudet av helse- og omsorgstjenester. I en registerdataanalyse om sykefravær og frafall fra arbeidslivet for perioden 2010–2018, gjennomført av NORCE, viste resultatene blant annet at redusert ventetid har en sterk effekt på sykefraværet for de som er sykemeldt med somatiske diagnoser. Videre er én dag lengre ventetid forbundet med 0,73 dager lengre sykefravær og 0,2 prosentpoeng lavere sannsynlighet for å være i jobb året etter sykmeldingen for utvalget samlet. Resultatene viste på den annen side ingen effekt av ventetid for de med psykiatriske diagnoser. Årsaken til ulik effekt av ventetid avhengig av diagnose er forbundet med usikkerhet, men det blir i rapporten pekt på at det kan skyldes trekk ved behandlingsforløpene og kontakt med/opphold på sykehus.⁷¹

Statistikk fra Norsk pasientregister viser at ventetiden før påbegynt somatisk behandling har økt de senere årene, jf. figuren under, fra rundt 60 dager i perioden 2016–2021 til 76 dager i 2024. Samtidig har andelen fristbrudd for de som får påbegynt behandling økt mye, fra rundt 2 prosent før pandemien til i underkant av 11 prosent det siste året.

Påbegynt somatisk behandling

Dager ventet og andel fristbrudd i prosent. 12mnd snitt

Kilde: Norsk pasientregister / FHI / NHO

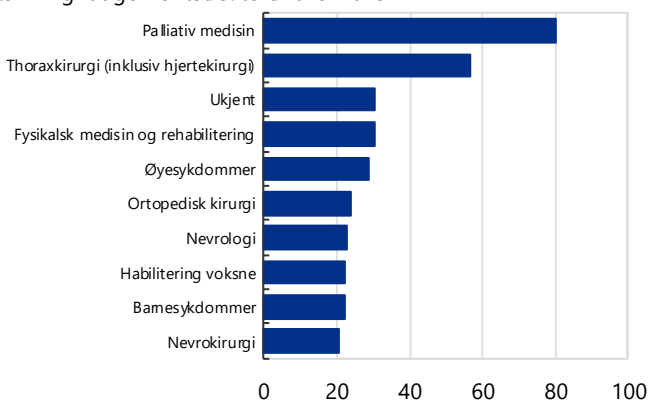
Fra tredje tertial 2019 til tredje tertial i fjor økte ventetiden før påbegynt behandling for 38 av 47 somatiske fagområder, og for 32 av disse med mer enn en uke. Figuren nedenfor viser de ti fagområdene med størst økning i ventetid de siste fire årene. Størst er økningen innenfor palliativ medisin, hvor

hengig av typen tjeneste. Helsepersonellkommisjonen viser til at hjemmesykepleie og stell for egenomsorg er kostnadsfrie, men at kommunene står fritt i å ta en andel av brukerens pensjon for langtidsopphold på institusjon.⁷¹ Holmås, T. H., Monstad, K & Rydland, H.T. (2024). Registerdataanalyse – sjukefravær og fråfall frå arbeidslivet. Rapport 28-2023 Helse og samfunn. NORCE.

ventetiden økte med mer enn 80 dager, deretter følger thoraxkirurgi (behandling av kirurgiske sykdommer i brysthulen og brystveggen) hvor økningen var 56 dager. Medianøkningen for alle de 47 fagområdene var 10 dager. Generell indremedisin og allergologi hadde størst nedgang i ventetid, med hhv. 24 og 12 dager.

Påbegynt somatisk behandling

Økning i dager ventet 3. tert 2019-2023

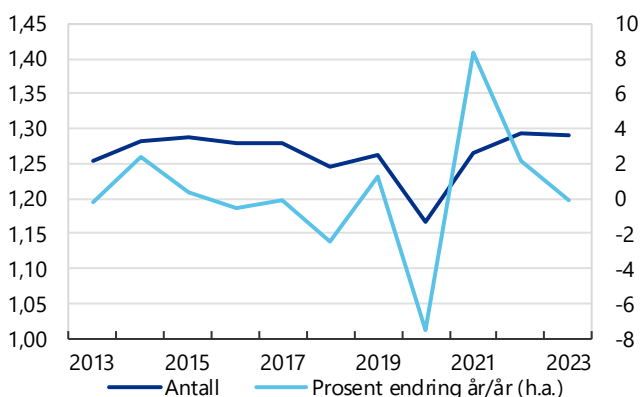

Kilde: Norsk pasientregister / FHI / NHO

En årsak til økte ventetider er trolig pandemirelatert, jf. figuren under. I pandemiens første år ble en del utredninger og behandlinger utsatt, og året etter fikk en forholdsvis stor økning i antall henvisninger med påfølgende økte køer. De to siste årene har det også blitt henvist i underkant av 30 000 flere pasienter til somatisk behandling enn i 2019. Også andre faktorer kan ha spilt inn, slik som ordningen for fritt behandlingsvalg som ble innført i 2015, men avvirket fra og med 2023.

Somatisk behandling: Nye henvisninger

Millioner.

Kilde: Norsk pasientregister / FHI / NHO

I tillegg til de direkte personlige belastningene for pasientene, har lengre ventetider konsekvenser ved at sykemeldinger blir lengre enn de ellers ville vært

for sykdommene og tilstandene som gjør at en ikke kan arbeide. I tillegg kan lengre ventetider medføre at sykdommer forverrer seg. Det kan både skape behov for sykemeldinger det ellers ikke ville vært behov for, og at sykemeldinger i forkant og etterkant av behandlinger blir lengre enn de ellers ville vært.

Bedriftshelsetjenesten

Bedriftshelsetjeneste (BHT) er en rådgivende tjeneste som skal bistå arbeidsgivere og arbeidstakere med det forebyggende helse-, miljø- og sikkerhetsarbeidet i virksomhetene. Formålet med tjenesten er å forebygge sykdommer, skader og psykiske belastninger på arbeidsplassen. Målet er økt arbeidsdeltakelse og å hindre utstøting fra arbeidslivet. SSB oppgir at 58 prosent jobber i en bedrift med lovpålagt bedriftshelsetjeneste.

Oslo Economics fant i 2018⁷² at en BHT-ordning med BHT-er som fungerer etter beste praksis medfører en kostnad på 2,5 mrd. kroner og gir nyttevirkninger verdsatt til 5,3 mrd. kroner. Samfunnsnyttene ble dermed 2,8 mrd. kroner.

D: Norge og utvalgte europeiske land

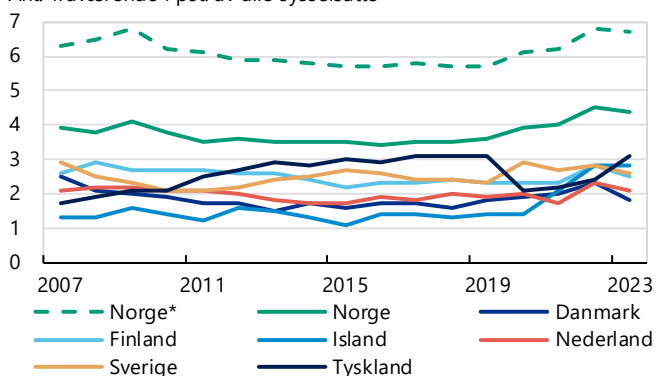
Det er to ulike datakilder for utviklingen i sykefraværet. Den ene er registrert NAV/SSBs statistikk som er registrert fravær delt på antall avtalte dagsverk. Denne statistikken viste et fravær på 7,1 prosent i andre kvartal (stiplet linje i figuren under). Den andre er SSBs arbeidskraftundersøkelse (AKU), som viser andelen midlertidig fraværende fra arbeidet i en gitt uke, med sykdom som viktigste fraværsgrunn. I andre kvartal var andelen 4,4 prosent. Forskjellen mellom de to statistikkene skyldes blant annet at bare personer som er fraværende hele uka telles med i AKU. I tillegg angir sistnevnte statistikk antall sysselsatte med sykefravær i prosent av alle sysselsatte i alderen 20–64 år. AKU tar derfor ikke hensyn til at sysselsatte har ulik arbeidstid.

For å sammenlikne mellom land brukes AKU-tall. Disse viser at Norge har det høyeste sykefraværet blant sammenliknbare land. IA-faggrupperapporten framhever at selv om flere land hadde høyere sykefravær knyttet til pandemien i perioden 2020–2023, var det ingen som har hatt et så høyt nivå som Norge. Og der sykefraværet i andre land, som Sverige og Danmark, er på vei ned, øker det altså fortsatt i Norge.

⁷² [samfunnsnyttene-av-bedriftshelsetjenesten.pdf](#)

Sykefravær i utvalgte land

Ant. fraværende i pst. av alle sysselsatte

* Sykefravær justert for stillingsprosent i pst. av avtalte dagsverk (sykefraværsprosent NAV/SSB).
Kilde: SSB / NAV / NHO

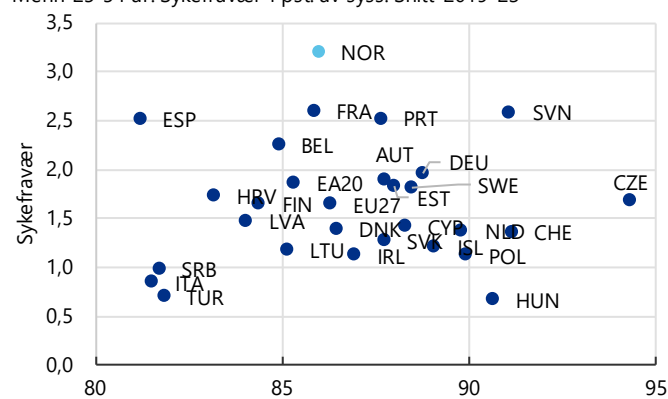
Inkludering og sykefravær

Det høye sykefraværet i Norge må vurderes opp imot at det i alle land finnes flere trygdeordninger som til dels overlapper. Trygdeordningene kan være ulikt utformet og ha ulike kvalifikasjonskrav. Norge har høyt sykefravær og en høy andel på andre helse-relaterte ytelser. Andre europeiske land kan ha flere på arbeidsledighetstrygd eller sosialhjelp, eller ha flere som forsørges av familien. Derfor er det relevant å også sammenligne sysselsettingsandeler.

Norges høye sysselsetting trekkes ofte frem som en forklaring på det høye sykefraværet, se (Barth et al., 2023)⁷³. Figur 9.7 fra sysselsettingsutvalget (NOU 2021: 2) viser imidlertid at det ikke er hele forklaringen. Andelen sysselsatte menn i alderen 25-54 år er midt på treet sammenliknet med andre land, mens sykefraværet er høyt, se figur under.

Sysselsettingsandel og sykefravær

Menn 25-54 år. Sykefravær i pst. av syss. Snitt 2019-23

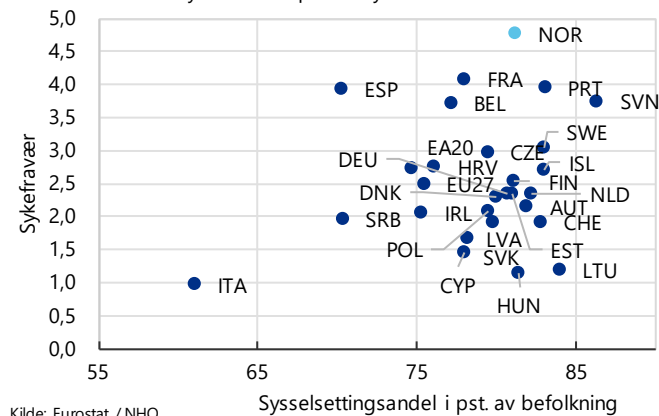

Kilde: Eurostat / NHO Sysselsettingsandel i pst. av befolkning

Samme bilde er det for kvinner i samme aldersgruppe, selv om sysselsettingsandelen for kvinner ligger noe over gjennomsnittet i Norge, se figur.

Sysselsettingsandel og sykefravær

Kvinner 25-54 år. Sykefravær i pst. av syss. Snitt 2019-23

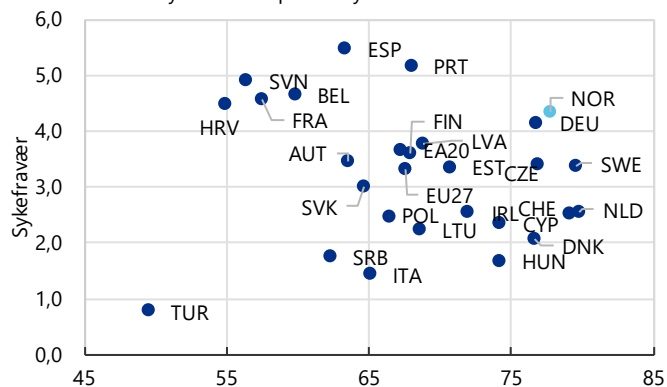
Kilde: Eurostat / NHO

For gruppen 55-64 år er både sysselsettingsandelen og sykefraværet høyt sammenliknet med andre land. Siden gruppen 25-54 år er større, veier sykefraværet i denne gruppen tyngst. Om lag 2/3 av det samlede sykefraværet er i denne aldersgruppen.

⁷³ Barth, E., Moene, K., & Pedersen, A. W. (2023). Myten om det norske utenforskapet. *Søkelys På Arbeidslivet*, 40(3), 1–9.

Sysselsettingsandel og sykefravær

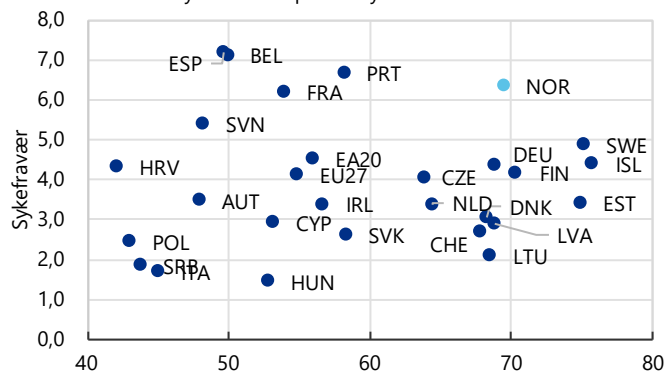
Menn 55-64 år. Sykefravær i pst. av syss. Snitt 2019-23

Kilde: Eurostat / NHO Sysselsettingsandel i pst. av befolkningen

Sysselsettingsandel og sykefravær

Kvinner 55-64 år. Sykefravær i pst. av syss. Snitt 2019-23

Kilde: Eurostat / NHO Sysselsettingsandel i pst. av befolkning

Det at sammensetningseffekter har mindre å si for utviklingen i sykefraværet i Norge over tid underbygges av SSB rapport 10, Bruer-Skarsbø og Vigtel (2022). Rapporten viser at sammensetningseffekter er små for hele økonomien og fordelt på bransjer i IA-avtalen, hensyn tatt opplysninger om utdanning, kjønn, arbeidstid, næring, innvandringskategori og alder i perioden 2015 til 2020. Årsaken er at sammensetningen av lønnstakere i henhold til disse kjennetegnene endres sakte over tid og at de ulike kjennetegnene trekker i ulike retninger. For eksempel har personer med høyere utdanning lavere sykefravær enn gjennomsnittet. Siden andelen høyt utdannede øker over tid, bidrar dette til å trekke ned sykefraværsprosenten. Eldre arbeidstakere har et høyere sykefravær enn gjennomsnittet. Andelen eldre endrer seg lite fra år til år og bare gitt små bidrag til sykefraværsprosenten. Den største endringen fant sted fra 2019 til 2020, men det må ses i sammenheng med reduksjon i andelen dagsverk blant yngre arbeidstakere under koronapandemien.

Helseindikatorer i Norge

Én mulig årsak til høyere sykefravær i Norge enn i andre land kan være mer sykkelighet og/eller mindre ressurser brukt i helsevesenet, slik at behandling av skader og sykdom tar lengre tid, eller gir dårligere resultater.

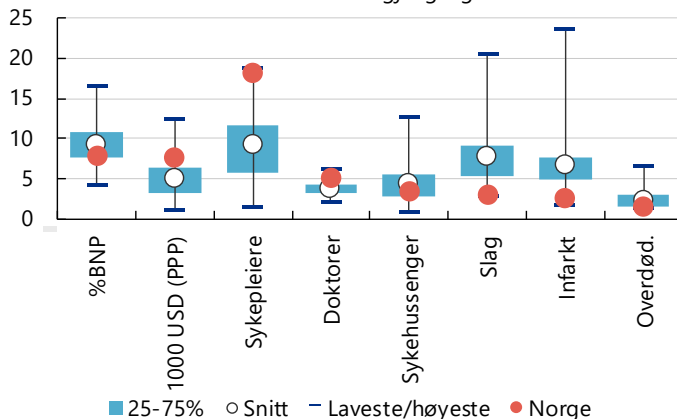
Å sammenlikne helseindikatorer mellom land er ikke rett frem. Det finnes ikke én samleindikator som måler helsetilstanden i en befolkning, og slik muliggjør direkte sammenlikning mellom land. Tilsvarende kan ulike organisering av helsetjenestene vanskeliggjøre sammenlikning av ressursinnsatsen på tvers av land.

De årlige *Health At A Glance*-rapportene fra OECD gir imidlertid et godt grunnlag for et slags bredere blikk på tvers av land både for helsetjenestene og for omfanget av sykkelighet eller indikatorer for den allmenne helsetilstanden i befolkningen.

I figuren under sammenliknes ressursinnsatsen i norsk helsevesen med ressursinnsatsen i 37 andre OECD-land, ved hjelp av syv ulike indikatorer. For hver av de syv indikatorene vises gjennomsnittsverdien (hvit sirkel), laveste og høyeste verdi, spennet mellom den laveste og den øverste firedelen (blått felt), og Norge (rød sirkel).

Utvalgte helseindikatorer: Resurser

Inntil 38 OECD-land. 2021 eller sist tilgjengelige år

Kilde: OECD Health At A Glance 2023 / NHO

Av tallgrunnlaget fremkommer at Norge bruker knapt 7 800 kjøpekraftsjusterte USD per innbygger på helse. Dette er tredjehøyest i verden, bak USAs 12 600 og Sveits' 8 000. Våre helseutgifter tilsvarer knapt 8 prosent av BNP. Dette plasserer oss øverst i den nederste firedelen, dvs. med tre firedeler av landene over oss, men må sees i lys av at dette er relativt til samlet BNP, som i 2022 var blåst opp av høye olje- og gassinntekter. Hvis det alternativt ble sett i

forhold til Fastlands-BNP tillagt oljepengebruken, ville andelen vært 11,8 prosent, som ville plassert oss på fjerdeplass av OECD-landene.

Norge hadde i 2021 vel 18 sykepleiere per 1 000 innbyggere, som innebærer at rundt 4 prosent av alle sysselsatte er sykepleiere. Andelen er dobbelt så høy som gjennomsnittet av industrilandene, og helt i tet. Sveits ligger marginalt høyere, Finland har nesten 19 per 1 000. Samtidig hadde Norge drøyt 5 leger per 1 000 innbyggere. Her ligger tre land – Østerrike, Hellas og Portugal – litt høyere, men de har til gjengjeld langt færre sykepleiere. Om antall leger og sykepleiere legges sammen, har Norge flest av alle.

På sykehussenger ligger derimot Norge ganske lavt, med vel 3 senger per 1 000 innbyggere. Enkelte andre land har fire ganger så mye. Men dette gir uttrykk for ulik organisering, med mer poliklinisk behandling og kortere liggetid etter operasjoner. Forutsatt at dette ikke gir dårligere behandling, for eksempel målt med mer tilbakefall/høyere dødelighet, gir færre sengeposter uttrykk for et mer effektivt helsevesen.

To indikatorer på behandlingskapasitet/kvalitet er dødeligheten etter hjerneslag eller hjerteinfarkt, her målt som antall døde i løpet av en 30-dagers periode etter innleggelse, i prosent av antall innlagte som er 45 år eller eldre. Målt på denne måten har Norge en dødelighet ved slag på 3,1 prosent og ved hjerteinfarkt på 2,6 prosent. Island har samme dødelighet ved slag, og noe lavere dødelighet ved hjerteinfarkt, men alle øvrige land ligger høyere, til dels betydelig. Merk imidlertid at om flere overlever, så kan det også medføre at flere kan slite med helsemessige plager som krever oppfølging, og fravær fra jobb.

En slags samleindikator, som både fanger opp helsestilstand og behandlingsapparatets effektivitet, er omfanget av overdødelighet, målt ved hvor stor andel av befolkningen som dør tidligere enn forventet levealder, utløst av faktorer som enten kan forhindres eller kureres, og beregnet på grunnlag av aldersstandardiserte tall. Antallet i Norge er 1,6 per 1000, mot et OECD-gjennomsnitt på 2,4. Dette plasserer oss på en tiendeplass, men bare 0,3 høyere enn beste land.

Den ultimate indikatoren på befolkningens helsetilstand er forventet levealder ved fødsel (ikke vist i figur). Lange liv tyder på god helse og et velfungerende helsevesen. I Norge er forventet levealder vel 83 år ved fødselen. Dette er tre år mer enn OECD-

gjennomsnittet, et drøyt år etter Japans tetplass på 84½ år, og plasserer Norge på sjetteplass.

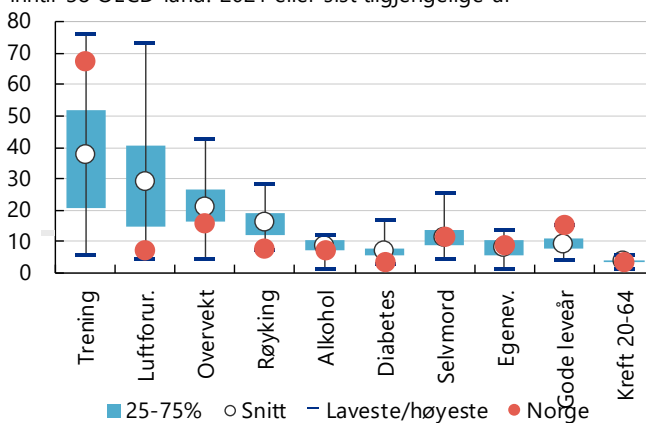
Figuren under viser ti utvalgte indikatorer for befolkningens helsetilstand, eller grunnlag for mulig sykdom og sykdomsbehandling. Notasjonen er den samme som over.

Den første av de ni er trening. Hele 68 prosent av befolkningen over 18 år oppgir å bruke minst 2½ time ukentlig på fysisk aktivitet. Gjennomsnittet i industrilandene er 38 prosent, og bare sveitsere og australiere trener mer enn oss, målt på denne måten.

I Norge dør årlig 7 personer per 100,000 av skader relatert til luftforurensning. OECD-gjennomsnittet er nesten fire ganger så høyt. Fem land ligger litt lavere enn Norge.

Utvalgte helseindikatorer

Inntil 38 OECD-land. 2021 eller sist tilgjengelige år

Kilde: OECD Health At A Glance 2023 / NHO

Anslagsvis 16 prosent av Norges befolkning over 15 år er overvektige, med en BMI på 30 eller mer. Dette plasserer Norge i den nederste firedelen av landene, cirka 25 prosent under OECD-gjennomsnittet.

Bare 8 prosent av Norges befolkning over 15 år røyker daglig. Kun Costa Rica og Island ligger litt lavere. Alkoholforbruket er imidlertid nært OECD-gjennomsnittet, med drøyt 7 liter per innbygger over 15 år, mot et OECD-gjennomsnitt på nær 9 liter.

Basert på aldersstandardiserte tall har snaut 4 prosent av den voksne befolkningen diabetes. Dette er halvparten av OECD-gjennomsnittet, og tredje lavest blant industrilandene.

Knapt 4 promille av Norges befolkning i alderen 20-64 har kreft. Dette er tett på OECD-gjennomsnittet.

OECD har ikke tall som sammenlikner mental helse mellom land. I stedet viser figuren selvmordsrater. Dette er imidlertid ikke et tilfredsstillende mål å bruke, siden selvmord er et ganske ekstremt uttrykk for mental uhelse, og derfor ikke nødvendigvis kan brukes som indikator for den mentale helsetilstanden i den bredere befolkningen. Små tall understøtter dette. Norge hadde i 2019 nesten 12 selvmord per 100 000 innbyggere, ganske tett på OECD-gjennomsnittet.

En annen, bredere indikator er antall leveår med god helse etter fylte 65 år. Det kan gi en pekepinn på helsetilstanden til de aller eldste i arbeidsfør alder. Gjennomsnittet for industrilandene er drøyt 9 år. Norge har 15, dvs. til fylte 80 år. Dette er høyest av alle industrilandene. OECD påpeker imidlertid at ulike spørsmålsstilling og kulturelle forhold begrenser muligheten for sammenlikning mellom land.

En siste, mer subjektiv indikator er folks egne vurdering av sin helsetilstand. Bortimot hver tiende (9 prosent) av den voksne befolkningen vurderer sin egen helse som "dårlig". OECD-gjennomsnittet er 8 prosent. Det relativt svake resultatet, hensyn tatt ressursinnsats og øvrige indikatorer, kan være farget av ens syn på tilværelsen mer generelt. I Colombia, som bruker femteparten så mye på helse, og har en levealder på 77 år, synes bare én av hundre at egen helsetilstand er dårlig.

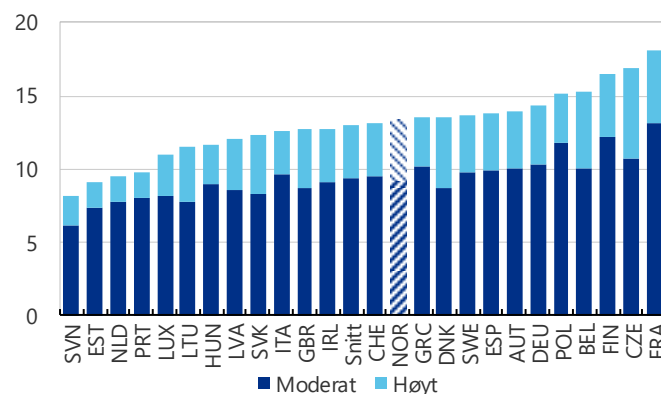
Ett sted der Norge scorer relativt dårlig, særlig hensyntatt den relativt høye ressursinnsatsen i helsevesenet, er på ventetider for operasjoner. I Norge venter 79 prosent mer enn tre måneder på å få en hofteoperasjon, mot 58 prosent i gjennomsnittlandet. For nytt kne er tallene henholdsvis 86 og 67 prosent, og for øyeoperasjoner henholdsvis 66 og 42 prosent. Brorparten av dem som får utført slike operasjoner er godt voksne, og slik sett har disse ventetidene neppe stor betydning for sykefraværet. I tillegg vil mange kunne jobbe fullt selv om de venter på en slik operasjon. Et annet spørsmål er om relativt lange ventetider på disse tre områdene er indikativt for lange ventetider også på andre områder. Det har vi imidlertid ikke grunnlag for å si noe sikkert om.

Også forhold på arbeidsplassen kan ha betydning for sykefraværet. EUs *European Working Conditions Telephone Survey* (EWCTS) gir sammenliknbare tall for andelen lønnstakere i 25 EU/EØS-land som opplever stress ("strain") på jobb, som følge av at ressursene til rådighet ikke matcher oppgavebyrden.

I gjennomsnittlandet opplever 13 prosent stress, og Norge ligger tett på dette gjennomsnittet.

Omfang av jobbstress, prosent

Prosent av alle lønnstakere 15-64 år

Kilde: OECD, Employment Outlook, 2024 / NHO

I en annen, tidligere studie – *The Relationship Between Quality of The Working Environment, Workers Health and Well-Being: Evidence From 28 OECD Countries* (OECD Papers On Well-Being And Inequalities, WP No. 04, 2022) – havner imidlertid Norge helt i tet. Her oppgir 70 prosent at de har tilstrekkelig med ressurser til å gjøre jobben sin, og bare 4 prosent at de har et høyt stressnivå på jobb. I en mer detaljert oversikt der de to hovedområdene hver er delt i syv underkategorier, ligger norske arbeidstakere innenfor ett standardavvik fra gjennomsnittet for 8 av 14 underindikatorer, altså på linje med flertallet, og ett standardavvik over gjennomsnittet for fem underindikatorer: fysiske krav, autonomi, medbestemmelse, fleksibel arbeidstid og opplæringsmuligheter. Kun på ett punkt scorer norske arbeidstakere mer enn ett standardavvik dårligere enn gjennomsnittet, på usosial arbeidstid. Denne studien tyder derfor på at norske arbeidstakere opplever et svært godt arbeidsmiljø.

Oppsummert: Norge bruker mye ressurser på helse, enten det måles i absolutte termer eller relativt til BNP. Ingen land har til sammen flere leger og sykepleiere per innbygger enn Norge. Lav dødelighet for infarkt- og slagpasienter tyder på et helsevesen som leverer gode resultater, det samme gjør lav overdødelighet av årsaker som kan forhindres eller kureres. Det eneste som trekker ned er lengre ventetider, som kan indikere at det er noe å hente på en mer effektiv organisering av ressursene.

Når det gjelder de helsemessige forutsetningene er Norge helt i tet på trening, og har få røykere, lite diabetes og få forurensningsrelaterte dødsfall, men mer gjennomsnittlige tall for overvekt, alkoholbruk,

kreft og egenevaluert helse. Høy levealder og mange gode leveår etter fylte 65 peker imidlertid mot generelt god helse. Tallene for arbeidsmiljø (stress) er ikke entydige, men "i verste fall" ligger Norge rundt gjennomsnittet.

Som nevnt innledningsvis, gir ovenstående ingen fullgod sammenlikning av helsevesen og helsetilstand, til det er for mange områder ikke dekket. Men det gir likevel et godt grunnlag for å hevde at det rekordhøye sykefraværet i Norge ikke bunner i dårligere helsevesen, mer uhelse og dårligere arbeidsmiljø enn i sammenliknbare land.

Sykepengeordningen og sykefravær

De helserelaterte ytelsene i Norge er bedre enn i mange andre land. Særlig er kompensasjonsgraden høy. Bare Norge og Luxemburg som har 100 prosent kompensasjonsgrad ved sykefravær. Sysselsettingsutvalget fase 1 viser at kompensasjonsgraden for arbeidsledige og uføre er om lag som i sammenliknbare land, men Norge har generelt sett høyere tak på inntekt som inngår i beregning av ytelsen.⁷⁴ Videre skriver sysselsettingsutvalget at minsteytelsene også generelt er høye for unge med helseproblemer. Det samsvarer med utsagnene til Hemmings og Prinz (2020) som har studert sykefravær og sykepengeordningene i fire OECD land; Sverige, Sveits, Nederland og Norge.⁷⁵ Også denne rapporten framhever at Norge har den mest sjenerøse sykepengeordningen. Sverige og Sveits har 80 prosent kompensasjon for tidligere inntekt, mens Nederland har 70 prosent i to år. I andre land kan imidlertid personer ha høyere kompensasjon enn den generelle ordningen gjennom tariffavtalene. Sysselsettingsutvalget skriver at:

Slike tariffavtaler øker som regel arbeidsgivers finansieringsansvar i sykepengeperioden. I Sverige og Danmark er de generelle kompensasjonsgradene for de fleste ytelsene betydelig lavere enn i Norge for personer med høy inntekt. Det skyldes lave tak på inntekt som inngår i beregningsgrunnlaget i Sverige og Danmark, samt flate satser i flere ytelser i Danmark. For personer med liten eller ingen tidligere inntekt er ytelsene til arbeidsledige

og varig uføre imidlertid mer sjenerøse i Danmark enn i Norge.

I tillegg kan andre forsikringsordninger knyttet for eksempel omsorg for sykt barn innebære høyere kompensasjon. Det er også viktig å merke seg at enkelte grupper også er skjermet fra reduserte ytelser.

I tillegg til selve nivået er også varigheten av betydning for generøsiteten av ordningen. Norge skiller seg ikke vesentlig ut med hensyn til varighet. Danmark har kortere varighet, mens Nederland har lengre.

Hemmings og Prinz (2020) finner at Sveriges sykepengeordning ligner mest på Norges, der begge har offentlige ordninger, i motsetning til Nederland og Sveits som har mer arbeidsgiver- og forsikringsbaserte systemer for utbetaling av sykepenger. Uføretrygden er lik på tvers av landene. Sysselsettingsutvalget har listet opp følgende hovedtrekk ved sykepengeordningene i de fire landene og vi har justert tabellen med regelendringen i Sverige i 2019, se boks og tabellen under.

Både Hemmings og Prinz og sysselsettingsutvalget viser til at flere av landene har gjennomført betydelige reformer i inntektssikringsordningene de siste tiårene. Dette trekkes også fram av Ose m.fl. (2018).⁷⁶ De viser til at de fleste EU-landene har redusert arbeidstakers rettigheter de siste 20 årene, enten i form av karensdager, lavere dekningsgrad og kortere varighet av ytelsene. De kommenterer særskilt at i både Sverige og Danmark er sykepengeordningen strammet inn slik at flere arbeidstakere har fått lavere inntektssikring ved sykefravær.

I korte trekk har Sverige gjennomført flere innstramminger i inntektssikringsordningene, mens Nederland har flyttet mye av ansvaret for helserelaterte ytelser over på arbeidsgivere, men kompensasjonsgraden er ganske lav. Danmark har de senere årene gjort flere endringer for å gjøre inntektssikringsordningene mer arbeidsrettet og for å redusere tilstrømmingen til varig uføretrygd. Hemmings og Prinz (2020) hevder at disse ordningene i større grad enn i Norge har bidratt til å redusere sykefra-

⁷⁴ NOU 2019:7 (2019). Arbeid og inntektssikring. Tiltak for økt sysselsetting

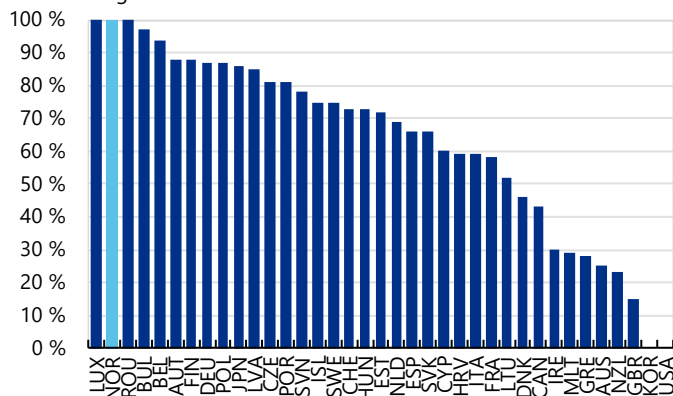
⁷⁵ Hemmings, P., & Prinz, C. (2020). SICKNESS AND DISABILITY SYSTEMS: COMPARING OUTCOMES AND POLICIES IN NORWAY WITH THOSE IN SWEDEN,

THE NETHERLANDS AND SWITZERLAND. ECONOMICS DEPARTMENT WORKING PAPERS, 1601.
⁷⁶ Ose, S. O., Kaspersen, S. L., & Kalseth, J. (2018). Sykefraværsoppfølging i Danmark, Finland, Island, Nederland, Norge, Sverige og Tyskland. *Sintef Rapport, 01047*.

været i disse landene. Palme og Persson (2020) peker på at full kompensasjon av inntektsbortfall kan føre til et overforbruk av ordningene fordi det ikke betales en egenandel.⁷⁷ Basert på data for kompensasjonsgrad og varighet, helse, sammensetning av arbeidsstyrken og holdninger til jobb, undersøker de hvordan disse forholdene samvarierer med sykefraværet i 15 OECD land. De finner land med høy kompensasjonsgrad går sammen med høyt sykefravær. Videre viser de til at land som har redusert kompensasjonsgraden ser ut til å få et lavere sykefravær. De hevder også at normer eller holdninger er viktige for sykefraværet og at de samvarierer med de tradisjonelle målene, som kompensasjonsgrad og oppfølging. Det er imidlertid viktig å merke seg at de mener at holdninger har mer langsiktige effekter, slik at reformer vil gi små effekter på kort sikt, men større effekter på lengre sikt.

Gjennomsnittlig kompensasjonsgrad

For en enslig arbeidstaker. Første 26 uker. 2020

Kilde: Social Insurance Entitlements Dataset (SEID) / NHO

NAV må ferdigstille en arbeidsevnevurdering før brukeren kan søke uføretrygd. I mange tilfeller vil NAV ha behov for en medisinsk vurdering fra fastlegen. Nederland og Sveits bruker uavhengige leger, og i Sverige avgjør forsikringsleger uføregraden.

Hemmings og Prinz mener at den svenske reformen viser at små endringer i ytelsesnivået kan ha stor effekt på antallet som mottar sykepenger. Sverige har nå en strengere tilnærming med fokus på arbeidsdeltakelse.

I Nederland er økonomiske insentiver for arbeidsgivere og arbeidstakere viktige for sykefraværsutvikling. Rapporten viser at da arbeidsgivere ble ansvarlige for kostnader knyttet til sykefravær, falt antall nye krav kraftig. Dette kan imidlertid gå på bekostning av arbeidsgiveres insentiver til å inkludere flere i arbeidslivet.

⁷⁷ Palme, M., & Persson, M. (2020). SICK PAY INSURANCE AND SICKNESS ABSENCE: SOME EUROPEAN CROSS-COUNTRY OBSERVATIONS AND A

REVIEW OF PREVIOUS RESEARCH. *Journal of Economic Surveys*, 34(1), 85–108.

Tabell over hovedtrekk ved sykefraværordningene i Norge, Sverige, Danmark og Nederland.

	Norge	Sverige	Danmark	Nederland
Varighet og finansieringsansvar	Ett år. Arbeidsgiverperiode dag 1–16. Staten betaler sykepenger fra dag 17.	Ingen tidsbegrensning, men vilkåret blir strengere etter 90 og 180 dager, og kompensasjonsgraden reduseres etter ett år. Arbeidsgiverperioden er mellom dag 2 og dag 14. Staten betaler sykepenger fra dag 15 for ansatte, og fra dag to for arbeidsløse.	Varighet er 22 uker etter arbeidsgiverperioden og som hovedregel for 22 uker innenfor en 9 måneders periode. Kan forlenges til 69 eller 134 uker i bestemte tilfeller. Det er ingen varighetsgrense for personer med alvorlige og livstruende sykdommer. Arbeidsgiverperiode dag 1–30. Kommunen utbetaler sykepenger fra dag 31.	To år finansiert av arbeidsgiver. Kan utvides til tre år om arbeidsgiver ikke gir nok oppfølging og tilrettelegging. Arbeidsgiver har ansvar for å hjelpe arbeidstakeren til å søke arbeid andre steder dersom det ikke finnes tilpassede jobber i virksomheten. Staten har finansieringsansvar for sykmeldte uten en arbeidsgiver.
Erstatningsnivå	100 pst. av inntekt opp til 6G (697 434 kroner i 2023). Det finnes noen tariffavtaler og administrative ordninger som dekker lønn ut over 6G.	En karensdag (eller 20 pst. av ukentlig arbeidstid). Karensavdrag fra 2019, se boks. Dersom arbeidstakeren blir sykmeldt innen fem dager etter tilbakekomst til arbeidet frafaller karensdagen. Høyrisiko-grupper slipper karensdag. Arbeidsgiver dekker 80 pst. av lønnen i arbeidsgiverperioden. Staten dekker i underkant av 80 pst. av lønn opp til 8 PB (364 000 SEK) det første året, deretter 75 pst. Tariffavtaler supplerer sykepenger fra staten, men sykepenger fra staten avkortes forholdsmessig dersom samlet kompensasjonsgrad overstiger 90 pst.	Lønn blir erstattet opp til maksimal sykepengesats på 116 DKK per time, noe som tilsvarer 4 300 DKK per uke for heltidsansatte. Dette utgjør om lag 67 pst. av medianlønnen. Om lag 60 pst. av arbeidstakere er dekket av funksjonærloven som gir sykepenger som tilsvarer full lønn i sykdomsperioden. Funksjonærer i privat sektor kan imidlertid bli sagt opp med en måneds oppsigelsestid dersom de har mottatt sykepenger i 120 dager i løpet av de siste tolv månedene. Andre tariffavtaler kan f.eks. gi rett til sykepenger som tilsvarer full lønn i 56 dager.	Lovpålagt 70 pst. av lønnen, men kan ikke være lavere enn minstelønnen. Gjennom tariffavtaler er kompensasjonsgraden typisk 100 pst. første året og 70 pst. andre året. Maksimal dagslønn som inngår i beregningsgrunnlaget er 211 euro, eller om lag 530 000 NOK årlig.
Gradering	Kan graderes etter arbeidsevne mellom 20 og 80 pst.	Kan graderes etter arbeidsevne: 25, 50 eller 75 pst.	Sykepenger kan graderes ned til om lag 10 pst. (fire timers sykefravær i uken).	Ikke formelt system for gradert sykmelding. Planen som utarbeides av arbeidstaker og arbeidsgiver kan inneholde redusert arbeidsmengde.

Kilde: NOU 2019: 7 Arbeid og inntektssikring. Tiltak for økt sysselsetting. Teksten er supplert av NHO med oppdateringer siden 2019.

Eksempel på hvordan sykepenger og karensavdrag beregnes i Sverige:

Fulltidsansatt:

Lønn: 200 kr/t

Sykepenger: 160kr/t (200kr * 0,8)

Gjennomsnittlig arbeidstimer per uke: 40 timer

Sykepenger: 6 400 kr (160kr*40t)

Karensavdrag: 20% av gjennomsnittlig sykepenger per uke: 1 280kr

Deltidsansatt:

Lønn: 200 kr/t

Sykepenger: 160kr/t (200kr * 0,8)

Gjennomsnittlig arbeidstimer per uke: 32 timer (80% stilling)

Sykepenger: 5 120 kr (160kr*32t)

Karensavdrag: 20% av gjennomsnittlig sykepenger per uke: 1 024kr

Overgang fra karensdag til karensavdrag:

Fra og med 1. januar 2019 har karensdag blitt erstattet med karensavdrag. For de som er heltidsansatte med faste tider har dette skifte lite å si. Derimot vil det for de som jobber mer uregelmessige timer innebære en mer rettferdig regel.

Eksempel: Dersom man var satt opp på en lengre vakt en dag, for eksempel 10 timer, men ble syk og ikke kunne jobbe den dagen, ville man etter de gamle reglene mistet hele inntekten for den dagen. Men etter de nye reglene vil man kun miste 20 prosent av en gjennomsnittlig lønn over en arbeidsuke.

Sykefraværsoppfølging

Ose m.fl. (2018) har gjennomgått reglene for oppfølging av sykemeldte i Danmark, Finland, Island, Nederland, Norge, Sverige og Tyskland.⁷⁸ Med system for sykefraværsoppfølging menes den samlede innretningen av *rettigheter og plikter hos arbeidsgiver, arbeidstaker og myndigheter* ved sykefravær, og de har undersøkt om det finnes andre systemer som

har overføringsverdi til Norge. Rapporten er utarbeidet på oppdrag fra NHO. I alle land øker langtidsfraværet knyttet til psykiske lidelser, og ingen av landene i rapporten har utviklet et godt system for oppfølging eller har en reduksjon i fraværet knyttet til disse lidelsene.

Oppfølgingsregimet i Sverige innebærer at man må ha nedsatt arbeidsevne grunnet sykdom for å få innvilget sykepenger. Arbeidsevnen vurderes av arbeidsgiver i arbeidsgiverperioden. Dersom arbeidsgiver ikke vil betale sykepenger kan man søke om sykepenger fra Försäkringskassan, der veiledere avgjør om arbeidstaker har nedsatt arbeidsevne. Deretter skal arbeidsgiver melde arbeidstaker syk til Försäkringskassan og man kan søke om sykepenger.

Sverige innførte i 2008 den såkalte *Rehabiliteringskjedan* som innebærer en tett kobling mellom retten til å motta sykepenger og den sykemeldtes arbeidsevne. Den sykemeldtes arbeidsevne vil her vurderes med faste stoppunkter, hvor vilkårene for fortsatt sykemelding blir strengere jo lenger ut i sykemeldingsperioden man kommer.

- De første 90 dagene: Den sykemeldtes arbeidsevne skal vurderes i forhold til det arbeidet som hen vanligvis utførte, samt eventuelle arbeidsoppgaver som arbeidsgiveren enkelt kan tilby.
- Dag 90 – 180: Den sykemeldte arbeidsevne skal nå også vurderes i forhold til andre arbeidsoppgaver som den sykemeldte kan omplasseres til i virksomheten til arbeidsgiveren. Merk at det ikke er nok at arbeidet finnes, men arbeidsgiveren må også tilby den sykemeldte dette arbeidet.
- Dag 180 og utover: Fra dette tidspunktet skal den sykemeldtes arbeidsevne vurderes i forhold til alt «normalt forekommende arbeid», dvs. på det generelle arbeidsmarkedet. I denne vurderingen skal Försäkringskassan (Sveriges NAV) kun basere seg på et medisinsk grunnlag, og dermed ikke hensynta alder, bosted, utdanning, tidligere aktivitet o.l.

Over tid har det imidlertid skjedd en rekke unntaksbestemmelser i den svenske ordningen fordi enkelte individer har havnet mellom ulike inntekstsikrings-

⁷⁸ Ose, S. O., Kaspersen, S. L., & Kalseth, J. (2018). Sykefraværsoppfølging i Danmark, Finland, Island, Nederland, Norge, Sverige og Tyskland. *Sintef Rapport*, 01047.

ordninger. I Sverige har de kartlagt hvorfor personer ikke har en inntektskompensasjon etter at de har fått avslag på sykepenger.⁷⁹ Det er om lag 7 prosent av de personer som har fått avslag. Basert på en undersøkelse av 32000 personer som har fått avslag, er det 1685 personer som ikke har en inntekt etter avslaget og halvparten av disse var ved arbeidsformidlingen. Årsakene til at de likevel ikke fikk arbeidsledighetstrygd, var at de ikke hadde tilstrekkelig opptjeningstid, at de sammen med andre inntektsstøtteordninger hadde brukt opp maksimal tid til støtte på 5 år, at individene hadde brukt opp maksimal varighet av arbeidsledighetstrygd forut for mottak av sykepenges eller at de ikke var aktivt arbeidssøkere. Årsakene til at personer ikke var innskrevet i et arbeidsmarkedsrettet program var at arbeidsformidleren mener at det ikke finnes et program eller er usikre på hvilke arbeidsoppgaver som vedkommende kan klare, mangler budsjettmidler til program som kan være aktuelle, at det er lange ventetider for passende arbeidsmarkedstiltak, ikke tilhører en prioritert gruppe eller at individet tidligere har hatt et tilbud forut for sykepengeperioden. De peker også på at forsikringskassen har noe mindre kontakt med individer som ikke skriver seg inn i arbeidsformidlingen.

I Danmark er det kommunen som har ansvaret for å følge opp den sykemeldte og legge til rette for samhandling mellom aktørene. Etter 8 uker vil jobbsenteret i kommunen kreve en medisinsk erklæring uavhengig av om arbeidsgiver har fått dette tidligere.

Ose m.fl. (2018) trekker fram at Norge bør se hen til Finland dersom man ønsker å oppnå både høy sysselsetting og redusert sykefravær, fordi Finland har en særlig kultur for bedriftshelsetjenester. I tabellen over oppfølgingssystem av den sykemeldte framgår det at bedriftshelsetjenesten blant annet forebygge arbeidsrelatert sykefravær og arbeidsulykker, fremme arbeidskapasitet og funksjonsnivå og hjelpe arbeidsplassen til å fungere mer effektivt. Ifølge svarene fra NHO undersøkelser, ser det imidlertid ut som om virksomhetene i Norge mener at bedriftshelsetjenesten har mindre effekt for å få ned langtidsfraværet. Rapporten trekker også fram Tyskland som et godt eksempel når det kommer til å forebygge sykdom.

⁷⁹ [https://isf.se/download/18.35d51e8118c629e22ff6e88/1702560930455/Rap](https://isf.se/download/18.35d51e8118c629e22ff6e88/1702560930455/Rapport%202023-15%20Mellan%20sjukpenning%20och%20arbete.pdf)

Avsluttende kommentar

Gjennomgangen over viser at det har vært relativt små endringer i sykepengeordningen. Med unntak av medvirkningsplikten, har dette også vært tilfelle for tiltakene for å redusere sykefraværet gjennom de ulike IA-avtalene. Samtidig har sykefraværet økt og holdt seg på et høyt nivå gjennom 2023 og så langt i 2024. Det kan tilsi at virkemidlene som er innført så langt ikke har vært tilstrekkelige til å redusere sykefraværet.

Når det er sagt, viser også gjennomgangen over at det er store forskjeller i sykefraværet mellom ulike grupper av arbeidstakere. Hvilke tiltak som kan få ned sykefraværet og samtidig sørge for en rettferdig forsikringsordning for arbeidstakere er utfordrende. Samtidig må det diskuteres om utviklingen etter pandemien kan anses som bærekraftig for individet, virksomhetene og samfunnet.

[port%202023-15%20Mellan%20sjukpenning%20och%20arbete.pdf](https://isf.se/download/18.35d51e8118c629e22ff6e88/1702560930455/Rapport%202023-15%20Mellan%20sjukpenning%20och%20arbete.pdf)